

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЛІТІЯ:
НАУКОВІ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

Випуск 6

УДК 32:001.8:378(477.43).(082)

ББК 66.01+74,58

П 50

Свідоцтво про держану реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №14668-3639ПР від 01.12.2008 р.

Друкується згідно рішення вченої ради історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Протокол № 9 від 2 березня 2017 р.

Рецензенти:

Д. В. Неліпа, доктор політичних наук, доцент, зав. кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка

М. А. Бучин, доктор політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету “Львівська політехніка”

Редакційна колегія:

В. В. Нечитайло, доктор історичних наук, професор
(відповідальний редактор);

В. Ю. Маркітантов, кандидат політичних наук, доцент
(відповідальний секретар);

С. Г. Вонсович, доктор політичних наук, доцент;

Т. В. Білецька, кандидат соціологічних наук, доцент;

О. В. Віннічук, кандидат політичних наук, доцент;

Г. Б. Вонсович, кандидат історичних наук, доцент;

О. О. Городецький, кандидат філософських наук, доцент;

Т. В. Ігнат'єва, кандидат історичних наук, доцент;

В. В. Кобильник, кандидат політичних наук, доцент;

А. В. Найчук, кандидат філософських наук, доцент;

О. В. Рибщун, кандидат соціологічних наук, доцент;

В. Г. Чабанов, кандидат філософських наук, асистент

П5 Політія : наукові праці студентів історичного факультету спеціальності «Політологія» / [редкол.: В.В. Нечитайло (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. — Вип. 6. — 110 с.

У шостому випуску збірника наукових праць студентів історичного факультету спеціальності “Політологія” вміщені дослідження актуальних проблем політичної науки. Зібрані матеріали стали наслідком клопіткої науково-дослідної праці студентів та наукових керівників протягом 2015-2016 рр.

УДК 32:001.8:378(477.43).(082)

ББК 66.01+74,58

ЗМІСТ

Бомк Т. Поліваріантні моделі демократії в історичному дискурсі	4
Вінцарська М. Особливості дослідження концепту «історичної ідентичності»	9
Гнидюк О. Ресурсний потенціал учасників електоральних перегонів на передодні місцевих виборів в Україні	15
Гончарук І. Поняття виборчих технологій у сучасній політичній науці	19
Довгопола А. Доцільність соціалістичних ідей у глобальному світі	25
Зозулюк І. Феномен тероризму як об'єкт теорії політики	29
Івончик А. Кратологічні чинники формування політики Р. Даля	35
Кирилюк І. Групи тиску в сучасних політичних процесах України	41
Котляр А. Сучасні міграційні процеси: виклики до Європейського Союзу	45
Логина Н. Вбивство заради честі (соціальний статус жінки в мусульманському світі)	49
Лутинець Л. Політичні зміни як складова функціонування суспільства	52
Мішакін А. Демократичний транзит: сутність, моделі, етапи	56
Пінкас Я. Функціональна роль прем'єр-міністра в політичній системі України: ретроспективний огляд	62
Подлюк Ю. Поняття та ознаки тоталітаризму	68
Пожарнюк М. Політичні цінності в сучасній політичній науці: основні напрями досліджень	73
Сидорчук О. Політичний режим Північної Кореї	77
Сморжевська А. Перспективи і напрямки реалізації зовнішньої політики Республіки Індонезія за президенства Джоко Відодо	83
Харкава Ю. Теоретичні аспекти дослідження публічної політики	89
Шабанов А. Геополітичні пошуки України	96
Шевчук Р. Особливості політичної освіченості в Україні	101
Шкрибайло К. Трансформація підходів до сутності поняття «держава» філософсько-політологічний дискурс	105

ПОЛІВАРІАНТНІ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

В контексті історичного дискурсу проаналізовані поліваріантні моделі демократії. Виділені критерії оцінювання, що застосовуються у теорії демократії. Показано, що різноманітність, неоднотайність і багатогранність теорій і моделей демократії зумовлена як національними формами їх існування, так і реальним становищем домінуючої нації.

Ключові слова: моделі демократії, теорія демократії, історичний дискурс.

Теорія демократії характеризується двома тенденціями або традиціями, які конфліктують між собою. Одна традиція вбачає у демократії мету, інша, есенціалістська, розглядає реально існуючі демократії лише як напрямок.

Для виваженої оцінки теорії демократії, потрібно перш за все визначити критерій оцінювання. Таких критеріїв вимальовується два. Перший – нормативний, саме він має на увазі, коли ми вирішуємо питання про те, наскільки переконливими є теорії, які прагнуть довести виправданість демократії як системи управління. Другий критерій – пояснювальний, він виявляється за бажанням дізнатися, у якій мірі досягають успіху теорії, що намагаються пояснити динаміку розвитку демократичних систем.

Декілька тисячоліть безмірно збагатили демократичну теорію і практику відтоді, як ідеї і інститути демократії були чітко і ясно репрезентовані греками. Разом з тим використання терміна «демократична теорія» для визначення специфічної сфери політичного дослідження, емпіричного опису і теоретизування – явище порівняно недавнє. Так, наприклад, Р. Даль розглядає теорію демократії як «деяку подібність великої тримірної тканини. Вона надто велика, щоб охопити її одним поглядом» [1, с. 15].

У сучасній політичній науці існує дві великі групи концепцій демократії. Це ідентитарні та конкурентні концепції демократії. Перш за все, потрібно згадати ідентитарні концепції демократії. Фундатори та прихильники цих концепцій стверджують гомогенність, збіг інтересів як владних структур, так і владників та підвладних; заперечують законність і можливість конфлікту інтересів різних груп; не приймають принцип представництва, а визнають лише владу народу, реалізовану через референдуми, всенародні опитування і т. п. Ідентитарна демократія ґрунтується на розумінні народу як єдиного цілого, яке злилося добровільно в певний єдиний організм, і у якому кожна окрема людина є його членом, котрий змушений виконувати всезагальну волю. Такі демократії були розповсюджені, головним чином, у стародавньому світі, зокрема, у Стародавній Греції, у Стародавньому Римі, а також у вічових республіках Стародавньої Русі. До речі, сучасна поголоска створює навколо античних демократій ореол романтичності, оспівує ці часи як царство добра і справедливості. Але ось що писав Г. Лебон про ті часи: «Греки, які, на думку неосвічених базик, насолоджувалися

такою свободою, насправді були підкорені ярму громадської думки і звичаю. Кожний громадянин був оточений мережею безумовно непорушних вірувань: ніхто не наважувався навіть думати про заперечення загально визнаних ідей і підкорювався їм без протесту. Грецький міф не знав ані релігійної свободи, ані свободи приватного життя, ані якої б то не було свободи взагалі» [2, с. 55]. Тобто “золоті часи” античної демократії є певним перебільшенням.

У Європі ідеї ідентитарної демократії в XVIII столітті отримали розвиток в працях Ж.-Ж. Руссо та К. Шмідта. На їхню думку, уся влада повинна належати народу. Особистість не володіє правами, а добровільно відчужує їх на користь своєї громади, оскільки громада повинна турбуватися про те, щоб задовільнити усі потреби своїх членів.

У колективістській моделі демократії Ж.-Ж. Руссо влада народу, який володіє невіддільним суверенітетом, є абсолютною. Не допускаються поняття більшості і меншості, однаково як і урахування думки цієї меншості. Меншість повинна підкорятися волі більшості, у якій зосереджена єдина влада народу в цілому. Воля народу висловлюється на загальних зборах, де безпосередньо формуються управлінські рішення. Завдання влади зводяться лише до технічного виконання прийнятих рішень. До речі, в основі ідейних поглядів марксистів на демократію лежить усвідомлення її як суспільно-класового феномена. Основні позиції марксистської моделі демократії можна визначити наступним чином: у класовому суспільстві демократія завжди має класовий характер; демократія як політичне явище – це форма виявлення інтересів і відносин класів; демократія передусім пов’язана із здійсненням державної влади та є формою держави; сутність, тенденції розвитку, інститути, форми демократії визначаються всією сукупністю соціально-економічних та духовних процесів класового суспільства; нове історичне піднесення демократії виникає під час революційної перебудови буржуазного суспільства [3, с. 272].

Як свідчить історія розвитку людства, у повноцінному вигляді ідентитарна демократія не була реалізована на практиці. Деякі її ідеї, наприклад, принцип безпосереднього і рівного голосування, принцип народного суверенітету, вперше знайшли своє відображення на батьківщині автора теорії (Ж.-Ж. Руссо) – у Франції. Проте вони також стали обґрунтуванням і виправданням якобінського терору, а в конституції 1793 р. принцип рівноправності поширювався лише на революціонерів-якобінців і їх однодумців. Ідентитарна демократія є яскравим прикладом крайнощів у розумінні народовладдя.

Таким чином, якщо говорити в цілому про ідентитарні концепції демократії, можна виокремити певні загальні риси. Головними серед них є: визнання народу єдиним однорідним цілим, що має загальну волю і інтерес ще до свого усвідомлення; заперечення різнорідних думок і опозиції взагалі, визнання її патологією, ворогом народу, якого потрібно насильно усунути; єдине трактування свободи як активної участі в політичному житті, в державних і суспільних справах; ототожнення правлячої еліти, яка нібито слугує народу, з нацією, соціальною групою, при реальній беззахисності особистості перед повним свавіллям держави; підміна “природних прав людини” загальнодержавними, які, згідно соціалістичної теорії, є тотожними їм; декларування прямого народного управління, при якому керівники в органах управління є не самостійними і відповідальними особами, що

діють в межах законів, а лише провідниками його волі; підміна юридичної процедури участі громадян в державному управлінні турботою правлячої комуністичної партії про створення соціальних умов для публічного вияву своїх інтересів.

Уроки античної демократії, за словами британського політика лорда Д. Актона, «вчать, що правління усього народу, яке є правлінням найбільш численного і могутнього класу, це – зло такого ж самого порядку, що і необмежена монархія..., необмежене в довільних переворотах у думках» [4, с. 89]. Безперечно, з цим можна цілком погодитись.

Інша (друга) група концепцій демократії має назву конкурентних демократій. До конкурентної демократії належать такі її форми, за яких влада у державі здобувається у ході політичної боротьби між різноманітними групами населення за встановленими законами процедурами. В конкурентних демократіях виникає проблема урахування інтересів меншості і їхнього захисту, оскільки гасла рівності, справедливості та свободи не можуть стосуватися лише тих партій, які перемогли у ході боротьби за владу. Існує багато моделей конкурентної демократії, але ми розглянемо лише основні з них.

1. Соціал-демократія. Ідея поєднання демократії із соціалізмом належить Е. Бернштейну: «Демократія – це засіб і мета одночасно. Вона є засобом завоювання соціалізму і формою здійснення соціалізму» [5, р. 190]. В принципі, за походженням, соціал-демократія є у чистому вигляді ідентитарною, проте, насправді, вона далеко відійшла від свого коріння і увібрала різноманітні форми конкурентних демократій, стосовно національних особливостей в різних країнах.

Соціал-демократію не можна віднести до чистої концепції демократії як форми організації правління. Вона, скоріше, є ідеологічною платформою політичних партій в демократичних державах, а окремі елементи цієї платформи в різних країнах можна віднести до різних демократичних вчень – плюралістичних, партиципаторних, репрезентативних і навіть ліберальних. У центрі соціал-демократичних цінностей є колективізм, а його гаслом виступає «Свобода, справедливість, солідарність». У цілому ж досягнення соціал-демократів залежать від швидкості перехідного процесу та рівня розвитку, який можна простежити від міжвоєнного періоду. Чим швидше перехідний процес запроваджує ринкову економіку через відповідні структури прав власності і правових норм, лібералізацію цін та зовнішньої торгівлі і приватизацію, тим швидше населення стає зацікавленим у «соціальному налаштуванні» цієї нової ринкової економіки з метою гарантування більш рівноправного розподілу її витрат та прибутків.

2. Репрезентативна демократія. Концепція, що обґрунтовує цю демократію, виходить з розуміння її як компетентного і відповідального перед народом представницького правління, що реально втілюється у парламентаризмі. Відносини між населенням і його представниками будуються на різноманітних формах контролю: електорального (через вибори), інституційного (через спеціальні установи), конституційного обмеження (шляхом встановлення компетенції органів влади, посадових осіб). Один із прибічників репрезентативної концепції демократії Р. Дарендорф зазначав, що «демократія – не правління народу, такого на світі просто не буває. Демократія – правління, обране народом, а якщо необхідно, – то народом і зміщене; крім того демократія – це правління зі своїм власним курсом»

[6, р. 91]. Найбільш яскраво репрезентативна демократія виявляється у верховенстві парламенту за традиційного розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. При цьому саме парламентарі розглядаються як представники народу загалом, але не окремих територій чи соціальних груп, і, які діють, керуючись власною совістю. За такої моделі демократії не існує власне народовладдя, оскільки народ довіряє вирішення питань соціальної справедливості та ведення усіх державних справ своєму обраному урядові.

Репрезентативна демократія має свої сильні сторони. До них можна віднести високу ефективність державної влади, яка забезпечує громадянські свободи, і реалізацію суспільних інтересів. Вважається, що така форма демократії здатна забезпечити стабільність і захист від негативних настроїв у суспільстві, яке схильне до мінливості і коливань. Безперечно, її позитивною рисою є раціональність організації політичної системи шляхом формування влади з-поміж найбільш компетентних та відповідальних осіб, які приймають рішення.

В той же час, противники цієї форми демократії виокремлюють і недоліки, які притаманні їй. Серед них: фактичне усунення народу від влади у проміжках між виборами, тобто демократія стає лише епізодом на період виборчих кампаній; неминуча бюрократизація системи державного управління; схильність до впливу з боку великого капіталу, який лобіює власні майнові інтереси; розквіт корупції; відчуження громадян від влади і від політичної діяльності в цілому; широкі можливості для політичного маніпулювання; тенденція поступового відтиснення парламенту від реального механізму влади на користь її виконавчої гілки. Прикладом репрезентативної демократії є Велика Британія – батьківщина парламентаризму. У Великій Британії вища влада належить законодавчій владі. Проте уряд при цьому наділений правом законодавчої ініціативи.

3. Концепція елітарної демократії або демократичного елітаризму. Ця модель сформувалася на основі концепції репрезентативної демократії. Її засновником вважають Й. Шумпетера. За його баченням, безпосередня демократія, з урахуванням некомпетентності більшості виборців, несе більше шкоди, ніж користі, тому роль електорату повинна бути обмежена вибором між політичними лідерами, які конкурують. Відібраній таким чином еліті і має доручатися повнота політичної влади та відповідальності.

У 1942 р. Й. Шумпетер сформулював найбільш впливовий у ХХ столітті підхід до демократичного управління владними відносинами. Цей підхід можна звести до двох основних тверджень. По-перше, структурно організована конкуренція за владу краще від гобсівської анархії, так і тієї монополії влади, у якій Т. Гоббс вбачав логічну відповідь на анархію. По-друге, альтернативи анархії, монополії і конкуренції – це суто єдині значущі можливості [7, с. 13].

Обидва твердження Й. Шумпетера були новаторськими, і, незважаючи на потужний вогонь критики, жодне з них так цілком і не було спростоване. Проте шумпетеріанська концепція демократії уразлива з наступних двох причин: демократичні системи, як правило, не є конкурентними у тому сенсі, який передбачається моделлю; не виправданою є концентрація уваги виключно на інститутах державного управління, враховуючи всебічну присутність владних відносин в інших сферах суспільного життя. Також модель Й. Шумпетера є суто процедурною і може породжувати результати, які спотворюють демократію.

Стрижнем елітистської концепції демократії виступає уявлення про «демократизацію» як односпрямований рух до деякого ідеального демократичного режиму, що характеризується вільними і відкритими виборами з відносно низьким бар'єром участі, справжньою політичною конкуренцією і широким захистом громадянських прав, перш за все свободою зібрань, інформації, комунікації, а також вибору політичних переваг. Ця концепція розглядає демократію як правління еліт за згодою народу. У більшості своїй маса пасивна в питаннях політики, а тому легко піддається маніпуляціям професійних політиків. Пересічний громадянин прихильниками концепції елітарної демократії трактується як некомпетентний у політиці, здатний піддаватися ідеологічному впливові, маніпулюванню, неврівноважений, схильний до егалітаризму (зрівнялівки), дилетант у політиці, який навряд чи може раціонально сформулювати загальну волю, яка спрямована на досягнення всезагального блага. Насправді, загальна воля – це результат діяльності досвідчених професіоналів-політиків, котрі в ній зацікавлені. Отже, народ потрібно переконати в тому, що відстоювання своїх інтересів і прийняття політичних рішень необхідно цілком передовірити високопрофесійній меншості – еліті, яка в змозі раціонально використати демократичні механізми, зберігаючи при цьому свободу та можливість прийняття рішень. Тому виразником демократичних цінностей проголошується еліта. Розвиток демократії пов'язаний не з розширенням прямої участі мас в управлінні державою, а у створенні дієвих механізмів селекції та рекрутування ефективної еліти, що є підконтрольною населенню. При цьому народ повинен виступати в ролі арбітра і мати можливість заміни правлячих еліт.

Справді, більшість людей не цікавляться питаннями, які вони не в змозі вирішити. Політика – одне з таких питань. Як правило, політичні цілі реалізуються лише тією мірою, у якій вони підтримуються владними особами і групами. Тому демократія, з точки зору елітарної концепції, покликана виконувати суто технічну роль. Її призначення зводиться до методу відбору найбільш обдарованої і компетентної пануючої еліти, яка має здатність взяти на себе відповідальність за управління державою.

Отже, аналіз сучасних теоретичних концепцій і моделей демократії показує їх різноманітність, неоднотайність і багатогранність. Це пов'язане як з практичними, тобто національними, формами їх існування, так і реальним становищем домінуючої нації. З огляду політичної теорії демократії впливає також і те, що особливості кожної базової концепції і додаткових політичних платформ у певній мірі визначаються тим, яка саме нація і яким чином брала участь у створенні демократичної системи. Так, англійська, німецька, американська, французька, італійська та інші нації значною мірою вплинули на характер і особливості кожної з цих демократичних концепцій. Причому, створення певного типу або різновиду демократії регулювалося законами будівництва національних цивілізацій і культур.

Список використаних джерел

1. Даль Р. Демократия и её критики / Р. Даль. — М. : РОССПЭН, 2003. — 576 с.
2. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. — СПб. : Макет, 1995. — 311 с.
3. Руссо Ж.-Ж. Политические сочинения. Трактаты / Ж.-Ж. Руссо. — К., 2000. — 570 с.
4. Гудин Р. Политическая наука: новые направления / Р.И. Гудин — М. : Вече, 1998. — 814 с.
5. Mueller J. Democracy, Capitalism and the End of Transition / J. Mueller // Post-Communism. Four Perspectives / M. Mandelbaum (Ed.). — N.Y., 1996. — 392 p.

6. Дарендорф Р. После 1989. Размышления о революции в Европе / Р. Дарендорф. — М., 1998. — 175 с.
7. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Шумпетер Й. — М. : Экономика, 1995. — 523 с.

In the context of historical discourse analyzed by multivariate model of democracy. Dedicated evaluation criteria used in the theory of democracy. It is shown that the variety and diversity of neodnostaynist theories and models of democracy caused by both national forms of their existence, and the real position of the dominant nation.

Keywords: *model of democracy, democratic theory, historical discourse.*

УДК 321.01:130.1

Майя Вінцарська
Науковий керівник – **Т.В. Білецька**,
кандидат соціологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ІСТОРИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ»

У статті здійснено спробу осмислити концепції історичної ідентичності на основі аналізу сучасних досліджень. Виявлено специфіку формування історичних ідентичностей великих соціальних груп, зокрема національних спільнот. Зафіксовано становлення та складові елементи історичної ідентичності.

Ключові слова: *історична пам'ять, історичний процес, історична свідомість, національна ідентичність, історична ідентичність.*

Проблеми становлення історичної ідентичності, особливостей формування української нації посідають вагоме місце в науковому дискурсі. Помітна роль у цьому контексті належить історичній пам'яті як одному із чинників національної ідентифікації.

Закономірно дослідження історичної ідентичності та її впливу на формування національної свідомості викликали інтерес як українських, так і зарубіжних дослідників. Тісний взаємозв'язок між історичною пам'яттю та історичною ідентичністю – це вже науково доведений факт. І все ж ця тема залишається предметом інтенсивних досліджень у дискурсах різних наукових дисциплін – соціології, політології, філософії, історіографії тощо.

Її актуальність зумовлюється посиленням інтересом до національних трансформацій в умовах глобалізації, яка підвищує собівартість історичних ідентичностей, найістотнішим атрибутом яких була і є історична пам'ять.

Складність процесів національного становлення в країнах пострадянського простору сформувала запит на новітні наукові розвідки у цьому напрямі. Реакцією на це є числені дослідження українських учених, зокрема, М. Степика, І. Кресіної, Ю. Шаповала, Л. Нагорної, С. Кульчицького, М. Стріхи, С. Здіорука, А. Портнова, В. Євтуха, О. Забужко, М. Рябчик, Я. Грицака, Н. Яковенко, В. Лісового, О. Проценко, А. Колодій, В. Середи, Л. Зашкільняка, Л. Залізняка.

Спробуємо розглянути концепцію «історичної ідентичності» на основі аналізу сучасних гуманітарних досліджень, через оцінку формування історичної

ідентичності (ідентичностей) великих соціальних груп, зокрема національних спільнот. Нас особливо цікавить те, як формування певних орієнтацій щодо минулого пов'язане з процесами творення історичних ідентичностей та кристалізацією політичних орієнтацій в українському суспільстві. Ще одна група питань, які планується розглянути, стосується механізмів формування та складових елементів історичної ідентичності.

Свій розгляд ми почнемо з аналізу концепцій колективної історичної пам'яті, оскільки термінологічне поле окресленого явища все ще залишається достатньо широким і невизначеним, а більшість авторів використовує цілу низку термінів та його означення, серед яких ключовим поняттям є «пам'ять». Наступним нашим кроком буде обґрунтування необхідності розмежування термінів «історична пам'ять» та «історична ідентичність».

Хоча концепції колективної та історичної пам'яті обговорювалися в гуманітарних науках ще перед Другою світовою війною, наукове зацікавлення феноменом індивідуальної та колективної пам'яті та її вплив на формування ідентичностей значно зросло протягом останнього десятиліття. Це було зумовлене появою та розвитком досліджень у таких міждисциплінарних ділянках, як: культурна антропологія, культурологія, нова культурна історія. Ці нові напрямки зосереджували свої дослідження навколо таких явищ, як влада, політичні установки та культурні практики, через які пам'ять (історія) формується і репродукується. Роль минулого та його установок стали важливою ділянкою наукових зацікавлень різних дисциплін.

Серед інших, найчастіше вживаних концепцій, зустрічаємо терміни М. Гальбваса «колективна пам'ять» та П. Нора «місця пам'яті».

«Колективна пам'ять» – поняття, запроваджене на початку двадцятого століття завдяки відомій праці М. Гальбваса «Про колективну пам'ять» [1, с. 209]. Йому ж належить і поняття «соціальних рамок», які обмежують і впорядковують спогади індивіда. Насправді під поняттям «колективна пам'ять» розуміються достатньо різні явища:

а) «соціальна рамка», що допомагає сформуватися автобіографічній пам'яті окремої особи;

б) усні розповіді-спогади, що циркулюють у суспільстві;

в) комеморації – колективні заходи, покликані створити інституціоналізоване середовище для спогадів;

г) носії інформації (книги, газети, відеокасети, CD), адресовані більш широкому колу, ніж спільнота професійних істориків.

На нашу думку, П. Коннертон справедливо критикує роботи М. Гальбваса за те, що він так і не дає точної відповіді на питання про те, як саме функціонує колективна пам'ять [2, с. 37]. «Колективну пам'ять» важко дослідити, оскільки властивість пам'ятати (зберігати в свідомості) знаходиться в головах окремих людей. Натомість, коли говорять про «колективну пам'ять», то скоріше мають на увазі її матеріальні носії – пам'ятки, ілюстрації, підручники, мас-медіа, а не її конкретні «відбитки» в головах у людей. Щоб спогади окремих людей стали «колективними», їх думки мають почати взаємодіяти [3, с. 74].

П. Нора наприкінці двадцятого століття відроджує зацікавлення науковців до питань «колективної пам'яті». Як послідовник М. Гальбваса, П. Нора окреслює

свій відомий проект «Місці пам'яті» як спробу створити «символічну типологію Франції», тобто як детальний опис всіх матеріальних та нематеріальних місць, в котрих втілилася колективна пам'ять [4, с. 13].

«Місця пам'яті» автор визначає як «значущі матеріальні та нематеріальні явища, що під впливом часу набули статус символу у національній спадщині» [5, с. 46]. Після виходу в світ згаданій вище праці П. Нора концепція «місць пам'яті» почала активно використовуватись і досліджуватись практично у всіх соціогуманітарних дисциплінах, однак, як слушно зауважують критики, вона так і залишилась досить нечітко визначеною. На додаток, позиція П. Нора про можливість існування чистої пам'яті неодноразово критикувалася як дуже ностальгійна та проблематична багатьма дослідниками, зокрема: Н. Кінгом, Е. Тонкіном, Т. Катріелом.

Серед українських соціологів теоретичні розробки концепцій соціальної пам'яті та соціального часу здійснили О. Фостачук, І. Попова, О. Злобіна та В. Тихонович. Зокрема, О. Фостачук здійснила соціологічну інтерпретацію феномену соціальної пам'яті та визначення її функцій. Авторка простежує зв'язок між категорією «соціальна пам'ять» та категорією «ментальність», залишаючи у стороні її взаємозв'язок з процесами формування ідентичностей. Натомість І. Попова та О. Злобіна і В. Тихонович, аналізують особливості пережитого людиною соціального часу та його зв'язок з повсякденною ідеологією перехідного суспільства. Автори наводять існуючі типології часу, серед яких зокрема виділяють історичний час та історичну пам'ять, оцінюють відомі методи та методологію дослідження суб'єктивного сприйняття часу. Для нашого дослідження найцікавішою є концепція особливостей уявлення про теперішнє, минуле і майбутнє в свідомості кризового суспільства.

Однак вивчення пам'яті, пригадування, забування як соціокультурного явища можливе не тільки в рамках концепцій «колективної пам'яті» М. Гальбвакса, «місць пам'яті» П. Нора, «культурної пам'яті» Я. Ассмана та інших підходів, хоча вони пропонують достатньо диференційованій інструментарій для дослідження проблем пам'яті. На думку І. Нарського, ефективними теоретичними конструкціями для вивчення пам'яті можуть бути навіть такі аспекти, як теорія М. Фуко, життєвий світ у версії Е. Гуссерля, А. Шютца, П. Бергера і Т. Лукмана чи Ю. Габермаса. Головне при цьому бачити пізнавальну обмеженість цих концептів.

Враховуючи те, що у більшості випадків феномени колективної пам'яті розглядаються переважно на рівні таких макро-утворень, як національна держава, нація чи етнос, а моделі минулого становлять основні джерела аналізу, саме ділянка досліджень націоналізму творить важливе теоретичне підґрунтя для нашого дослідження.

Серед сучасних дослідників націоналізму можемо виділити дві групи. Перша група – дослідники, котрі, аналізують націю, розглядають її структурні елементи, серед яких історична пам'ять посідає чільне місце. На противагу до Е. Габсбаума, який визначає сучасні практики та традиції як «винайдені», Е. Сміт звертає увагу на тяглість у процесах витворення історичної пам'яті і уникає її означення як «винайденної». Він наголошує на особливій ролі міфу про спільне походження та історичної пам'яті у процесі націє-формування. Е. Сміт також запроваджує у

науковий обіг концепцію «етно-історії», яку визначає як «пам'ять про спільне минуле та його представниками певного етносу» [6, с. 117].

Однак, на нашу думку, минуле гетеротипне. Воно такою ж мірою є сферою конфліктів, як і сучасне. У кожен визначений момент в суспільстві існує дві або більше версії етнічного/національного минулого, які часто перебувають у змаганні за право домінуючої інтерпретації, а іноді навіть у відкритій конфронтації. Етнічно-історична спадщина, що передається через покоління, реінтерпретується і переглядається різними поколіннями та соціальними спільнотами у відповідь на внутрішні зміни та зовнішні стимули.

Отже національна модель історичного минулого ніколи не є фіксованою чи сталою: вона постійно реконструюється у відповідь на нові проблеми, інтереси та способи сприйняття, хоча завжди в межах певних дискурсивних рамок. Як наголошує Д. МакКрон, «нарратив нації так само активно включає процеси забування, як і запам'ятовування, отже, історія не є мертвою вагою минулого у сучасному, але радше засобами, за посередництвом яких формується національна ідентичність у процесі постійного і активного реформування» [7, с. 72].

Друга група фокусує свій аналіз на ролі різноманітних націоналізуючих процесів у щоденній практиці сучасних суспільств. У своїй праці «Банальний націоналізм» М. Білліг наполягає на такому розширенні терміну націоналізм, щоб він включав у себе й ідеологічні засоби, якими національні держави відтворюють себе та важливі для свого існування ідентичності. З огляду на таке визначення М. Білліг запроваджує у науковий обіг термін «банальний націоналізм» [8, с. 278], який включає ідеологічні навички і сфери символічного насильства, що дозволяють вже ustalеним націям репродукуватися. Центральною тезою праці М. Білліга є безперервне маркування чи нагадування статусу нації з боку національних держав. Статус нації творить таке середовище, яке, з одного боку, є майже не помітним для громадян і сприймається як здоровий глузд, а з іншого – безперервно відтворюється у політичних та історичних дискурсах, продуктах культури і навіть структурі медіа.

З огляду на це процеси колективно пригадування та забування, уявлення та уявного повторення є центральними для «банального націоналізму». Переведення М. Біллінгом аналізу націоналізму як площину щоденних практик та уявлень, що сприймаються як здоровий глузд, наближає його до найсучасніших досліджень націоналізму, зокрема праць Г. Баба, Р. Водак, А. Здравомислова, О. Міллера та інших дослідників, які розглядають націю як «дискурсну формацію», аналізуючи процеси дискурсивного конструювання національної ідентичності та означення історичного минулого. У працях цих дослідників нація розглядається не як певна назмінна якість, а як набір плинних значень, що обмежуються дискурсивною рамкою. Разом з тим, історична пам'ять (хоч, на нашу думку, тут було б доцільніше вживати термін «історично ідентичність») розглядається цими дослідниками не як «сховище подій і фактів», а як «інтерпретація національного минулого, в наслідок якої національний дискурс набуває цілком очевидну і дуже значущу історичну іпостась» [9, с. 39].

Важливим для нашого дослідження висновком з наведених вище праці є те, що у процесі дискурсивного структурування націє-простору та його репродукування будь-яке суспільство (і українське суспільство тут не становить винятку)

звертається до свого уявного минулого, конструюючи уявлення про свою «власну історію», що складається переважно з описів певних історичних подій, які відбулися на проміжку часу, визначеному як період існування даної спільноти, «місць пам'яті» – «значущих матеріальних та нематеріальних явищ, що під впливом часу набули статус символу у національній спадщині» [10, с. 340], та національних героїв – колишніх членів групи, з яким теперішні покоління відчувають емоційний зв'язок. Одночасно націє простір не є чимось усталеним і однорідним, в його рамках відбувається боротьба різних націє-структуруючих проектів, а відповідно і боротьба різних моделей національного минулого, коли ті самі історичні події, особи та місця пам'яті можуть набувати зовсім іншого символічного значення, або навіть витіснити новими.

Іншу групу досліджень становлять наукові праці, які розглядають процес формування та реформування історичної пам'яті постколоніальних націй, куди деякі автори схильні зарахувати і Україну. Зокрема Т. Кузьо у своїх статтях про історію, пам'ять і націє-формування у пострадянському просторі стверджує, «відтворення минулого та відродження національної історії і колективної пам'яті є центральним для «імперського перехідного періоду» у подоланні колоніальної спадщини. Утвердження національної історії для постколоніальних радянських держав відбувається одночасно з відторгненням царської та радянської імперської історичних схем, що заперечували власне минуле, теперішнє і майбутнє.

Ці нові національні історії намагаються легітимізувати новостворені держави через звернення до доімперських «золотих віків», заперечуючи своє колоніальне зображення як «молодших братів», а своїх мов і культур як «неповноцінних» і «повноцінних» [1, с. 290].

Отже зміни в домінантних парадигмах розуміння та пояснення минулого, що здійснюються владними елітами для легітимізації своєї позиції, розглядаються як протиставлення відродженої української національної парадигми колишній радянсько російській. На нашу думку, подібний підхід є занадто спрощеним, оскільки не враховує того, що зміна історичних символів та значень, приписуваних певним історичним подіям чи особам, відбувається не як процес зміни одного іншим, а як складна боротьба, унаслідок якої відбувається інколи часткове витіснення, інколи часткове накладання або взаємопроникнення чи навіть гібридизація моделей історичного минулого.

По-друге, не зовсім коректним є спрощене окреслення владної еліти як національно орієнтованої, що відроджує традиційну модель українського національного минулого. Згідно з висновками В. Кравченка, «повернення у публічний дискурс радянської історичної символіки та міфології не призводить до видимих змін у вже існуючих національних ідентичностях населення та властивих та власних кожній з них проєкцій минулого. Воно корисне для політичного вживання владної політичної еліти, але, насправді, лише консервує і поглиблює історичний розкол в суспільстві за культурними, мовними та регіональними ознаками» [4, с. 19]. На додаток Т. Кузьо оперує категорією колективної пам'яті (хоч тут доцільніше було б вживати категорію історична ідентичність), яку владні еліти відроджують в процесі трансформації як єдиної і спільної для всіх мешканців. Натомість в Україні, країні зі слабким відчуттям національної єдності, сильними регіональними розбіжностями та етнічно неоднорідним населенням, історичне

минуле значно частіше стає джерелом незгоди, ніж основою витворення спільної ідентичності.

На думку ж Т. Кузьо, історична пам'ять є центральним компонентом національної ідентичності: «нема пам'яті – нема ідентичності, нема ідентичності – нема нації» [8, с. 205]. Відповідно сформована історична пам'ять покликана створити повноцінну чи довершену ідентичність і націю. Однак, на нашу думку, якщо розглядати націю як дискурсивну формацію, як набір плинних, інколи амбівалентних значень, які формуються, циркулюють, деформуються, витісняються та зазнають маніпуляцій у процесі символічної боротьби між різними соціальними групами та спільнотами, тоді досягнути якоїсь сталої довершеності стає неможливо. Відповідно ми повинні розглядати процеси, що відбуваються сьогодні в Україні у сфері конструювання національного та історичного минулого, як боротьбу і взаємовпливи різних дискурсивних моделей національного минулого. З одного боку, як спробу нейтралізувати чи маргіналізувати одні елементи історичного дискурсу на противагу іншим і як, з іншого боку, спробу накинути своє бачення минулого і закріпити його як усталене.

І. Нарський пише, що «національна пам'ять неминуче гетерогенна вона становить аморфний анклав різнорідних і різноманітно інтерпретованих міфів, що використовуються для діаметрально протилежних цілей (легітимації влади і спротиву проти неї)» [6, с. 101-102].

Отже в рамках українського національного простору можна простежити не тільки різні (інколи взаємовиключні) моделі національного минулого, але й різні його рівні – локальні, регіональні, загальнонаціональні, континентальні і навіть глобальні.

Ще однією важливою теоретичною проблемою, на якій хотілося б наголосити, є те, що переважна більшість авторів, які вивчають процеси конструювання, функціонування та репродукування історичного минулого в Україні, схильні розглядати їх саме у рамках націє-формування, як обов'язковий атрибут нації, забуваючи про те, що ідентифікація з уявним минулим притаманна будь якій особі чи соціальній групі – сімейній, професійній, релігійній, регіональній тощо. Адже для кожної соціальної групи чи спільноти – від найменшої (як, наприклад, нуклеарна сім'я) до найбільшої (світової/глобальної) – виміри часу (історії, пам'яті, традиції) та простору (батьківщини, рідної землі, сфери діяльності) мають особливе значення, оскільки саме вони відіграють вагомий роль у визначенні уявних групових кордонів та/чи міжгруповому розмежуванні.

Звертання до традиції продиктоване завданням самоідентифікації особи та групи, спробою осягнути питання: «хто ми такі», чим ми як група відрізняємось від іншої групи і в чому наша подібність з нею, що це за земля, яку ми населяємо?». При цьому, час виступає як важливий легітимізуючий та чинник, а всі ці індивідуальні та групові моделі минулого взаємодіють у соціальному просторі, впливаючи на формування ідентичностей, соціальних, політичних та культурних орієнтацій членів суспільства.

Список використаних джерел

1. Соціокультурні ідентичності та практики / під. ред. А. Ручки. — Київ : Інститут соціології НАН України, 2002. — 315 с.
2. Сусак В. Відображення політичної історії України в пам'яті її громадян: регіональні

- особливості на прикладі Львова та Донецька // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Політичні науки. — Т. 19. — 2001. — С. 36-45.
3. Лоскутова М. О памяти, зрительных образах, устной истории, и не только о них / М. Лоскутова // Социс. - 2004. - №1.- С. 72-84.
 4. Матусевич В. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми дослідження В. Матусевич // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — №4/5. — С. 5-20.
 5. Джадт Т. «Места памяти» Пьера Нора: Чьи места? Чья память? / Т. Джадт // Социс. — 2004. — №1. — С. 44-71.
 6. Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. Йоргенсен, Л. Филлипс. — Харьков : Гуманитарный центр, 2004. — 336 с.
 7. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання / Н. Костенко // Соціологія, теорія, методи маркетинг. — 2001. — №4. — С. 69-88.
 8. Українська історична дидактика. Міжнародний діалог. — Київ : Генеза, 2001. — 358 с.
 9. Здравомыслов А. Трансформация смыслов в национальном дискурсе А. Здравомыслов // Язык и этнический конфликт / под ред. Олкотт М. Брилл, И. Семенова. — Москва : Гендальф, 2001. — С. 34-58.
 10. Кравченко В. Бой с тенью: советское прошлое в исторической памяти современного украинского общества В. Кравченко // Социс. — 2004. — № 2. — С. 329-369.

An attempt to comprehend conceptions of historical identity on the basis of analysis of modern researches is carried out in the article. Found out the specific of forming of historical identities of large task forces, in particular national associations. Becoming and component elements of historical identity is fixed.

Keywords: *historical memory, historical process, historical consciousness, national identity.*

УДК 342.8 (477)

Олександр Гнидюк
Науковий керівник – В.Ю. Маркітантов,
кандидат політичних наук, доцент

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УЧАСНИКІВ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПЕРЕГОНІВ НА ПЕРЕДОДНІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються електоральні настрої громадян України на передодні виборів до місцевих органів влади. Аналізується репутаційний капітал ключових політичних проєктів, визначається рівень довіри виборців до представників урядових структур крізь призму загострення соціально-економічної ситуації.

Ключові слова: *електорат, абсентеїзм, реінкарнація, детермінує, екстраполяція.*

Актуальність теми полягає в тому, що вибори є невід’ємною частиною суспільно-політичного життя країни, за їхньої допомоги формується значна частина органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Інакше кажучи, саме завдяки виборам одержують можливість функціонувати на законних підставах органи представницької демократії.

Мета – проаналізувати електоральні настрої українських виборців і визначити ключові вектори проведення місцевих виборів.

Розвиток державного управління в умовах трансформаційних процесів державотворення в Україні не можна уявити без створення та еволюційного розвитку інституту місцевої демократії. Для ефективного проведення політики

місцевої влади, яка в основному побудована на самоврядуванні, спрямована на захист інтересів територіальної громади в цілому і кожної людини зокрема, що в ній мешкає, необхідне подальше утвердження демократичних засад української державності. У своєму становленні вона має орієнтуватися на впровадження та реалізацію кращих моделей світової демократії і водночас відповідати історичним державно-правовим і національно-культурним традиціям українського народу.

В контексті даної проблематики, надзвичайно важливе значення мають вибори до місцевих органів влади, проведення яких визначається конституційними нормами. Президент України П. Порошенко зазначає на тому, що місцеві вибори будуть проведені 25 жовтня 2015 року і стануть визначальними в процесі реформування адміністративної системи нашої держави [6].

Визначена стадія виборчого процесу додатково актуалізується військовими діями на Сході України, оскільки гостре протистояння на території Донецької та Луганської областей детермінує початок складної боротьби за електоральні настрої жителів південно-східних регіонів України. Очевидною проявляється ставка Кремля на «Опозиційний блок» і нові політичні рухи, які декларуватимуть «нормалізацію відносин» з Російською Федерацією та критично визначать перспективи євроінтеграційних процесів [5].

Враховуючи результати парламентських виборів 2014 року згідно яким, Опозиційний блок отримав найбільше голосів у п'яти областях України – Донецькій (38%), Луганській (36%), Харківській (32%), Дніпропетровській (24%) та Запорізькій (22% проголосувалих), варто визначити, що з таким же результатом на місцевих виборах, ця партія змогла б претендувати на сильні позиції в органах державної влади [7].

Генеральний директор КМІС Володимир Паніотто слушно зазначив на тому, що результат парламентських виборів можна екстраполювати на місцеві вибори – загальна ситуація буде приблизно однаковою лише з диференціацією по областях: десь партія отримає значно більше від середнього результату, а десь – значно менше. Перспективний напрямок для проросійських сил – вибори мерів міст. Враховуючи результати Опозиційного блоку на парламентських виборах і останні результати соціологічних опитувань, можна припустити, що ця партія буде серйозно претендувати на свого мера в Харкові, Дніпропетровську та Запоріжжі. Однак, в Міністерстві юстиції України повідомили, що вибори мерів відбуватимуться у два тури, що значно знижує шанси визначеної політичної сили. Паніоттовизначив, що в нинішніх умовах за півроку до місцевих виборів ситуація з рейтингами може істотно змінитися. Однак не виключено, що на місцевих виборах стартують і інші проросійські проекти [7].

На думку відомого українського політолога Михайла Мінакова, існує три можливих сценарії проведення місцевих виборів.

– Сценарій перший – війна в Донбасі триває. У цьому випадку, вважає політолог, Опозиційний блок не зможе стати значною силою на місцевих виборах. Основними переможцями будуть Самопоміч, Блок Порошенка і нові партійні проекти з регіональним ухилом.

– Сценарій другий – заморожування війни і тривале перемир'я. При такому розвитку ситуації Опозиційний блок зможе перемогти в частині областей України, але Блок П. Порошенка і Самопоміч залишаться на лідируючих позиціях.

– Сценарій третій – мирне вирішення та реінтеграція Донбасу. У цьому випадку частка Опозиційного блоку і проектів-спадкоємців Партії регіонів зростає. Однак у кожному разі, переконаний Мінаков, якщо місцеві вибори відбудуться цього року, єдиного безперечного переможця не буде [5].

Ще одним важливим фактором майбутніх виборів може стати так звана реінкарнація політичних сил лівого спрямування, яка зумовлена складністю соціально-економічної ситуації в країні. На думку більшості експертів, українські ліві почали перегруповування сил. Причому активність виявляє не Комуністична партія України (КПУ), яка, незважаючи на все, що сталося з нею після Революції Гідності, залишається найбільш структурованою політичною силою, що сповідує ліві ідеї. Особливий інтерес в даному аспекті викликають члени колись потужної Соціалістичної партії України – СПУ, які працюють над створенням нового політичного проекту зі схожою ідеологічною платформою. Зокрема партія «Соціалісти» вже має статут, програму і веде будівництво управлінської вертикалі. Директор Інституту української політики Костянтин Бондаренко також вважає, що у партій лівого спрямування непогана перспектива, однак важливим негативним моментом у їхній діяльності може стати відсутність сильних лідерів, які могли сконцентрувати навколо себе значну частину електорату [6].

Одним з визначальних аспектів майбутніх виборів слід визначити ресурсний потенціал домінуючих політичних проектів, беручи до уваги соціологічне дослідження Центру Разумкова. Згідно з представленими даними, за Блок П. Порошенка проголосували 6 – 14% українців, 9,3% підтримали б партію «Самопоміч», 6,8% – «Опозиційний блок», 4,6% – «Народний фронт», 4,5% – Радикальну партію Олега Ляшка, 4,4% – «Батьківщину» [2].

Натомість 3,1% проголосували б за Комуністичну партію, 2,7 – за «Громадянську позицію», 2% – за «Сильну Україну», 1,8% – за «Свободу». 4,6% проголосували б за іншу політичну силу, 2,3% зіпсували б бюлетень. 22,1% не брали б участі у виборах, 17,7% не змогли відповісти [2].

При цьому 12,6 % українців повністю підтримують діяльність президента Петра Порошенка, 40,7% підтримують тільки окремі його кроки, 39,9% – не підтримують. Діяльність Верховної Ради повністю підтримують 3,9% респондентів, 32,6% підтримують окремі рішення, 56,5% не підтримують діяльність парламенту. Діяльність голови Верховної Ради Володимира Гройсмана повністю підтримує 6,3% опитаних, 31,9% підтримують окремі його дії, 48,1% його діяльність не підтримують. Діяльність Кабінету міністрів України повністю підтримують 4,5% українців, 31,4% підтримують окремі дії уряду, 56,8% не підтримують його діяльність [3].

Діяльність прем'єр-міністра Арсенія Яценюка повністю підтримують 7,8% респондентів, 29,3% підтримують окремі його кроки, 56,7% не підтримують діяльність глави уряду. Діяльність Національного банку України повністю підтримує тільки 1,9% українців, 10,5% підтримують окремі дії Нацбанку, 77,3% не підтримують його діяльність. Натомість, серед інститутів держави і суспільства найбільшу довіру у громадян України мають церква (66,2%), Збройні сили (60,9%), Національна гвардія (56,7%), ЗМІ (50,2%), громадські організації (45,7%) [2].

Інститутові президента України довіряють 43,6% респондентів, при цьому 50% йому не довіряють. Серед політиків і державних діячів найкраще ставлення в

українців у лідера партії «Самопоміч» Андрія Садового, якому довіряють 38,9%, не довіряють 35%. Порошенко довіряють 45,1%, не довіряють 46,8%, Яценюку довіряють 31%, не довіряють 62,9% респондентів. Найвищий рівень недовіри – у голови НБУ Валерія Гонтарева (81,8%), довіряють їй тільки 5% опитаних [3].

За прогнозами експертів, на цих виборах серйозні позиції можуть зайняти місцеві політичні проекти, які користуються більшою підтримкою у населення. Це хороша можливість для локальних проектів і виборець буде більш схильний у місцевій владі віддавати свою довіру тим людям, яких він знає. До того ж, якщо буде проведена децентралізація, нова місцева влада отримає більше повноважень [1].

Вагомим ризиком майбутніх виборів стане перспектива збереження великої коаліції, що включає п'ять фракцій, які працюють на одному полі, але ідеологічно відрізняються між собою. На думку політичного експерта Володимира Фесенка: «Коаліція, як і політичний союз двох її основних учасників (БПП і «Народного фронту») – це своєрідний шлюб за розрахунком. Проте у цього шлюбу є певні ідеологічні підвалини. Це Майдан, що їх об'єднує, громадська думка, пов'язана з Майданом, спільні ідеологеми та цілі (євроінтеграція), необхідність проведення реформ, демократизація України, протистояння Росії тощо» [4].

Отже, визначальним є те, що для українського суспільства характерний критичний рівень соціального напруження, який зумовлений високим ступенем недовіри до представників української політичної еліти та стимулює з одного боку зростання рівня абсентеїзму, а з іншого – дискредитацію більшості політичних проектів та повне вивільнення електорального поля від стійких уподобань. Наведені дані засвідчують, що на провідних позиціях в соціологічних опитуваннях залишаються Блок П. Порошенка, Самопоміч Андрія Садового, Народний Фронт Арсенія Яценюка, та Опозиційний Блок. Однак значний інтерес у виборців можуть викликати ліві політичні проекти російського спрямування, та місцеві політичні об'єднання.

Список використаних джерел

1. Батурич Д. Форма и содержание: в каком формате и когда пройдут местные выборы [Електронний ресурс] / Д. Батурич // Polittech.org. — Режим доступу: <http://polittech.org/2015/04/21/forma-i-soderzhanie-v-kakom-formate-i-kogda-projdut-mestnye-vybory/>
2. Березовець Т. «Народный фронт» растерял свой электорат – соцопрос [Електронний ресурс] / Т. Березовець // Polittech.org. — Режим доступу: <http://polittech.org/2015/03/24/narodnyj-front-rasteryal-svoj-ekonomat-socopros/>
3. Березовець Т. На выборах в Верховную Раду прошли бы три партии – опрос [Електронний ресурс] / Т. Березовець // Polittech.org. — Режим доступу: <http://polittech.org/2015/03/24/na-vyborax-v-verhovnuyu-radu-proshli-by-tri-partii-opros/>
4. Чабарай Г. Після місцевих виборів можуть виникнути ризики розпаду коаліції [Електронний ресурс] / Г. Чабарай // Тиждень.ua. — 16.04.2015. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/134417>
5. Черненко О. Місцеві вибори 2015: перенести не можна, провести неможливо [Електронний ресурс] / О. Черненко // Национальный антикоррупционный портал. — 04.04.2015. — Режим доступу: <http://antikor.com.ua/articles/35290->
6. Коліушко І. Українські ліві шукають нову нішу [Електронний ресурс] / І. Коліушко // Корреспондент.net. — 13.03.2015. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3490277-korrespondent-ukrainski-livi-shukavit-novu-nishu>

Шуклінов П. Місцеві вибори: чи можливий реванш колишніх соратників Януковича [Електронний ресурс] / П. Шуклінов // ЛІГАБізнесІнформ. — 06.04.2015. — Режим доступу : http://news.liga.net/ua/articles/politics/5465865-m_stsev_vibori_chi_mozhliivy_revansh_kolishn_kh_soratnik_v_yanukovicha.htm

The article deals with electoral confidence of Ukraine on the eve of elections to local authorities. Analyzes the key political reputational capital projects is determined by the level of confidence of voters to representatives of the government in the light of worsening socio-economic situation.

Keywords: *electorate, absenteeism, reincarnation, determines such extrapolation.*

УДК 321.02:342.8

Ігор Гончарук
Науковий керівник – **В.В. Нечитайло**,
доктор історичних наук, професор

ПОНЯТТЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті розглянуто існуючі трактування терміну технологія та визначено поняття політичні технології. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття виборчих технологій у сучасній політичній науці. На їх основі робиться спроба власного визначення.

Ключові слова: *вибори, технологія, політичні технології, виборчі технології.*

Одним із основних механізмів легітимації влади в сучасній державі є вибори, які є важливим елементом розвитку політичної системи та становлять основу демократичного режиму. Готовність суспільства до проведення виборів є однією з найважливіших ознак його демократичності.

У процесі боротьби за владу політичні актори застосовують різноманітні методи, проте особлива увага безперечно приділяється розробці та застосуванню виборчих технологій, способам підвищення їх ефективності. Знання суті та особливостей використання виборчих технологій дають змогу вести ефективну передвиборчу кампанію. Саме тому питання оптимізації технологій виборчих процесів, посилення впливу громадян на прийняття політичних рішень в умовах затвердження громадянського суспільства набувають особливої значимості, а отже є актуальними.

Мета статті полягає у з'ясуванні суті поняття виборчих технологій у сучасній політичній науці.

Термін “технологія” походить від двох давньогрецьких слів: “техно” – мистецтво, майстерність і “логос” – наука, знання, закон. Зазвичай технологію трактують:

- як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь;
- як сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо;
- як науку про переробку і обробку матеріалів, способи виготовлення продукції та сукупність прийомів, застосовуваних у різних видах діяльності;

– як будь-який засіб перетворення вихідних матеріалів, будь-то люди, інформація або фізичні матеріали – для отримання бажаної продукції чи послуг [12, с. 293].

У широкому значенні під “технологією” розуміють сукупність способів, прийомів і засобів організації й упорядкування доцільної практичної діяльності відповідно до мети, специфіки й навіть логіки процесу перетворення й трансформації того чи іншого об’єкта. У вузькому значенні – це спосіб переробки енергії, інформації в процесі виготовлення певної продукції [17]. Більшість вітчизняних й зарубіжних вчених вважають широке використання технологій аксіомою розвитку суспільства. Одним із різновидів технологій є політичні технології.

Використовуючи словосполучення політичні технології, науковці мають на увазі найчастіше зовсім різні категорії – від конкретних прийомів і методик формування суспільної думки до стратегічних підходів і принципів. У пересічних громадян це поняття асоціюється найчастіше з “чорним піаром”, що використовують політтехнологи, для здобуття перемоги [11, с. 119-120].

У політологічному енциклопедичному словнику політичні технології визначено як сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату. Вони включають в себе насамперед вивчення й набуття знань щодо реально існуючих об’єктивних умов, у яких відбувається діяльність політиків [1, с. 657].

Більшість політичних технологій, які використовуються у боротьбі за владу, спрямовані на її здобуття, утримання, розширення і зміцнення. Без знання суті та особливостей політичних технологій, без умілого застосування цих знань досягти успіху у політичній боротьбі практично неможливо. При цьому слід враховувати, що, як і будь-які інші, політичні технології також містять у собі важливі психологічні, управлінські, іміджеві, популістські та інші складові, що тісно взаємодіють між собою і використання яких, у сумі, обумовлює ступінь ефективності, дієвості реалізації окремо взятої технології.

Вагоме місце серед політичних технологій науковці відводять технологіям виборчих кампаній. У сучасній політичній науці поняття “виборча технологія” порівняно нове і, як правило, пов’язане з організацією і проведенням демократичних виборів. Виборчі технології покликані забезпечити функціонування одного з найважливіших механізмів взаємодії громадянського суспільства і держави – передачу владних повноважень представникам суспільства за допомогою процедури виборів. У результаті цілеспрямованої політичної діяльності досягається результат: для держави – забезпечення правових норм при організації й проведенні виборчої кампанії, для суспільства – найповніша реалізація соціальних функцій виборів, для кандидатів – здійснення в рівній боротьбі з політичними конкурентами свого права представляти жителів свого округу в державних органах. При цьому виборчі технології не можуть не враховувати об’єктивних умов проведення виборів: правового поля, практики виборчих кампаній, національно-політичних традицій, організаційних і матеріальних можливостей держави [6].

А. Джабасов визначає “політичні технології виборчих кампаній” як сукупність прийомів, методів впливу на виборців, заснованих на визначених наукових розробках, даних конкретних соціологічних досліджень з метою досягнення

політичного успіху певної політичної сили на виборах, яка використовує для досягнення цієї мети засоби політичної реклами та методи паблік рілейшнз. У вузькому розумінні він розглядає політичні технології виборчої кампанії як метод боротьби за електорат, який співвідноситься із загальною концепцією проведення виборчої кампанії – з одного боку, певними засобами її проведення – з другого, які виявляються як елементи системи політичної технології виборчої кампанії [4, с. 58].

Низка дослідників у своїх працях наголошують на взаємопов'язаності та взаємодоповнюваності такого явища як виборчі технології, на їх практичному значенні та аспекті впливу. Так, наприклад, М. Малишевський у своїй книзі “Технологія і організація виборів” технології виборчих кампаній трактує як “сукупність найбільш загальних заходів і дій, порядок і принципи застосування яких регламентується умовами відповідної виборчої кампанії” [8, с. 4]. Вони завжди є унікальними, оскільки залежать не лише від специфіки та особливостей виборчого округу, а й від особистих якостей кандидатів та їхніх команд, які беруть участь у виборчому процесі. Він наголошує на тому, що виборчі технології можна назвати системою (сукупністю) заздалегідь спланованих, а також спонтанних заходів, кроків, планів, прийомів, процедур, технічних, інформаційних засобів для успішного висування кандидатів та їх обрання, яка зумовлюється виборчим законодавством.

Є. Малкін та Є. Сучков визначають виборчі технології як методи організації виборчих кампаній кандидатів і (або) партій, спрямованих на досягнення успіху на виборах. Вони зазначають, що усі дії кандидата та його команди від моменту ухвалення рішення про участь у виборах до підрахунку голосів можна віднести до виборчих технологій [9, с. 15].

На думку М. Варія, “виборчі технології є засобом практичного досягнення поставлених цілей, ... вони є специфічним інструментом інновацій й творчості, організації різних видів впливу на електорат, соціальних, політичних, психологічних, економічних та інших видів діяльності і взаємодії під час виборчого процесу. Їх особливістю є те, що з їхньою допомогою моделюються, стають феноменом соціальної реальності процеси впливу на електорат” [2].

Він запропонував психологічний підхід до визначення виборчих технологій, розглядаючи їх з точки зору цілеспрямованого впливу на електорат. Характер впливу та його технологічність визначаються системою цілей, засобів та операцій, які ґрунтуються на всебічному соціальному, соціально-психологічному і психологічному знанні об'єкта впливу. У його розумінні виборча технологія – це сукупність доцільно поєднаних, зорієнтованих за часом, фактами, подіями, ідеями, цілями, групами, соціально-психологічними станами підходів, принципів, методів, способів і прийомів впливу на електорат з метою завоювання його голосів [11, с. 120].

О. Кошмаров та Г. Кузнецов під виборчими технологіями розуміють інтелектуальні комплекси або системи, що нормативно визначають акції та дії, що підвищують ефективність політичних груп, організацій, а також беруть участь у боротьбі за державну владу [7].

Н. Мальцева пропонує розглядати поняття “виборчих технологій” у двох значеннях: з одного боку, як сукупність методів і процесів у певній галузі, а з

іншого – сукупність знань про методи здійснення будь-яких виробничих процесів. Вона наголошує, що якщо розглядати виборчі технології як конкретні сукупності прийомів, методів і процесів, які використовуються для досягнення перемоги в боротьбі за владу, то вони зводяться до правильної побудови комунікативних каналів (ЗМІ, особисті зустрічі, публічні акції, чутки) для донесення до виборців інформації, що спонукає їх зробити певний вибір. Якщо ж розглядати їх як сукупність знань про методи, які дозволяють досягти правильної побудови цих самих комунікативних або інформаційних каналів, то вони запозичаються з таких наук гуманітарного циклу як: політологія, юриспруденція, соціологія, і, в основному, з наук комунікативного циклу: теорія комунікації, семіотика (значення символів), нейролінгвістичне програмування (НЛП), риторика, політична психологія [10, с. 13-14].

О. Соловійов пропонує розглядати виборчі технології як сукупність способів впливу на маси з метою вплинути на їх електоральну поведінку і спонукати їх віддати свої голоси за певного кандидата. Головна особливість виборчих технологій – націленість їх на включення соціально-психологічних механізмів, що регулюють поведінку виборців, звернення до переконань громадян, їх ціннісних орієнтацій, інтересів, настроїв, прагнень і сподівань [16, с. 245].

М. Головатий розглядає поняття “виборчі технології” як “сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об’єднання” [3].

Л. Кочубей подає психологічну дефініцію поняття “виборча технологія”, зазначаючи, що виборчі технології – це мистецтво вивчення електоральної мотивації, вироблення механізмів, які базуються на певних психологічних підходах, за умови, коли першочерговим є не “що”, а “як” здійснити, як вдало побудувати виборчу кампанію, вплинути на виборця. Виборчі технології – це, безумовно, технології політико-психологічні. Вони базуються на комплексному науковому підході з урахуванням досягнень низки наукових дисциплін, у першу чергу – політології, соціології, економіки, психології, політичних PR тощо [5].

Під час розробки виборчих технологій застосовуються різні принципи, методики, схеми потоків інформації, моделі, евристичні методи, а також у обов’язковому порядку результати соціального, соціально-психологічного і психологічного вивчення електорату. Відповідно специфікою виборчих технологій є те, що їх ресурси черпаються з багатьох джерел.

Виборчі технології також можна визначити як сукупність послідовних операцій або процесів. Процесуальність – важливий аспект виборчих технологій. Процеси мають бути узгоджені за часом, цілями та установками, а також бути сумісними. Вони потребують критичного оцінювання процесів з урахуванням змісту, самостійності, адекватності, вираженості, цілеспрямованості.

Не менш важливим є необхідність проектування й прогнозування наслідків впливу, передбачення можливої реакції не лише з погляду суб’єкта впливу, але й інших кандидатів (суперників).

Виборчі технології – науково обґрунтована послідовність інформаційно-аналітичних та організаційних дій суб’єкта виборчого процесу та його команди, спрямована на досягнення визначеної політичної мети. Для них властивий

суб'єктно-об'єктний характер і здійснення заданого психологічного впливу на електоральну поведінку виборців [19, 748].

Термін “виборча технологія” досить часто використовується політичними консультантами і політиками всіх рівнів, але ще не набув достатньої розробленості. Технологією можуть називати телефонне опитування, телевізійний ролик, розповсюдження анонімних листівок, і нарешті стратегічний план виборчої кампанії [14, с. 233].

Інколи автори використовують поняття “політичні технології виборчих кампаній”, як синонім “виборчих технологій”. Політичні технології виборчих кампаній – це сукупність засобів, методів впливу на виборців, що базуються на певних наукових розробках, статистичних даних конкретних соціологічних досліджень, з метою досягнення політичного успіху певної політичної сили на виборах, яка використовує для досягнення цієї мети засоби політичної реклами і методи public relations.

Інколи обидва терміни використовуються так, що до сфери політичної технології відносять практичний аспект проведення виборчої кампанії, а під політичним (електоральним) маркетингом розуміють теорію ефективних виборів. Із врахуванням цього, поняття “політична технологія” виборчої кампанії в сучасних умовах повністю перекриває поняття “політичний маркетинг” і є синонімічним поняттю “виборча технологія” [13, с. 190].

На думку В. Полторака, “виборча технологія – це сукупність засобів, методів і прийомів спеціально формалізованого й організованого впливу на електорат, що вможливають вплив на його електоральну поведінку і спонукають віддати голоси за певного кандидата чи партію” [15, с. 76].

Сьогодні існує три найпоширеніші засоби, за допомогою яких можна здійснювати вплив на людину: примус, маніпуляція і співробітництво. Як правило, у виборчих технологіях застосовуються всі три чинники впливу. Однак у суспільствах з розвиненою демократією провідну роль відіграє третій, найгуманніший, спосіб. Але й у найдемократичніших суспільствах не відмовляються (і не відмовляться) від маніпуляції свідомістю населення [18, с. 112].

Отже, поняття “виборчих технологій” у сучасній науковій літературі зустрічається в досить різних трактуваннях. Одні дослідники звертають увагу на те, що це система взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих процедур, планів і заходів, які мають на меті привернути увагу виборця до бажаного кандидата. Інші зазначають, що виборчі технології основною метою свого застосування мають вплив на електоральні вподобання громадян і їх зміну у потрібному для політтехнолога напрямі. Не зважаючи на це, головним у виборчих технологіях є те, що вони спрямовуються саме на електорат, його політичні настрої, переконання. Ціллю їх застосування є отримання максимального результату для політичної сили, яка ними оперує. На нашу думку, виборчі технології – це сукупність політико-організаційних, пропагандистських та інших дій спрямованих на здобуття владних повноважень кандидатом, групою політиків, політичною організацією чи їх коаліцією.

Список використаних джерел

1. Бабкіна В. Політологічний енциклопедичний словник / В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко, Ю.С. Шемшученка — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
2. Варій М. Основи політико-психологічних передвиборчих і виборчих технологій [Електронний ресурс] / М.Й. Варій — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2008_8/02%20-%20Variy.htm
3. Головатий М. Політичні технології: механізм і мистецтво здобуття політичної влади [Електронний ресурс] / М. Головатий — Режим доступу : http://megalib.com.ua/content/4166_Golovatii_M_F_Politchni_tehnologii_mehanizm_i_mistectvo_zdobyttya_politchnoi_vladi_.html
4. Джабасов А. Политические технологии избирательных кампаний: проблема категориального осмысления / А.А. Джабасов // Весник Московского университета : Политические науки. — 2000. — № 2. — С. 56-62.
5. Кочубей Л. Виборчі технології : [навчальний посібник] [Електронний ресурс] / Лариса Кочубей. — К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. — 332 с. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/books.php3?b=23>
6. Кочубей Л. Категоріальне осмислення виборчих технологій [Електронний ресурс] / Лариса Кочубей // Політичний менеджмент. — 2004. — №4. — Режим доступу до журн. : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=29&c=448>
7. Кошмаров О. «Грязные избирательные технологии» – проблема, описание и тактика применения на примере президентских выборов 2000 года в России [Електронний ресурс] / О. Кошмаров, Г. Кузнецов — Режим доступу : <http://meteor.narod.ru/technologii.htm>
8. Малишевский Н. Технология и организация выборов / Н.Н. Малишевский. — Минск : Харвест, 2003. — 256 с.
9. Малкин Е. Основы избирательных технологий / Евгений Малкин, Евгений Сучков. — М. : Русская панорама, 2006. — 680 с.
10. Мальцева Н. Грязные избирательные технологии. Мифы и реальность / Мальцева Нэлла Михайловна. — М. : Издательство: ОАО «Типография «Новости», 2003. — 208 с.
11. Мокан В. Виборчі технології як різновид соціально-політичних / В.І. Мокан // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: філософія, політологія. — 2008. — № 89-90. — С. 119-121.
12. Моторнюк Т. Виборчі технології: концептуальні інтерпретації / Тетяна Миколаївна Моторнюк // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць. — 2010. — № 32. — С. 292-299.
13. Моторнюк Т. Поняття виборчих технологій. Основні концептуальні підходи / Т.М. Моторнюк, І.О. Поліщук // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. — 2011. — №7. — С. 189-199.
14. Моторнюк Т. Проблеми виборчих технологій / Тетяна Миколаївна Моторнюк // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. — 2011. — № 123. — С. 231-235.
15. Полторац В. Политический маркетинг и организация избирательных кампаний / Владимир Полторац // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2002. — №1. — С. 61-79.
16. Соловьев А. Политология: политическая теория, политические технологии [учебник для студентов вузов] / А.И. Соловьев. — М. : Аспект Пресс, 2000. — 559 с.
17. Томашевський О. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів [Електронний ресурс] / О.М. Томашевський — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/19530403/informatika/tehnologiya_ponyattya_osnovni_vlastivosti_protsezi_informatsiya_dani_znannya_obyekti
18. Хромець О. Основні підходи до визначення поняття «виборчі технології» / О.Л. Хромець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. — 2007. — № 84/86. — С. 111-113.

19. Шелестов О. Теоретичні засади дослідження виборчих технологій в електоральному процесі України та проблеми їх ефективності / О.М. Шелестов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2006. — №50. — С. 748-754.

In the article the existing interpretation of the term technology and determined political concept technology. The main approaches to the definition of electoral technologies in modern political science. On this basis, an attempt own definition.

Keywords: *election, technology, political technologies, electoral technology.*

УДК 316.323.72

Анна Довгопола
Науковий керівник – Т.В. Ігнат'єва,
кандидат історичних наук, доцент

ДОЦІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ІДЕЙ У ГЛОБЛЬНОМУ СВІТІ

У статті проаналізовано соціалістичні погляди західних економістів та теоретиків марксизму, розглянуто вплив соціалістичних ідей на перетворення в Латинській Америці, зокрема «боліварійського соціалізму ХХІ ст.», з'ясовано особливості розвитку соціалізму та його доцільності у нас час.

Ключові слова: *соціалізм, суспільна власність, «боліваризм», «чавізм», «П'ята республіка».*

Зміст терміну соціалізм досить різноманітний. Так, приміром – це суспільний устрій, що виключає експлуатацію людини людиною та має на меті загальний добробут суспільства і, зокрема, кожної людини; це соціально-політична формація, де пріоритетність має ідея загальної рівності і справедливості, немає класового поділу суспільства, і, де основними рисами є суспільна власність, колективна праця і плановість.

Утвердження суспільної власності докорінно змінює мету розвитку виробництва і спосіб його функціонування; стихійні сили анархії та конкуренції замінюються планомірною організацією економічних процесів; забезпечується загальна зайнятість працездатного населення, кожному надається робота відповідно до його здібностей, відкривається широкий простір для розвитку особистості.

При соціалізмі економічні закони втрачають роль стихійних регуляторів суспільного виробництва (закон вартості перестає діяти, саме поняття вартості зникає разом із ринком). Економічні закони свідомо застосовуються суспільством в інтересах неухильного зростання виробництва і використання переваг економічного ладу соціалізму.

Великий вклад у дослідження соціалізму внесли Т. Мор, Т. Кампанелла, К. Маркс і Ф. Енгельс. Зокрема, К. Маркс розробив і створив досить стійку і цілісну систему «наукової перебудови» тодішнього капіталістичного (експлуаторського за своєю суттю) суспільства на принципово нових «соціалістичних засадах» [1].

В. Ленін писав, що «єдиною матеріальною основою соціалізму може бути велика машинна промисловість, здатна реорганізувати і землеробство» [2, с. 67].

Економічну основу соціалізму становить суспільна власність на засоби виробництва, які повинні мати адекватний соціалізму рівень.

Соціалізм був, є і буде. Багато його прихильників існує і в нас час, і будуть у майбутньому. Приміром російська дослідниця Е. Строганова яскраво висвітлює переваги і недоліки сьогоденного соціалізму на прикладі країн Латинської Америки [3].

Метою статті є дослідження сучасних соціалістичних країн в умовах глобалізації.

Історія розвитку людства продукує цілу низку варіантів суспільно-політичного розвитку: первісне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне; аграрне, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, постінформаційне тощо.

Ідея ж соціалізму виникла в країнах Європи як відповідь на проблеми капіталістичного розвитку. Соціалісти вважали, що можна подолати недоліки капіталізму через: заміну приватної власності на засоби виробництва суспільною / загальнонародною; створення безкласового виробництва, де перестане існувати безкоштовна праця, де люди зможуть задовольняти свої потреби не залежно від походження, соціальної стратифікації, статті. Сьогодні, в епоху глобалізму, торжества капіталізму ці питання залишаються актуальними для цілої низки країн Латинської Америки, Африки, Азії, для деяких країн пострадянського простору, в тому числі й для України.

Соціалізм являє собою соціально-економічний устрій, за якого держава планує, організовує, розподіляє, перерозподіляє на базі загальнонародної суспільної власності весь вироблений продукт, повністю підпорядковує собі діяльність усіх структур, виробничих колективів і окремих агентів виробничого процесу.

На всіх етапах еволюції соціалізму, поєднувались наукові знання, реалістичні уявлення, революційний романтизм і елементи соціальної утопії.

Економічна теорія розрізняє два концептуально відмінних трактування соціалізму, які базуються на протилежних ідеологічних підходах до теоретико-практичного обґрунтування категорії «соціалізм».

Так, марксизм обґрунтовує соціалізм як соціальний устрій, що виникає в результаті ліквідації капіталістичного способу виробництва і встановлення диктатури пролетаріату, суспільної власності і розподілу за принципом від кожного – за здібностями, кожному – за працею.

Багато західних економістів, зокрема Л. Мізес і П. Уайлз [4, с. 337], вважають: сутність соціалізму полягає в тому, що всі засоби виробництва перебувають під виключним контролем суспільства, яке відміняє вільний ринок і має своїм базисом «командну економіку».

Теоретики марксизму вважали, що раціонально організувати виробництво можливо тільки на засадах планомірності в межах державної і кооперативно-колгоспної форм власності, на базі великого машинного виробництва в усіх галузях економіки за допомогою вільної від експлуатації праці. Утвердження соціалістичного устрою відбувається в процесі перехідного періоду від капіталізму до соціалізму шляхом соціалістичних перетворень у всіх галузях економіки і культури. Мета соціалізму – найбільш повне задоволення зростаючих матеріальних

і культурних потреб усього суспільства на основі безперервного і планомірного розвитку народного господарства [5].

Протягом ХХ ст. в світі існувало понад двадцять соціалістичних держав серед яких Радянський Союз, Угорська Народна Республіка, Чехословаччина, Польська Народна Республіка, Китайська Народна Республіка, Монгольська Народна Республіка, Корейська Народна Демократична Республіка, Куба, Нікарагуа, Гренада тощо. Сьогодні у світі залишилось декілька таких країн: Північна Корея, Куба, Китай, Лаос – країни комуністичної спрямованості, Шрі-Ланка та М'янма – соціалістичні країни. В зазначених країнах були розвинуті наступні моделі соціалізму: китайський соціалізм – соціалізм Мао Цзедуна (маоїзм), ізраїльський соціалізм (авода), мусульманський соціалізм – соціалізм Каддафі (лівійський соціалізм), Перська Радянська Соціалістична Республіка, Кубинський соціалізм Фіделя Кастро, Корейський соціалізм Кім Ір Сена, Югославський соціалізм Броз Тіто, Венесуельський соціалізм Уго Чавеса, Соціалізм-комунізм червоних кхмерів (Камбоджа).

Іноді соціалізмом називають поєднання соціальної держави і капіталістичної економіки. Такі моделі існують в Швеції – шведський соціалізм, Німеччині – соціал- демократія.

Хронологічно першим континентом поширення соціалістичних ідей стала Латинська Америка, де він з'явився в першій половині ХІХ ст. та проявився у реформаційних рухах за соціальну свободу та справедливість. Сама ідея соціалізму розвивалася під безпосереднім впливом європейської соціалістичної думки.

Особливого поширення соціалістичні ідеї набули з кінця 50-х років ХХ ст. в зв'язку з революційними подіями на Кубі. У 60-70-х рр. впливовою силою в Латинській Америці стають партії, які виступали з позицій «демократичного соціалізму».

Сьогодні найвідомішою трансформацією суспільства в Латинській Америці на засадах соціалізму є «боліварійський соціалізм ХХІ ст.». Спробуємо проаналізувати його характерні риси та особливості.

Боліварійський соціалізм пов'язаний із відродженням ідей Симона Болівара й активізацією лівих сил в Латинській Америці. У боліварійців і їх лідера відсутня цілісна система ідей. Їх погляди дуже різноманітні. Вони являють собою суміш різних учень та теорій: боліварізму, марксизму, націоналізму і ультралевізму.

Таким був президент Венесуели Уго Чавес. Спочатку своєї політичної кар'єри він не вважав себе прихильником соціалістичних ідей, а перейнявся ними поступово, у міру посилення своїх політичних позицій. Отримавши перемогу на виборах 1998 р., він виступив із планом створення «П'ятої Республіки» – «справді демократичного суспільства соціальної справедливості» та почав реформу економіки й державної системи. Основну ідею У. Чавес убачав у корінній перебудові існуючої економічної і політичної системи з метою її трансформації в суспільний устрій, що забезпечує і гарантує реальну участь широких мас у прийнятті рішень на всіх рівнях влади. Наступним важливим кроком у його діяльності було запровадження нової Конституції, яка по сьогодні є найдемократичнішою у всій Південній Америці. За нею були створені нові демократичні органи влади, але головною, невід'ємною частиною Конституції було

надання народу права здійснювати безпосередню участь у керуванні політичним процесом.

Побудова «нового соціалізму» гуртувалася на трьох головних елементах: провідній ролі держави, зміцненні «солідарного» приватного сектора і створення «соціальної» економіки. Під «солідарним» сектором передбачалося суттєве розширення числа дрібних власників у містах і селах, які стануть основою і опорою держави. На це була націлена аграрна реформа, а також підтримка дрібного і середнього підприємництва.

Улюблений вислів У. Чавеса звучав так: «Якщо ми хочемо покінчити з бідністю, треба дати владу бідним». Дотримуючись його він запровадив у найбідніших районах місцеве самоврядування, яке отримало можливість вирішувати головні проблеми. Також уряд У. Чавеса надав підтримку індіанським громадам, а за рахунок доходів від видобутку нафти втілювалися в силу різні соціальні програми: безкоштовна освіта, охорона здоров'я, дешеве житло тощо.

У. Чавес був символом справедливості і закону, але «чавізм» означає набагато більше – він став формою життя громадян Венесуели.

Аналіз революційного процесу в цій державі представляє великий інтерес для вчених, бо зростає число його прихильників в Латинській Америці. Ідеї венесуельського соціалізму і його практика знаходять симпатиків, головним чином, у відносно бідних і відсталих країнах, для яких Венесуела є лідером завдяки успіхам в соціальній сфері [2, с. 53-54].

Після смерті лідера нації У. Чавеса теперішній президент Ніколас Мадуро провалив соціальний експеримент свого попередника і привів країну до економічної кризи. Н. Мадуро почав репресії проти опозиції та заарештував майже всіх центральних лідерів політичних сил. Така політика може призвести до справжнього соціального вибуху у країні. На сьогоднішній день без яскравих особистостей «боліваріанський соціалізм» із часом приречений на крах, ідея соціалізму поступово згасає, а усі її носії або загинули, або відійшли від політики.

Зважаючи на досвід латиноамериканських країн на шляху розвитку соціалістичних ідей, можна зробити деякі висновки. Ідеї соціалізму, так зване суспільство побудоване на соціальній справедливості, солідарності, рівності і братерства, незламні: вони були в минулому, поширенні в сьогоденні і будуть актуальні в майбутньому. Шляхи до соціалізму можуть бути різними: революційними і мирними / реформаторськими. Сьогодні суспільству притаманні мирні, еволюційні дії щодо соціал-демократичного спрямування, а також дії без прямого радикалізму. Не існує однієї моделі соціалізму. Кожна країну обирає свій шлях в залежності від історичних і культурних особливостей, традицій та рівня економіки. Як показує досвід Венесуели і інших Латиноамериканських країн, економічні та соціальні перетворення не проходять без зіткнення інтересів різних верств суспільства і серйозних загострень ситуації в країні, тому прихильники соціалізму повинні вміти захищатися і відстоювати свої позиції. Цей досвід потребує ретельного вивчення та осмислення. Соціалізм, як ідея залишається впливовим лівим флангом суспільно-політичного життя не тільки Латинської Америки, а й інших регіонів навіть в умовах глобалізованого світу.

Отже, в ХІХ ст. люди мріяли про прогрес планетарного масштабу, в тому числі і про суспільну справедливість для всіх на землі, а соціалізм виступив як одна з

можливостей такого розвитку. Соціалізм вже проголошений як наступний етап еволюції соціальних спільнот на протипагу капіталізму. Тобто відмовитися від нього неможливо і немає сенсу цього робити. Соціалізм заявляє, що є краще майбутнє. І тепер вже після 200 років боротьби завжди будуть ті, хто відстоює його.

Але, нажаль, соціалізм для всього людства одразу неможливий. Він був і є мрією про світле майбутнє. Соціалізм повинен реалізовуватись поетапно, його ідеї мають очолювати лідери які вірять в його становлення, не просто як ідеологічну утопію, а й як в можливість вільного справедливого майбутнього, окрім цього й саме суспільство має бути готове до таких кардинальних змін.

«Соціалізм» – консолідоване вирішення найболючіших і життєвоважливих проблем суспільства: бідності, безробіття, злочинності, корупції влади. Як політичний вектор він дає швидке соціально-економічне зростання, це – можливість за рахунок підвищення національної самосвідомості та ентузіазму відновити економіку, культуру, підняти дух нації. Ось що пропонує соціалізм сьогодні країнам, що знаходяться в глибокій економічній, демографічній і політичній кризі.

Список використаних джерел

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. — М. : Политиздат, 1983. — 3883 с.
2. Ленин В. Государство и революция: Учения марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции / В. И. Ленин. — ПСС. — 5-е изд. — Т. 33. — М. : Издательство политической литературы, 1974.
3. Строганова И. Идеи социализма в Латинской Америке / И. Д. Строганова // Латинская Америка. — 2009. — № 12. — С. 43-59.
4. Мизес Л. Социализм. Экономический и социологический анализ / Л. Мизес. — Л., 1951. — 528 с.
5. Економічна система соціалізму: теорія і практика [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/5445/132>

The socialist views of the occidental economists and Marxist theorists were analyzed in the article. The influence of the socialist ideas on the base of the socialist reforms in Latin America in particular "Bolivariysky socialism of the 21st c." was also considered. The peculiarities of the way of the socialism's development and its expediencies nowadays have been found out in the article too.

Key words: *socialism, public ownership, «bolivarizm», «chavizm», «Fifth Republic».*

УДК 323.28.01

Ірина Зозулюк
Науковий керівник – **Г.Б. Вонсович**,
кандидат історичних наук, доцент

ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРІЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено поняття тероризму як об'єкту теорії політики, що за своєю суттю є суспільно-політичним явищем, яке створює атмосферу тотального страху у населення з метою досягнення певних інтересів. Розкрито поняття та особливості цього феномена, проаналізовано причини його виникнення, його мету та ознаки.

Ключові слова: тероризм, політичний тероризм, геноцид, сепаратизм, повстання, ісламський фундаменталізм, тотальний страх, політичний екстремізм, насильницькі дії, психологічний вплив.

Чому у сучасному світі тероризм набув нових масштабів і форм? У чому причина, що проблема виникла в новому вигляді? Що чекати від тероризму надалі? Відповідей на питання багато. Але при всій їх розманітості загадка тероризму залишається неясною. Зростання масштабів тероризму з початку XXI століття просто вражає. Вже у 60-80-х роках XX ст. тероризм починає набирати в різних країнах світу широкого розмаху. У 70-х роках вчинено 5534 терористичних акти, а на початку 80-х зареєстровано 2700. Якщо з початку 80-х років кількість терористичних актів у рік складала в середньому 500, то в середині 80-х років – уже 800. В американському щорічному огляді тероризму відзначається, що тенденція зростання продовжується з невеликими коливаннями. В другій половині 80-х років відбувалося щорічно 800 і більш терористичних актів. Жертвами міжнародного тероризму в другій половині 90-х років стало близько 3 тис. населення. Повністю виправдана прогноз-оцінка офіцера британської розвідки Баррі Перріта про збільшення терактів до 2000 року практично в два рази. Хоча, звичайно, дати чітку кількісну характеристику терористичних актів дуже складно.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що феномен політичного тероризму як об'єкту теорії політики набуває наукової зацікавленості серед науковців. Йому присвятили дослідження такі вчені: М. Лазарєв («Тероризм як тип політичної поведінки»), М. Требін («Сучасний тероризм»), В. Бушанський («Критика демократії і політичний тероризм»), О. Бардін («Походження і корені тероризму»), А. Деменко («Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки»), О. Дзьобань («Політичний тероризм і політичний екстремізм») тощо.

Серед українських дослідників проблем політичного тероризму варто назвати В. Остроухова, В. Кременюка, О. Гриба, В. Гречанінова, А. Дорошенка, С. Зелінського та багатьох інших, у чийх роботах досліджуються причини виникнення та розвитку форм тероризму.

Кожне з досліджень певною мірою дає зрозуміле суттєве наповнення цього феномена. Але, незважаючи на різноманіття поглядів, проблема вивчення причин тероризму завжди буде актуальною, оскільки феномен тероризму завжди розвивається.

Мета статті полягає у розкритті особливостей і поняття феномена політичного тероризму як об'єкту теорії політики, форм і причин його існування як суспільно-політичного явища. Новим є те, що зроблено спробу дослідження глобального поширення тероризму у різних формах його прояву.

Поняття тероризм походить від слова терор (лат. terror – страх, жах, жахливість). Саме ця обставина і визначає терор як особливу форму політичного насилля, що характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і удаваною ефективністю. Тероризм – це метод політичної боротьби, який полягає в систематичному застосуванні нічим не обмеженого, не зв'язаного з воєнними діями фізичного насилля для досягнення певної мети шляхом усунення політичних противників (убивства політичних лідерів, військових або рядових громадян, вибухи, напади на банки, склади зброї, викрадення літаків, автобусів тощо). Звичайно, терор пов'язують із діяльністю державної влади в певні періоди

існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх і жах не тільки політичним противникам, а практично всім і кожному [5].

Стосовно сучасного тероризму багато говорилось про неочікуване його виникнення, про загадкове відродження в межах індустріально-розвинених країн з їхнім високим рівнем споживання, демократичним режимом, спрямованістю на вирішення соціальних протиріч шляхом консенсусу.

Виявилось, що, власне, індустріальний розвиток, високий рівень життя, розгалуженість політичних інститутів та орієнтація на цивілізовані форми соціальних взаємовідносин не прищеплюють ніякого імунітету стосовно тероризму. Сьогодні стало сприятливим для формування екстремістських рухів у високорозвинених країнах з низки причин.

Перш за все, це історичний досвід століття, для якого характерні не тільки бурхливий ріст економіки, поширення ліберально-демократичних тенденцій, прагнення до суспільних компромісів, але й безперервні війни (враховуючи дві світових), гонка озброєння, спалахи соціальної, расової, релігійної нетерпимості, революції, державний терор і тому подібні факти, котрі сприяють зміцненню переконаності в тому, що відкрите насильство та контрнасильство залишається нормою політичного буття і в нашу епоху.

Криза сучасної соціально-політичної системи специфічно переплітається і частково посилюється в контексті такого глобального процесу, якими є науково-технічні революції. Швидкий економічний та науково-технічний розвиток багатьох країн у повоєнний період, стрімке втягування аграрних (в минулому) регіонів в сферу індустріалізації та автоматизації, виникнення ідеї «суспільства благодійництва», що трансформується у зв'язку з кон'юнктурними змінами, різкі структурні зрушення, які підсилюють міграційні і маргіналізаційні процеси, загострені екологічні та демографічні проблеми, інформаційний процес, руйнація традиційних стереотипів та соціальних орієнтирів, спосіб життя та пов'язані з цим труднощі психологічної адаптації – ці та інші явища призвели до розгубленості, спустошеності, втрати традиційних ідеалів та цінностей, зростання агресивності, які захоплюють майже всі прошарки суспільства, особливо молодь.

З усім цим пов'язаний соціально-політичний фактор, особливо культ насильства, нехтування прав людини, які панують у світі і насаджуються засобами масової інформації, літературою, кіно, телебаченням. Все це не може не впливати на динаміку та модернізацію різних форм насильства у сучасному світі [2, с. 418].

Роль глобальної взаємозалежності соціально-економічних, політичних, ідеологічних процесів, яка характерна сьогодні, сприяли радикалізації свідомості молодого покоління, що проявилась у молодіжних бунтах і породила перші ліво- та правотерористичні угруповання.

Друга група передумов пов'язана з революційними процесами сучасної епохи та національно-визвольними рухами, їх специфічними аспектами та проявами в останні десятиліття. Ця група факторів органічно пов'язана з попередньою, оскільки є зворотною стороною кризи політичної системи. Наприклад, лівий тероризм не можна зрозуміти без зв'язку з цими процесами. Він претендує на роль єдиного виразника та лідера революційно-демократичних процесів у сучасному світі.

Третя група передумов розвитку тероризму в сучасному світі пов'язана з зацікавленістю правлячої еліти в різних формах тероризму як засобу досягнення політичної мети у зовнішній та внутрішній політиці. Тероризм – зручний інструмент політичної боротьби. Тероризм завжди є непрямим потенційно високоефективним способом дестабілізації та послаблення ворожої держави. Після 1917 р. тероризм набув яскраво вираженого ідеологічного характеру. В біполярному світі – протистояння двох політичних систем, тероризм сприймався не як глобальна загроза всьому людству, а як елемент боротьби між цими силами.

Четверту причину складає світопорядок перехідного періоду, який дає додаткові можливості самореалізації для міжнародного тероризму. Занепад глобальних регіональних структур міжнародної безпеки супроводжується розхитуванням та розпадом державних утворень. Їхнє місце намагаються зайняти сили, які прагнуть використати фактор нестабільності та часткової втрати контролю для прискороного вирішення власних завдань, за правило, деструктивних. Все більше з'являється подібних геополітичних прогалів, особливо у силовій сфері. Зони, де вони з'являються, стають об'єктами пильної уваги та застосування політики міжнародного тероризму [8, с. 77].

Одним із різновидів терористичної політики, спрямованої на знищення великих спільностей населення з расових, національних, релігійних та деяких інших мотивів – це геноцид. Поняття геноцид походить від грецького слова *genos*, що означає «рід, плем'я» і латинського слова *caedo*, що значить «убиваю». Геноцид – один з найжахливіших злочинів проти людства, різновид масового терору. В ХХ столітті терор з масовими вбивствами, де жертви вибиралися за етнічною і релігійною ознаками, здійснювався в різних частинах планети. Це дії фашизму в період другої світової війни проти слов'янського і єврейського населення. Вбивали вірменів, слов'ян, курдів, євреїв, католиків та ін. Геноцид поєднується з терором, стаючи найагресивнішою формою. Однак мета, переслідувана натхненниками терору і натхненниками геноциду, не зовсім однакові. При геноциді винищування населення – мета дій, тобто є тим самим кінцевим результатом, заради досягнення якого і спрямовується насильство. При терорі, вираженому в фізичному насильстві над людьми, винищування якоїсь частини політичних супротивників не мета, а засіб досягнення іншої, важливішої мети – покори т.н. іншу частину політичних супротивників і всіх інших громадян. З іншого боку, геноцид може набирати форми, явно не схожі на відкрите насильство і створення обстановки страху [1].

Від інших видів терору і репресій геноцид відрізняється не тільки масштабами (масові репресії проти політичних супротивників), але й ступенем залучення до здійснення актів насильства не тільки владної еліти і співробітників каральних органів, але й, практично, всього населення певної території. На відміну від всіх інших видів насильства, геноцид здійснюється, здається, самим народом. Геноцид виглядає повстанням народу, обуреного утисками з боку іншонаціональної або іншорелігійної меншості. Геноцид – це злочин, який характеризується не тільки величезним числом жертв, але й великим числом злочинців. Тому, хоча акти геноциду настільки жахливі та безглузді, настільки дуже суперечать нормам людської моралі, звести усе до масового божевілья, помутніння свідомості, було б у корені невірно [2, с. 420].

У сучасних умовах під «лівим» прапором виступає багато сепаратистських терористичних угруповань. Поняття сепаратизм (лат. *окремый*) – прагнення до відділення, відокремлення. Сепаратистський тероризм найважчий для оцінки. У гаслах і діяльності сепаратистських організацій втілюються, іноді повністю, законні сподівання національних або релігійних меншостей, які зазнають дискримінації. Але екстремістські методи надзвичайно небезпечні. Велика кількість безглузвих, часто випадкових жертв, активізація репресивного апарату, анархія і соціальний хаос – неминучі атрибути і наслідки їх діяльності. Сепаратистський тероризм не завжди просто відрізнити від деяких специфічних форм національно-визвольної й антифашистської боротьби, коли через особливість важких умов застосовуються збройні акції [6].

Одна з форм політичного насильства – репресії. Поняття репресія визначається як «покарання, каральний засіб, що застосовується державними органами». Вважається, що репресіями можна називати будь-які насильницькі дії незалежно від їх законності і моральної виправданості органів державної влади, спрямовані на досягнення політичної стабільності, але не пов'язані з громадянською війною. Репресії можуть мати оборонний характер, бути відповіддю на насильницькі, екстремістські дії опозиційних угруповань (бунти, повстання, суперечки, заколоти та ін). Такі заходи застосовуються в будь-яких державах, включаючи демократичні (наприклад, припинення діяльності терористичних організацій). Придушення опозиції може бути також превентивним, наступальним. Особливо це типово для тоталітарних режимів. Репресії мають здебільшого інструментальний, ніж демонстративний характер, що і відрізняє їх від державного тероризму. Коли ж репресії мають масовість і число жертв стає значним, мова може йти про політику терору. Репресії завжди консервативні, тобто спрямовані на захист і збереження існуючого політичного ладу. У крайніх випадках репресивні функції виконує армія [7, с. 267].

Особливий інтерес становить взаємозв'язок тероризму з різними формами насильницької ідеологічно мотивованої боротьби. Варто зупинитися на повстанні, що як вид воєнних дій широко практикувалося національно-визвольними рухами і партизанською боротьбою. З відомою часткою умовності повстання можна назвати перехідною формою збройного насильства на шляху від війни до тероризму. Виступаючи перед випускниками військової академії у Вест-Пойнті президент США Джон Кеннеді говорив, що повстання як «тип війни, новий за своєю інтенсивністю і разом з тим традиційний – війна партизанів, повстанців, змовників, убивць; війна засад, а не битв; інфільтрації, а не агресії; прагнення до перемоги шляхом вимотування і дезорганізації супротивника, замість втягування його у відкриту війну». Дійсно, з одного боку, повстання – елемент воєнної тактики, а з іншого, – спрямовано на представників органів влади, цивільні об'єкти й установи, що властиве тероризму. Причина трансформації повстання в терористичну практику – зростання рівня і можливостей держав, незрівнянні з можливостями повстанських рухів [4, с. 27; 7, с. 270].

У глобалізованому світі ісламський тероризм та політичний іслам відіграють все більшу роль у житті не лише країн третього світу, а й всього людства. Починаючи з 70-х років ХХ ст. у ісламі відбуваються складні модерністські процеси: пробиває дорогу тенденція перемикування уваги віруючих на земні

проблеми. Йдеться про міркування над змістом життя, звичаями та обов'язками людини, її свободою та відповідальністю тощо. Модернізм ісламу визначає декілька типів релігійної свідомості: традиціоналізм, модернізм (реформізм), панісламізм та ін. Так, традиціоналісти чи ортодокси виступають проти будь-яких змін у релігії та суспільно-політичному житті. Модерністи прагнуть пристосувати мусульманські догмати до потреб сучасності, намагаються погодити мусульманське віровчення з досягненнями сучасної науки; утверджується, що навіть Коран містить вказівку про сучасну науково-технічну революцію. Одним з наслідків модернізації виступає концепція ісламського соціалізму, що не має нічого спільного з марксистською: допускається система податків з майна, милостині, покликані зменшити соціальну нерівність [3, с 132].

Ісламський фундаменталізм породив радикалізм і екстремізм як реакцію на глобалізацію і вестернізацію. Можна в даному разі погодитися з С. Гантінгтоном, який писав, що глобальний конфлікт може бути відвернений лише в тому випадку, якщо Захід навчиться поважати культурну унікальність інших цивілізацій. С. Гантінгтон визнавав, що «нав'язування світу західних цінностей по своїх наслідках аморально» [8, с 79].

Отже, нами була зроблена спроба дослідження поняття політичного тероризму як об'єкту теорії політики. Поряд з політичним тероризмом фігурували такі поняття, як геноцид, сепаратизм, повстання, ісламський фундаменталізм, політичний екстремізм, насильницькі дії.

Геноцид був, є і залишається одним із найстрашніших і найжахливіших різновидів терору. Масове винищення націй, народів, етносів протягом усього людського існування буде чіпати за душу усіх небайдужих. Це одна із найважчих, найбільш масових форм, котра наводить тотальний страх до сьогоднішнього дня. Сепаратизм – ще одна жорстока форма тероризму. Анархія і соціальний хаос – неминучі атрибути і наслідки діяльності сепаратистів. Такі терористичні акти зазвичай супроводжуються збройними нападами і несуть за собою різні цілі, на перший погляд, навіть і «законні» (напр. відділення території, автономія). Особливий інтерес становить взаємозв'язок тероризму з різними формами насильницької ідеологічно мотивованої боротьби. Серед них – повстання. Повстання супроводжувалось визвольними рухами, збройними виступами, революціями тощо, що прямо вказує на присутність тероризму як такого. Сучасний тероризм відрізняється своїми цілями: діяльність терористичних організацій спрямована не просто на загострення та дестабілізацію обстановки у конкретному районі, як це було раніше, а має на меті все більш серйозні завдання – захоплення або переділ влади, насильницьку зміну державного устрою, нав'язування власних порядків, моралі та правил співжиття.

Список використаних джерел

1. Геноцид [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Геноцид>
2. Горлач М. Політологія: наука про політику / М.І. Горлач, В.Г. Кремень. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 840 с.
3. Козерод О. Сучасний ісламський тероризм та єврейська громада Європи: основні загрози та виклики / О.В. Козерод. — К., 2015. — 140 с.
4. Лунев В. Тероризм: психологические корни и правовые оценки : круглый стол журнала / В.В. Лунев // Государство и право. — М., 1995.

5. Тероризм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Тероризм>
6. Тероризм і сепаратизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.analitika.org/index.php/terrorizm-i-separatizm>
7. Устинов В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика / В.В. Устинов. — М. : ТОВ «Юрлитинформ», 2002. — 560 с.
8. Яковлева Л. Тероризм як сучасний виклик легітимності влади / Л.І. Яковлева // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. Серія: Політологія. — 2013. — Вип. 145. — С. 77-80.

The concept of terrorism as an object theory of politics that is inherently social and political phenomenon that creates an atmosphere of total fear in the population to achieve certain interests. The concept and features of phenomenon, analyzed its root causes, its symptoms, objective.

Keywords: *terrorism, political terrorism, genocide, separatism, uprising, islamic fundamentalism, total fear, political extremism, violence and psychological impact.*

УДК 32-027.21(092)(73)

Анна Івончик
Науковий керівник – Г.Б. Вонсович,
кандидат історичних наук, доцент

КРАТОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ Р. ДАЛЯ

У статті розглядаються основні погляди Р. Даля на політику і владу, сформульовані на основі його емпіричних дослідів. Особлива увага приділяється політичній системі як певному балансу взаємодії сил, кожна з яких впливає на формування політики, проте не має монополії на владу. Чітко окреслено вплив громадян у політичних відносинах. Акцентовано увагу на наслідках у зрушеннях демократії, від демократії малого простору до великомасштабної. Розкрито зміст поняття поліархія, зазначено її основні відмінності від демократії та умови, в яких її можна реалізувати.

Ключові слова: *влада, політика, демократія, еліти, плюралізм, народовладдя, поліархія.*

XXI століття постає як одне з найграндіозніших і наймасштабніших в історії людства. Це період постійних змін, найвищих швидкостей та значного прогресування суспільства. Однак цей бурхливий розвиток спричиняє і ряд негативів. Найбільше виражається це у вигляді постійних революцій та тривалих збройних конфліктів, які продовжують існувати на противагу процесам демократизації суспільства, дотримання прав і свобод людини, покращення рівня її життя. Найактуальнішими залишаються одвічні питання про владу, державу, політику та демократію. Демократія зазнала суттєвих змін у зсуві від демократії малого простору до великомасштабної демократії. Аналіз цих явищ і відповіді на найскладніші питання в даній сфері можна знайти у концепції Роберта Даля про політику та владу. Особливо актуальними є його розмірковування над демократією з плюралістичної точки зору. Адже ми повинні усвідомити, як правильно будувати політичні відносини в умовах сьогодення, яке місце належить державі і хто володіє владою насправді. Можливо, усвідомлення цієї концепції суттєво вплине на формування наших поглядів та відкине «застарілі» ідеали, що змінить наш світ на краще і дасть можливість уникнути ряду конфліктів і війн.

Завдяки дослідженню М. Хазіна і С. Щеглова та однієї з провідних праць Роберта Даля «Хто править?», можна було простежити особливості та специфіку

дослідження широкого масиву політологічних категорій, провідне місце серед яких займає політика і влада.

Мета статті полягає в тому, щоб, на основі вивченого комплексу джерел та наукової літератури дослідити, систематизувати та узагальнити кратологічні чинники формування політики Р. Даля.

Демократія може існувати тільки в невеликому куточку землі. Вольтер

Демократія – це лише мрія: вона стоїть в одному ряду з казковою Аркадією, Санта Клаусом і райським садом... Луїс Генрі Менкен.

Ще з давніх часів кращі представники суспільства цікавилися питанням як здійснюється правління, як виконуються державні повноваження та як працює владна система. У чийх руках перебувала влада, те і визначало існування тих чи інших форм політичної організації суспільства. Провідною тенденцією ХХІ ст. стала демократія, яка процвітає в найрозвинутіших країнах світу, а більшість інших країн ставить за мету її досягнення. Однак у вирі історичних подій, глобальних суспільних змін ставиться під сумнів реалізація певного ідеалу демократії. І тоді суспільство починає замислюватися, а хто ж править насправді?

Своє пояснення сутності політики і влади, а також еволюційних змін в демократії дає Роберт Даль – американський політолог, один із засновників теорії плюралістичної демократії. У 1953 р. Роберт Даль (разом із Ч. Ліндбломом) опублікував свою першу книгу, де формулював ідею поліархії. У 1956-му р. вийшла друга книга – “Вступ до теорії демократії”, в 1957-му році третя, “Поняття влади”. Того ж року Р. Даль очолив кафедру політології і розпочав роботу над своєю головною працею [7].

Такою працею стала книга «Хто править?». Складне положення прихильників «ринку та демократії» в США, поширення прокомуністичних настроїв, визнання економіки СРСР як високоефективної в американському суспільстві, поширення в соціології «елітарної теорії» – все це викликало потребу визначити – хто ж панує в суспільстві? Адже демократія часто має за особливість втрачати свої конкретні обриси і тоді вже важко визначити, хто здійснює владу.

Поява праці Р. Даля «Хто править?» викликала резонанс серед американських теоретиків, які до цього часу переважно користувалися теоретичними джерелами, проте емпіричного дослідження з цього питання ніхто не проводив. Тому в плюралістичній теорії ця праця стала цілковитим проривом, що дало можливість конкурувати з великою кількістю праць елітистської парадигми [4].

Перш за все, що таке влада? Влада у Р. Даля виникає тоді, коли суб'єкт змушує об'єкт робити те, чого б він за інших обставин ніколи не робив. Нав'язуючи свою волю об'єкту, суб'єкт реалізує вигідні йому інтереси, а так як це відбувається в процесі вирішення певних проблем і прийняття щодо цього певних рішень, то відповідно від якості та вигідності прийнятих рішень і залежить наше визначення чи передбачення – хто впливає на їх прийняття.

В основі дослідження Р. Даля лежить виділення інституційних сфер і розгляд сукупності політичних рішень. Чому саме ці сфери? По-перше, інститути відіграють провідну роль в житті суспільства. Причому, розбивши кожен інститут на окремі компоненти, можна визначити специфіку і роль кожного інституту у його взаємозв'язках із суспільством. Щодо політичних рішень, то визначається, яка сила більше впливає на вирішення певних проблем, тобто чи політична, чи економічна.

Даль для цього вибирає три сфери: реконструкція міста, призначення на посади і освіти. Реконструкція міста є важлива, оскільки будь-які питання щодо реконструкції міста в міській політиці є важливими; освіта займає найперші графи в міському бюджеті, а щодо посад то чиновник може вирішити більше питань, ніж пересічний громадянин [4].

Місцем дослідження Р. Даль обрав Нью-Хайвен, штату Коннектикут. По-перше, в цьому невеликому (160 тисяч жителів) містечку на атлантичному узбережжі починаючи з другої половини 50-х років розгортається велика програма міського будівництва, яка торкалася інтересів всіх прошарків суспільства, що давало матеріал для вивчення структури Влади. По-друге, саме в цьому місті розміщувався Єльський університет, в якому Даль займав далеко не останню посаду. По-третє, співробітниками Єля вже проводилося комплексне дослідження (методом соціологічного опитування), результатами якого можна було скористатися [7].

У дослідженні Р. Даль простежує певну тенденцію зміни влади в місті, яка поділяється на три основних періоди: 1-й (1784-1842рр.). Коли містом неофіційно правили патриції. Звичайно, американська аристократія володіла всіма ресурсами, знала всі «виходи» і «входи», але це була своєрідна закрита еліта, куди потрапляли за спадком діти аристократів. Ніякої конкуренції еліт не існувало, адже вони були домінуючими і не могли змінювати одна одну через свої програми і ідеї. 2-й (1842-1900рр.). Влада знаходиться в руках економічної еліти, тобто тих, хто володіє найголовнішим ресурсом – багатством. Крім того, у бізнесменів був ще один ресурс - популярність. Оскільки слава – відчуття не тривале, то його потрібно було підтримувати, а для цього і з'явилася така наука, як іміджологія. Зокрема Даль виділив п'ять факторів, які якраз і сприяють підтриманню іміджу цієї бізнес-еліти: таємне голосування, партії, зростання населення, широкі виборчі права, ідеологія.

3-й (1900-1950рр.). Найважливішим ресурсом цих років є такий ресурс як чисельність, який не простежується у перших двох періодах. В той час бізнесмени не встигли за змінами і цим скористався пролетаріат, який зріс саме за рахунок іммігрантів. Оскільки їх приплив у міста був надзвичайно чисельним, то за їх підтримку і взялися «екс-плебеї»[4].

Зміни, які відбулися в місті (зміна політичної системи, устрою, типу владарювання, розподіл цінностей, послаблення системи освіти тощо) потребували (за Р. Далем) «нових людей». Це мали бути професійні політики, які б формували коаліції за для вираження інтересів всього населення.

Оскільки система влади змінилася і тепер функціонувала з позицій плюралістичних поглядів, то виникла потреба при прийнятті рішень використовувати різноманітні ресурси. Р. Даль виділяє три нотаблі – носії влади, кожен з яких представляє відповідну сферу ресурсів. Основним завданням, на думку Р. Далья є визначити, чия зі сфер нотаблів є найбільш впливовою (соціальна, економічна чи політична) [4].

Автор доходить висновку, що ніхто із нотаблів не може бути єдиним владним центром, а може тільки безпосередньо впливати на владу. Тобто, роль правлячої еліти не виконують ні економічні, ні соціальні еліти, вони лише впливають на хід окремих рішень. Така думка виникає саме тому, що стосунки між громадянами і елітою є більш взаємозв'язаними ніж пануючими. Так, чиновник намагається

виконати побажання громадян, за що отримує свою вигоду. Це простежується у трьох сферах: «громадяни Нью-Хейвена виявляли суттєвий побічний вплив на прийняття політичних рішень, беручи участь у виборах, результати яких інтерпретувалися лідерами як вираження певних пріоритетів, врахованих при виробленні політичного курсу». Громадяни обирають мера, орієнтуючись на його програму, а мер приймає ключові рішення, орієнтуючись на думку виборців. Демократія торжествує! [7]

Схема проста проте за неї неформальний вплив групи лідерів на прийняття рішень є більшим, аніж в простих громадян. До цієї групи він відносить мера міста та його найближче коло чиновників. Чому мер? Ввін стоїть вище за всіх, володіє більшими ресурсами і шляхом використання своїх зв'язків може більше досягти [4].

Звідси випливає, що в моделі Даля ключовою фігурою постає мер, який створює раду, у яку кооптує представників нотаблів (без вирішального голосу). Ніякого впливу нотаблів на прийнятті мером рішення не знайдено. Мер спирається на волю виборців і діє в їхніх інтересах. Так у місті правлять виборці [7].

За таких умов політична система розглядається як певний баланс сил між конфліктуючими економічними, професійними, релігійними, етнічними та іншими групами та асоціаціями. Кожна з них впливає на формування політики, проте жодна з них не має монополії на владу. У такий спосіб різні суспільні інтереси максимально враховуються. Вважається, що завдяки плюралізму здійснюється народовладдя.

Звідси випливає положення про роль держави при «плюралістичній демократії»: держава є лише знаряддя узгодження інтересів різних груп, нейтральний арбітр між конкуруючими політичними групами, покликаний не допустити переваги одних над іншими, тобто охороняти умови вільної політичної конкуренції [5].

Однак зрушення в місцезнаходженні демократії від невеликих міст-держав до великих і навіть гігантським націй-держав привело до важливих наслідків як практичного, так і теоретичного характеру. Р. Даль виділяє сім таких наслідків : 1. Представництво. Керуючись працею Ж.-Ж. Руссо «Суспільний договір», Р. Даль наголошує що, через реальну неможливість зібрання всіх громадян для вирішення важливих питань виникає потреба в представництві. 2. Розширення простору. Після того, як відбувається впровадження представництва, представницька демократія набирає небаченого розмаху без будь-яких обмежень. 3. Межі участі. Участь стає значно обмеженою, оскільки з розширенням простору більшість громадян не можуть вирішувати політичні питання просто між собою, а лише невеликий відсоток громадян може вести дискусію зі своїми представниками. 4. Різноманіття. На думку Р. Даля, різноманіття тісно пов'язане з розширенням політичного союзу у політичному житті, що набуває різноманітності місцевої і регіональної, етнічної, расової, релігійної, ідеологічної, професійної та ін. Відносно гомогенне населення громадян, об'єднаних спільністю міста, мови, раси, історії, міфу і релігії, яке було настільки типовою частиною класичного, полісного погляду на демократію, зараз стало неможливим з усіх практичних параметрів. 5. Конфлікт. Р. Даль зазначає, що конфлікти є незаперечною частиною політичного життя. Значно важче досягнути спільних установок в тому випадку, якщо є потреба в об'єднанні гетерогенних

цінностей. Також він виокремлює думку Дж. Медісона в якій вказується, що найкращий спосіб запобігти розбрату – розширити простір. Оскільки Дж. Медісон стверджує, що конфлікти інтересів містяться в природі людини і суспільства, а їхня поява не може бути придушеною без придушення свободи.

Шостим і сьомим наслідками зрушень, пов'язаних зі змінами в просторі і місцезнаходження демократії від міста-держави до нації-держави, від демократії малого простору до великомасштабної демократії, були поліархія і організаційний плюралізм, до розгляду яких звернувся Р. Даль [1].

Найбільш повно теорія поліархії представлена Р. Далем у роботі «Поліархія: Участь і опозиція» (1971 р.) [6]. У цій праці Р. Даль відзначає, що поява в середині – наприкінці ХХ ст. низки теорій демократії (ціннісної, раціонально-утилітарної, інституціональної, економічної, модернізаційної та ін.) призвела до розмиття змісту самого поняття «демократія». Під ним стали розуміти і форму політичної організації суспільства, засновану на визнанні народу основним джерелом влади, і певний філософський, світоглядний ідеал людського буття, і форму політичної участі, і моделі діяльності різних суспільних інститутів, і багато чого іншого. Тому для характеристики демократії саме як форми політичного режиму (на відміну від «демократії» як ідеального типу влади), Р. Даль запропонував використовувати новий термін – «поліархія» (гр. *Poli* – множинність, *arche* – влада) [3].

Вперше цей термін був введений в сучасну політичну науку Лімбломом і Р. Далем, у книзі «Політика, економіка і добробут» в 1953 р, де це було розглянуто як процес [1]. Згідно з Р. Далем, поліархія означає правління меншості, що вибирається народом на конкурентних виборах. Вона поширюється і на античні поліси, й на середньовічні республіки, й на сучасні конституційні держави із загальним виборчим правом та суперництвом за владу політичних партій [2,с.257].

Різниця між демократією і поліархією, на думку Р. Даля, полягає в такому:

1. Демократія – це мета, а не щось уже досягнуте. Демократія, без сумніву, є утопією, вважає Р. Даль, але утопією корисною, оскільки вона вказує напрямки, за якими можна відшукати альтернативи до існуючої демократії.

2. Поліархія у Р. Даля – це процес наближення до демократії.

Оскільки поліархія – це стан реальної політичної дійсності, то він вибирає і критерії поліархічності тієї чи іншої системи. Такими критеріями є ступінь опозиційності чи конкурентності еліт і рівень участі населення при їх виборі. Для того, щоб досягти поліархії, всі громадяни повинні: а) формулювати свої уподобання; б) висловлювати свої побажання співгромадянам і урядовцям; в) змушувати урядовців розглядати свої вимоги і у такий спосіб контролювати процес прийняття політичних рішень [6].

Р. Даль виділив низку умов, що є необхідними для існування сучасної політичної демократії (або, за Р. Далем, «поліархії»): 1) контроль за рішеннями уряду конституція покладає на офіційних осіб, які обираються народом; 2) ці офіційні особи періодично обираються шляхом чесних виборів, які виключають будь-який примус; 3) практично все доросле населення має право обирати офіційних осіб; 4) практично все доросле населення має право претендувати на виборні посади; 5) громадяни мають право висловлювати свою думку, не боючись переслідування з політичних мотивів; 6) громадяни мають право одержувати інформацію з альтернативних інформаційних джерел, які захищені

законом; 7) громадяни мають право створювати незалежні асоціації й організації, включаючи політичні партії та групи інтересів.

Отже, за Р. Далем: «Поліархія – це специфічний вид режиму для управління сучасною державою – режиму з характеристиками, які виразно відрізняють його від усіх інших режимів, що існували до ХІХ століття, а також від більшості сучасних режимів, що встановилися в націях-державах... – режим, заснований на відносно високій терпимості до опозиції (до тих, хто протистоїть діям уряду), на широких можливостях впливати на поведінку уряду й навіть на можливості зміщення мирним шляхом різних офіційних осіб» [3].

Отже, розглянувши зміст та сутність кратологічних чинників формування політики Р. Даля можна дійти висновку, що політична система постає як певний баланс сил між конфліктуєчими економічними, професійними, релігійними, етнічними та іншими групами та асоціаціями. Кожна з них впливає на формування політики, проте жодна з них не має монополії на владу. Різні суспільні інтереси, у тому числі інтереси трудящих, у такий спосіб максимально враховуються. Вважається, що завдяки такому плюралізму здійснюється народовладдя. Однак, зрушення в зосередженні демократії від невеликих міст-держав до націй-держав призвело до важливих наслідків як практичного, так і теоретичного характеру. Основними наслідками зрушення від демократії малого простору до великомасштабної демократії, до розгляду яких звернувся Р. Даль, були поліархія і організаційний плюралізм. Термін «поліархія» американський політолог Р. Даль запропонував використовувати для характеристики демократії саме як форми політичного режиму (на відміну від «демократії» як ідеального типу влади). Ним було сформульовано її певні відмінності від демократії, що дало можливість визначити її суть та особливості, які є характерними для сьогодення.

Список використаних джерел

1. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Р. Даль [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gumer.info>.
2. Політологічний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Київ : Генеза, 1997. — 400 с.
3. Політологія. Р. Даль. [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <https://polityslovo.wordpress.com>.
4. Роберт Дал та його концепція влади [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <http://aqbux.com>
5. Теорія «плюралістичної демократії» [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <http://studies.in.ua>.
6. Теорія «поліархії» Р. Даля [Електроний ресурс]. — Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
7. Хазин М. Лестница в небо. Диалоги о власти, карьере и мировой элите [Електроний ресурс] / М. Хазин, С. Щеглов. — Режим доступу : <https://books.google.com.ua>.

The article investigates the main R. Dahl's views on politics and power formulated on the basis of his empirical experiments. Special attention is paid to the political system as a balance of interacting forces each of which affects the policy forming but does not have a monopoly on power. The impact of citizens on political relations is clearly outlined. The attention is accented on the consequences of shifts in democracy, from small space democracy to large-scale one. The meaning of notion polyarchy is explained, its main differences from democracy and the conditions in which it can be realized are indicated.

Key words: *power, politics, democracy, elite, pluralism, polyarchy.*

ГРУПИ ТИСКУ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

У статті здійснено спробу розкрити особливості проблем груп тиску в сучасному політичному просторі України

Ключові слова: групи тиску, лобі, співпраця, політична система, політична взаємодія.

Із проголошенням незалежності України, з утвердженням і ухваленням демократичних засад, поступово сформувалась потреба в соціальних групах інтересів, які б могли представляти ті чи інші інтереси, та впливати на ефективність влади. У вітчизняній політичній науці є багато невирішених питань стосовно функцій та місця груп тиску в політичній системі України. На нашу думку, проблематика формування та функціонування груп тиску є досить важливою в державному політичному просторі і актуалізує проблематику впливу груп тиску на політичні процеси, і їх взаємодію з органами державної влади. Також в статті розглядається взаємозв'язок груп тиску та політичних партій. Потрібно зауважити на важливих питаннях стосовно розвитку лобізму в Україні, з інституціональної та законодавчої точки зору. Одною з важливих проблем є те, що в суспільстві тобто в даній політичній системі існують таємні чи напівприховані процеси, котрі значною мірою впливають на політичний, економічний та соціальний розвиток суспільства.

Проблематику формування і розвитку груп тиску в Україні, приділяли досить багато уваги українських науковців таких як: А. Колодій, Д. Виговський, Ю. Міцієвський, В. Денисенко, І. Киянка. Також потрібно відзначити наукові доробки: К. Манжул, О. Молодцов, І. Нікітчук, які досліджували лобізм та його функціонування в державі.

Мета роботи – дослідити групи тиску в Україні, їх переваги та недоліки, вплив їх на владу та взаємодія з нею, з'ясувати головні проблеми лобізму в державі.

Перш ніж розпочати аналізувати групи тиску в сучасних політичних процесах, потрібно дати визначення самому терміну «групи тиску».

Групи тиску – це створювані організованими групами інтересів невеликі управлінські структури для представлення та захисту їх інтересів в органах державної влади. Останнім часом ці групи все частіше називають «лобістськими групами», у зв'язку з чим сам процес тиску іменують «лобіюванням» [2, с. 441-442].

У сучасному світі крім держави на політичне життя суспільства через систему публічної політики впливають й інші інститути, які забезпечують інтереси чисельних соціальних утворень: етносів, класів, різноманітних лобі, професійних, релігійних, територіальних та інших груп населення. При цьому головною засадою діяльності цих нових суспільних інститутів стають приватні або вузькоєгоїстичні інтереси. У структурованому вигляді ці новосформовані «групи інтересів» виступають як формально або неформально організовані групи осіб, котрі

поділяють ті або інші цілі та намагаються впливати на державну політику. Формування в Україні демократичної політичної системи створило можливості для легальної діяльності різноманітних груп інтересів, використання ними різноманітних форм впливу [6].

Сьогодні групи інтересів відіграють роль однієї із провідних форм самоорганізації соціуму і є основою громадянського суспільства та одночасно виступають провідними політичними акторами. Від них значною мірою залежить стабільність політичного розвитку держави, особливо на регіональному рівні. Це пов'язано з тим, що групи інтересів, перебуваючи, по суті, автономними від політичних партій та вищих органів державної влади, постійно чинять тиск на них з метою задоволення свого бачення розвитку держави [6].

Основними функціями груп тиску можна вважати:

1) групи тиску передають настрої та вимоги населення посадовим особам державних органів;

2) впливають на законодавчий процес, причому не лише критикою чи підтримкою пропонованих законопроектів, але часто і прямою участю в розробці і «просуванні» тих чи інших законів;

3) сприяють підбору експертів і спеціалістів для державних органів, прагнуть укомплектувати їх професіоналами високого рівня, але з необхідною для себе соціальною орієнтацією;

4) здійснюють необхідні контакти з державними органами при підготовці і прийнятті державних цільових програм;

5) надають підтримку державним органам в мобілізації населення при реалізації законів і державних програм [2, с. 441-442].

Вплив груп тиску на державну політику найчастіше здійснюється за п'ятьма напрямками. По-перше, вони впливають на громадську думку, використовуючи ЗМІ для популяризації своїх ідей чи програм серед населення. По-друге, лобісти прагнуть вплинути на результати виборів шляхом фінансування політичних партій, блоків, незалежних кандидатів або активізації інших форм передвиборної боротьби. По-третє, дані групи впливають на зміст платформ політичних партій, виступаючи на різних форумах цих партій або спілкуючись з їх кандидатами. По-четверте, вони постійно і послідовно концентрують свої зусилля на законодавчих органах, будучи присутнім на слуханнях законопроектів у комісіях, входячи в контакт з депутатами та державними службовцями. І, по-п'яте, лобісти намагаються контролювати вже прийняті закони, співпрацюючи з працівниками різних державних органів або заперечуючи правильність тлумачення ними цих законів [5].

Групи тиску в сучасній Україні – це об'єднання, в яких головна мета зводиться до захисту певних соціальних верст населення, і відображення їх намірів на політичній арені України, також групи тиску можуть відстоювати свої власні інтереси.

До груп тиску або до лобіювання в сучасній Україні ставляться досить специфічно, це пояснюється тим, що тут прослідковується вплив радянської пропаганди, яка брала за приклад США, і вказувала на те, що лобізм породжує досить велике хабарництво в державних чиновників та парламентарів. Розвиток груп тиску в Україні залежить і від рівня розвитку політичної науки. Якщо давати

якусь оцінку ролі груп тиску в політичній системі то це сприяє схваленню їх діяльності в очах громадськості, що у, свою чергу, сприяє зростанню числа різноманітних груп інтересів. В нашій країні досить часто простежується те, що групи тиску не є розвинутими. Зокрема, це відображається у тому, що вони просто змішуються з політичними партіями. Політичні партії ставлять основне завдання не здійснення тиску, а в отриманні і утриманні політичної влади. В сучасних умовах нестабільної трансформації політичної системи це поділ стає значною мірою фіктивним або штучним. На нашу думку, велика проблема – це відсутність злагодженої партійної системи. Тобто створюється певна група тиску і протягом деякого часу вона перетворюється в політичну партію. Ще одна досить цікава тенденція простежується в системі української політики. Так, політичні партії досить часто діють як групи тиску, а групи тиску як політичні партії. Це все зводиться до того, що групи тиску і політичні партії є нерозвинені або створені як «бізнес проекти», які диктують умови, що є вигідними тільки вузькому колу корпоративних політичних чи економічних інтересів. Тобто групи тиску виступають як професійні організації з професійним складом працівників.

Слово «лобі» (від англ. lobby – крита, прогулянковий майданчик, коридор) в Середньовіччі вживалося для позначення прогулянкового майданчика в монастирі. Наприкінці XVI ст. так стали називати приміщення для прогулянок в англійському парламенті. А в кінці XVIII ст. терміном «лобіювання» почали позначати купівлю голосів за гроші в коридорах американського Конгресу. Зараз «лобі» – це групи тиску, створювані організованими групами інтересів для подання їх в державних органах, для впливу на державну політику в їх користь. Дані групи тиску виступають посередниками між громадянським суспільством (організованим за інтересами населенням) і державою, відстоюють інтереси організованих груп населення у державних органах [3].

На відміну від американської чи західноєвропейської практики, в Україні немає інфраструктури інституту лобізму – широкої мережі лобістських контор та груп, що сприяли б проштовхуванню інтересів груп до механізмів державної влади. Практично не існує осіб, для яких виконання лобістських функцій було б основною професією. Відсутність цієї інфраструктури несе наслідок того, що всі повноваження та функції беруть на себе групи тиску. В таких випадках керівник певної групи тиску бере на себе всі повноваження і стає лобістом, але лише до того часу коли проблема вирішується і він перестає ним бути [1, с. 202-211].

Тут потрібно зауважити ще на одному питанні стосовно лобізму. В Україні за час її незалежності лобізм досліджувався лише в деяких напрямках. В нашій державі він є нерозвинений тому, що немає:

- 1) закону про лобізм;
- 2) інституту лобізму.

Тому і виникають такі проблеми як:

– лобізм може виступати як засобом неправового впливу на державу та її органи влади;

– виступати лише захисником окремих груп чи організації, ігноруючи при цьому суспільні інтереси;

– можуть нехтувати рішеннями парламенту, тобто не сприймати й не виконувати важливі рішення, які приймаються на користь держави;

– через специфіку лобіювання політичних інтересів породжують виникнення певних розбіжностей між регіонами України, які технологічно використовуються у протиставленні: Схід-Захід, Північ-Південь;

– в державі формується кілька політичних та фінансово-економічних структур, які можуть впливати на тактичну й стратегічну діяльність країни;

– може призвести до формування кланово-олігархічної системи, саме через те, що клани ділять між собою сфери впливу та адміністративний ресурс, тобто відбувається боротьба кількох груп.

Громадське лобіювання в Україні реалізовується часто на міжособистісному рівні та значну роль тут відіграє особа голови громадської організації або лобіст, який намагається впливати на прийняття політичних рішень. Тому лобістом за нинішніх умов повинна бути впливова людина, яка має «потрібні» зв'язки. Це мабуть перший рівень розвитку громадського лобізму, коли важливою є персона, яка розв'язує цю проблему. Наступним рівнем повинен бути цивілізований лобізм, коли особисті зв'язки повинні відігравати вторинну роль. Крім зазначених чинників і особливостей розвитку громадського лобізму, важливим моментом є прогнозування ефективності лобіювання. Визначити і проаналізувати наслідки такої діяльності та міру оптимальності для суспільства можна за допомогою теорії ігор, яка дозволяє обрати найкращу стратегію, що буде оптимальною як для організації, так і суспільства. Такий метод дозволить мінімізувати ризики від прийняття певних рішень на законодавчому рівні. Отже, важливою є швидка легалізація громадського лобізму. Суспільний контроль здатний покласти край зловживанню владою, але не може примусити депутата і, тим більше, чиновника реально перейматись турботами простих людей, проявляти ініціативу в пошуку нових розв'язань суспільних проблем. Тому впроваджувати реальне народовладдя і постійно ініціювати розв'язання актуальних проблем здатні лише ті, кого ці проблеми безпосередньо торкають. Очевидно, що в процесі демократизації українського суспільства кількість діючих в Україні суб'єктів громадської лобістської діяльності безперервно збільшуватиметься. Їхня діяльність відбуватиметься в умовах конкурентної боротьби, результатом якої стане об'єктивніше врахування потреб соціально-економічних і політичних структур суспільства. З часом такий шлях, швидше за все, спричинить ухвалення законодавчих актів про лобізм [4].

Отже, з вищеподаного можна зауважити, що за певної невизначеності в політичних процесах виникає поштовх до реалізації певних можливостей саме груп тиску. Це пояснюється, зокрема, відсутністю потужних партійних інституцій в Україні та нестабільністю політичних процесів у державі. За цієї невизначеності в політичних процесах, перед групами тиску постає важливе завдання – самим заповнити його, наблизитись до політичної влади, отримати її, і намагатись не втратити. При цьому вони намагаються вирішувати ті проблеми, якими мусять займатись саме політичні партії. Групи тиску в Україні, які орієнтуються на тіньові інтереси різних олігархічних угруповань є досить потужними, і вони на даний час в політичній системі держави відіграють важливішу роль, ніж політичні партії. Більше того, часто вони самі контролюють політичні партії, (береться до уваги не лише одна партія). В політичних масштабах українських реалій вони можуть контролювати більше десятка партій, важливі посади у владному апараті і навіть

цілі політичні фракції. Можна констатувати, що таке тісне «співпрацювання» груп тиску з апаратом влади в сучасних політичних процесах, має дещо спільне з радянським досвідом і з практикою сучасних західних демократій. Також виникає така проблема, що в нас немає «Закону про лобізм». Уже певний період часу серед науковців і можновладців визріває ідея розроблення й прийняття відповідної законодавчої основи. Так, деякими парламентарями у 2015 році було ініційовано створення такого закону. Але поки що це так і залишилось тільки ініціативою. На нашу думку, таке рішення, призвело б до зменшення політичної й економічної корупції, і протиправних діянь саме у владних кулуарах. Також були б визначені основні закони правового лобіювання в державі, поширення прозорості і відкритості роботи державної влади. Але лобіювання в рамках вузьких корпоративних меркантильних інтересів, порівняно із хабарництвом у більшості випадків є невивідним і витратним. Як наслідок, при збереженні високого рівня політичної й економічної корупції в державі, лобіювання стає ресурсно невивідним, тобто незатребуваним інструментом.

Список використаних джерел

1. Виговський Д. Групи інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні / Д. Виговський // Вісник Львівського університету. Філософські науки. — 2008. — Вип. 11. — С. 202-211.
2. Граждан В. Лобізм / Цитована праця / В. Д. Граждан. — 2009. — №5. — С. 441-442.
3. Групи тиску як форма соціального лобізму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studme.com.ua/1053041212402/menedzhment/gruppy_davleniya_kak_forma_sotsialnogo_lobbizma.html
4. Корнієнко В. Моделювання процесів в політико-комунікативному просторі : монографія / В. О. Корнієнко, А. А. Шиян, С. Г. Денисюк. — Вінниця : ВНТУ, 2010. — 260 с.
5. Лобізм – незаконна українська реальність [Електронний ресурс] // Академія. — Режим доступу : www.academia.org.ua/?p=622
6. Рейтерович І. Групи інтересів у системі громадянського суспільства України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2010/01/blog-post.html>

УДК 325.54:061.1ЄС

Аліна Котляр
Науковий керівник – В.Ю. Маркітантов,
кандидат політичних наук, доцент

СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ВИКЛИКИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті значна увага приділяється міграційній ситуації що склалася в Європі на початку 2015 - середині 2016 рр. Аналізуються причини та проблеми пов'язані з впливом біженців до Європейського Союзу, а також наслідки, що очікують європейські держави.

Ключові слова: міграція, біженці, міграційна проблема, Європа, Європейський Союз, криза, інтеграція.

Європа потерпає від впливу біженців. Ірак, Єгипет, Туніс, Афганістан, Сирія. Тисячі людей виїжджають з країн Африки та Близького Сходу у пошуках кращого життя. Причин тут багато – це і низький рівень життя, природні катаклізми, що загрожують здоров'ю та життю, а іноді – висока ймовірність опинитися в епіцентрі воєнних дій. Очевидно, що зміна міграційної ситуації в Європі – це не лише

наслідок післявоєнних змін демографії, а результат політичного рішення, прийнятого світовими лідерами, що перш за все зацікавленні у розхитуванні відносної стабільності на просторах Європейського Союзу.

На початок 2016 року Європа продовжує перебувати у зоні політичної турбулентності. До економічних проблем викликаних Грецькою, Іспанською та Італійською кризами, додалася найбільша міграційна криза в Європі з часів Другої світової війни, яка вже на середину вересня 2015 року стала найбільшою в історії людства. Європа, намагаючись впоратися з неконтрольованим міграційним потоком, в результаті ще глибше занурюється у кризу та негативно налаштовує власне населення [2]. Дух сліпого лібералізму не дозволяє Європейському Союзу встановити жорсткий контроль над біженцями-мігрантами. При всій своїй поміркованості, ЄС не був готовий до таких викликів. Криза з мігрантами не вщухне і в 2016 році. За оприлюдненими в листопаді 2015 року оцінками Європейської комісії, до кінця 2016 року до ЄС передбачалась вірогідність прибуття 3 млн. шукачів притулку, що в тричі більше ніж у 2015-му, з них 750 тис лише до Німеччини.

Всередині Європейського Союзу точаться гострі дебати щодо того, як виходити із ситуації що склалася. Ще в квітні 2015 року Євросоюзом, за ініціативи президента Єврокомісії – Жана Клода Юнкера був затверджений екстрений план по боротьбі з нелегальною міграцією, що передбачав розподіл сотень тисяч мігрантів за допомогою системи квот [1]. Критеріями для визначення чисельності прийнятих мігрантів були: розмір населення, ВВП і рівень безробіття в конкретній країні, а також кількість вже прийнятих мігрантів.

Однак цей план піддався нищівній критиці не лише з боку офіційних урядів низки європейських держав (зокрема Італії, Греції, Угорщини), а й викликав серйозне незадоволення всередині суспільства. Протести громадян проти вищезгаданої системи квот охопили більшість країн Європейського Союзу.

Проте та ціна, яку нині пропонують заплатити стабільній Європі за ймовірне вирішення міграційних проблем, дуже і дуже висока. По-перше, більшість біженців поводять себе як споживачі, керуючись принципом «переді мною всі боргують». Мігранти переконані в тому, що жодна європейська держава не наважиться відмовити їм у притулку [4]. Лише Данія офіційно прийняла закони, котрі обмежують міграцію, тоді як Німеччина вже заявила про те, що готова прийняти до 800 тис. біженців. По-друге, сирійці, єгиптяни та інші мігранти, які переїжджають до Німеччини, Австрії тощо, не хочуть інтегруватися в європейський простір, переймати європейські цінності. Навпаки, вони виступають за збереження своєї національної та релігійної ідентичності [6]. По-третє, враховуючи рівень виховання та досвід спілкування зі зброєю, такі мігранти швидко утворюють злочинні угруповання, загрожуючи безпеці місцевих жителів.

З ростом числа іммігрантів зростає їх соціальна активність, проте спрямована вона була далеко не в бік удосконалення європейського суспільства. Після вибухів у Лондоні та стихійних безладів у Парижі, а пізніше й серії терактів у Франції, ЗМІ та громадські діячі обережно почали висловлюватися про те, що ці прецеденти нібито змусили уряди західноєвропейських країн «задуматися». Поки уряди проводили роки в роздумах, до Європейського Союзу приїхали мільйони та мільйони нових іммігрантів [3]. Така безпорадність європейського керівництва

свідчить про неможливість вирішити дану проблему без повної зміни ліберально-демократичної парадигми, а отже, й без повної заміни того самого керівництва на носіїв іншої ідейної доктрини.

В численних інтерв'ю мешканці європейських міст часто скаржилися на те, що замість того, щоб допомагати біженцям на території власних країн, ЄС впускає їх до себе. Таким чином, Європейський Союз намагається боротися не з причинами проблеми, а лише з її наслідками.

Зимове затишшя зменшило потоки біженців до Греції з Туреччини, що дало змогу країнам ЄС на короткий час відпочити та розробити стратегію контролю над мігрантами, однак для тих тисяч що вже опинилися у Європі довелося шукати притулок.

Для того, щоб впоратися з «міграційною проблемою», особливо в ситуації кризи, необхідний не лише загальний бюджет, спільна позиція, але й, найголовніше – чітка середньострокова та довгострокова стратегія [6]. Можливо, Європейському Союзу і вдасться вирішити проблему сотень тисяч біженців, однак, швидше за все, цей процес буде довготривалим та неймовірно важким, зважаючи на непримиренні позиції держав-членів союзу.

Як наслідок Європа, марно думаючи, що мігранти зможуть відіграти позитивну роль у розширенні робітничого класу та прирості населення «старіючої Європи», на практиці отримала економічний та соціальний тягар, який ліг на плечі пересічних громадян.

Сутички з мігрантами та поліцією перейшли вже із прикордонних зон у житлові квартали до сутічок із місцевим населенням [5]. Адже жоден громадянин не бажає жити поруч з асоціальним сусідом, що порушує не лише етичні, але й кримінально-правові норми.

У цій ситуації загроза від мігрантів для мешканців європейських міст стала більш вагомим, аніж бажання їм допомогти. В результаті серед простих громадян країн ЄС набувають популярності ультраправі партії з їх жорсткою позицією відносно біженців. Наприклад, серед французького електорату досить високий рівень популярності демонструє Марі Ле Пен та її політична партія Національний фронт. В Угорщині та Греції також все популярнішими стають ультраправі політичні течії.

Європейське керівництво, яке ще пам'ятає жорстокі уроки нацистської Німеччини, не може не відреагувати на ці зміни, але готових рецептів, як протистояти навалі мігрантів та вирішувати дану проблему, поки що немає. І тому європейці займаються лише «латанням дірок». Так, міністри внутрішніх справ Німеччини та Франції запропонували до кінця 2015 року обладнати в Італії та Греції достатню кількість імміграційних пунктів і при цьому зробити більш жорсткими критерії надання притулку. Але проблема вже досягла такого рівня, що потребує глобального вирішення – потрібно створювати безпечні зони для проживання людей в їх рідних країнах, шукати можливості для припинення війни, вести переговори зі Сполученими Штатами заради зміни їхньої зовнішньої політики стосовно, наприклад, Сирії.

Окремі держави, наприклад Угорщина, намагаються самостійно боротися з напливом мігрантів, будуючи шестиметрову стіну вдовж всієї лінії кордону із Сербією [7]. Великобританія вчергове погрожує вийти зі складу ЄС. Словаччина

заявляє, що буде приймати лише біженців-християн із Сирії, оскільки їм легше буде інтегруватися в суспільство, аніж до прикладу мусульманам. Очевидно, що всі ці, а також, багато інших позицій створюють чергову загрозу існуванню консенсусу та єдиній сильній позиції ЄС.

Очевидно, що в сучасних умовах, коли криза вже перебуває на стадії ескалації, політика ЄС має небагато шансів на успіх, адже щодо неї потрібен консенсус і згода усіх двадцяти восьми країн-членів Євросоюзу. Якщо питання не буде й надалі вирішуватися скоординовано, то цілком природньо, що Шенген похитнеться й спрацює ефект доміно: у разі закриття одного кордону (наприклад німецького з Австрією) сусідні країни зроблять те саме. Це призведе до нових шляхів міграції. Країнам, що вже прийняли чимало біженців треба буде зайнятися їхньою адаптацією.

Найбільші проблеми матиме Німеччина, східноєвропейські ж лідери опиняться у пастці між німцями, які вимагають від них приймати більше біженців, та розлюченими виборцями, які хочуть щоб мігранти були чужою проблемою. Тому очевидно, що під тиском виборців лідери багатьох країн будуть непохитними в переговорах на рівні ЄС щодо прикордонного контролю і депортації осіб, яким відмовлено в притулку [8].

Підсумовуючи, слід зазначити, що ймовірні наслідки сучасної міграційної кризи ЄС можуть бути досить непередбачуваними. В найближчій перспективі, проблема інтеграції мігрантів в суспільне життя Європи стане однією із найскладніших для регулювання. Практика останніх років вказує на те, що багато вихідців із Близького Сходу та Африки під впливом релігійного фундаменталізму створюють загрозу європейській безпеці всередині Європейського Союзу.

З іншого боку, поява та популярність численних праворадикальних груп та партій зумовлена ростом незадоволення збільшенням кількості мігрантів в європейських країнах. Конфлікти на міжетнічній та міжрелігійній основі серед біженців можуть стати буденною реальністю, особливо зважаючи на активну пропаганду радикального ісламізму з боку терористичної організації Ісламська Держава.

Список використаних джерел

1. International Migration Report 2013 / UN Department of Economic and Social Affairs. Population Division [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/migrationreport2013/Full_Document_final.pdf
2. Біженці в Європі: стан проблеми, загрози, шляхи вирішення [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/HotTopic/ua-refugees-in-europe-state-of-problem-threats-solutions>
3. Європа без бар'єрів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://novisa.org.ua/oformlennya-shengens-kihviz-gromadyanam-ukrayini-u-2013-rotsi>
4. Європейська міграційна криза [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Міграційна катастрофа у Європі [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://ipress.ua/articles/migratsiyyna_katastrofa_u_yevropi_yak_klyuchove_vyprobuvannya_dlya_ievropeyskoi_iednosti_136868.html
6. Міграційні процеси у Західній Європі [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.universum.kiev.ua/index.php>
7. «Міграційні страхи» Європи: погляд з України [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://bintel.com.ua/uk/article/01-Migration+fears/>

The article deals with the situation in Europe beginning in 2015 - mid 2016's, causes and problems and consequences that await the European Union.

Keywords: migration, refugees, migration problem, Europe, EU, crisis, integration.

УДК 316.324.8-055.2:28(5)

Наталія Логина
Науковий керівник – Т.В Білецька,
кандидат соціологічних наук, доцент

ВБИВСТВО ЗАРАДИ ЧЕСТІ (СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЖІНКИ В МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СВІТІ

У статті розкриваються особливості мусульманських традицій, а саме жорстока процедура каро-карі, що означає вбивство заради честі розбещеної жінки.

Ключові слова: мусульманський світ, традиції, «чорна жінка», каро-карі.

Мусульманський світ вражає своєю неоднорідністю, своїми звичаями і традиціями, що збереглися і існують досі. Особливо це стосується соціального статусу жінки. В цих традиціях існують не звичні для нашого розуміння аспекти, що вражають. Усталені норми мусульманського світу щодо статусу жінки, вважаємо ми потребуєть детального аналізу і осмислення.

Метою роботи є розкриття неоднорідності існуючих традицій відносно соціального статусу жінки в мусульманському світі.

Основою нашого дослідження став автобіографічний твір Суад «Спалена заживо» [3]. Авторка описує як вона стала жертвою мусульманської традиції, а саме жорстокої процедури каро-карі, що означає вбивство заради честі розбещеної жінки.

Каро-карі є частиною культурної традиції провінції Сінд. Це складне поняття буквально означає «чорний чоловік» (каро) і «чорна жінка» (карі). В більшості випадків жертвою нападів є жінка. Родина жінки вважає, що має право вбити її, якщо та, на їїню думку, знеславила родину. Спочатку каро-карі застосовувались у випадку подружньої зради, але згодом «вбивство заради честі» стало використовуватися по відношенню до різних випадків, що сприймалися як аморальна поведінка. Наприклад таких як: намір вийти заміж всупереч заборонам сім'ї, дошлюбний або позашлюбний сексуальний зв'язок. Також жертвою вбивства честі могла стати жертва згвалтування, якщо вона, на думку вбивць, недостатньо чинила опір насильству [1].

В автобіографічному творі авторка так описала цю процедуру, що пережила: «Він нічого не говорив, а я сиділа, затуливши голову колінами, готова була провалитися від сорому, але, відчувала полегшення від того, що він більше ні про що мене не питав. Раптом я відчула, як що щось холодне ллється мені на голову. І тут же на мені спалахнув вогонь. Я зрозуміла, що це вогонь, і кадри фільму замиготіли з шаленою швидкістю. Я схопилася і босоніж кинулася в сад, я біла руками по волоссю, я кричала, я відчувала, як плаття здулося у мене за спиною.

Палало і плаття теж. Я відчувала запах бензину і бігла, але плаття заважало мені бігти швидко. Жах інстинктивно гнав мене подалі від двору. Я бігла в сад, бо іншого виходу не було. Але потім я майже нічого не пам'ятаю. Я знаю, що на мені був вогонь, і я кричала. Як мені вдалося вискочити? Біг він слідом за мною? Або чекав, поки я впаду, щоб подивитися, як я палаю?» [3]

Безперечно, осмислення всього, що пережила Суад говорить тільки про те, що в мусульманському світі жінку зневажаються, їй відводиться другорядна роль у суспільстві. Народитися дівчинкою в системі цих безжалісних звичаїв означало бути приреченою, стати «додатком» до чоловіка. В обов'язки її входила тільки турбота про чоловіка і народження дітей. Про страшну кару народитися дівчинкою чи народити дівчинку, описую в своєму творі авторка: «Я бачила свою матір лежачу на підлозі на овечій шкурі. Вона народжувала, і моя тітка Саліма була з нею, сиділа поруч на подушці. Я чула крики і матері, і дитини, і відразу ж моя мати схопила овечу шкуру і стала душити дитину. Вона стояла на колінах, і я бачила, як немовля ворухиться під шкірою, а потім все скінчилося. Я не знаю, що сталося потім, але дитини більше не було, і все, і тільки я ціпеніла від страху. Значить, це була дівчинка, яку моя мати задушила при народженні. Я це побачила вперше, потім другий раз, не впевнена, що була присутня при третьому випадку, але знаю про нього. Я чула, як моя старша сестра Нура говорила матері: «Якщо у мене будуть дівчатка, я зроблю, як ти ...» [3].

Дивно для нашого сприйняття розуміти те, що там десь далеко відбуваються такі не звичні для нашого суспільства речі. На підставі простих підозр когось із членів сім'ї, багатьох жінок вбивають не даючи їм шансу захистити свою честь. «Вбивства честі» найчастіше в Бангладеш, Бразилії, Еквадорі, Єгипті, Індії, Ізраїлі, Йорданії, Марокко, Пакистані, Швеції, Туреччині, Уганді і навіть у такій демократичній країні як Великобританія. Через те, що ці злочини часто залишаються прихованими від правоохоронних органів, точно визначити реальну кількість жертв «вбивств честі» важко. За даними ООН, щороку від цього гине близько 5000 жінок [2].

Заради порятунку «честі сім'ї» жінкам відрізають голови, спалюють їх, побивають камінням, ріжуть, б'ють електрострумом, душать і ховають заживо – ці ганебні і варварські звичаї процвітають в XXI столітті в ісламських країнах. Активісти жіночих організацій Близького Сходу і Південно-Західної Азії вважають, що там відбувається як мінімум 20 тис. таких вбивств на рік.

Журналісти «The Independent» 10 місяців проводили розслідування в Йорданії, Пакистані, Єгипті, на Західному березі Йордану. В результаті з'ясувалися жахливі деталі. Дотримання «честі» для сімей, громад і племен на Сході виходить за межі релігії і людського милосердя.

Важко залишатися спокійним, коли є випадки, що чоловіки гвалтували власних дочок, а потім, коли ті ставали вагітними, вбивали їх заради честі сім'ї. Батько і дід 16-річної туркені Medine Mehmi в провінції Adiyaman зарили її в землю живцем за дружбу з хлопцями. Її тіло було знайдено через 40 днів, в положенні сидячи зі зв'язаними руками [5].

13-річна Aisha Ibrahim Duhulow в 2008 році в Сомалі була на очах у тисячного натовпу зарита в землю по шию, 50 чоловіків закидали її камінням «за

перелюбство». Через 10 хвилин її відкопали, виявили, що вона ще жива, і повернули в яму, щоб знову побити камінням. У чому ж її злочин?...

На протигагу, в Сомалі за зраду жінці присудили побиття камінням до смерті, а її коханці отримали 100 ударів палкою.

У Пакистані поблизу Дірки знайшли в зрошувальній канаві тіло жінки, яка була вбита родичами «з честі» в момент, коли народжувала свою другу дитину. Перш ніж зарубати її сокирою, їй відрубали вуха і губи. На купі її одягу лежав труп її першого немовляти, тіло новонародженого залишалося в матці, але голова вже стирчала. Мусульманський священнослужитель відмовився зробити похоронний обряд над «проклятою жінкою і її незаконними дітьми» [7].

За словами Ясмін Хассан, автора роботи «Рай стає пеклом: дослідження домашнього насильства в Пакистані», «концепція жінок як майна і честі так глибоко вкоренилася в соціальній, політичній і економічній матерії Пакистану, що уряд здебільшого ігнорує щоденні вбивства і понівечених жінок їх ж сім'ями». Дуже часто в документах вказують, що жінки, вбиті «за честь», покінчили з собою або загинули в результаті нещасного випадку.

Дуже часто з жінками розправлялись за допомогою кислоти. Незалежні ЗМІ розповідали в 2001 році історію Fakhra Khar. Її чоловік Bilal Khar налив кислоту на її обличчя після того, як вона покинула його і повернулася до материнського дому. Кислота спалила їй волосся, вуха, груди, викликала зрощування губ. Її обличчя виглядало як розплавлена гума [6].

У Басрі в 2008 році поліція встановила, що за носіння одягу, що не відповідає мусульманським традиціям, вбивали по 15 жінок і дівчат в місяць.

В Лівані 31-річній жінці Mona Kaham батько перерізав горло, дізнавшись, про те що вона завагітніла від кузина. Він пішов до поліцейської дільниці в Південному передмісті Бейрута з ножем в руці і сказав: «Моя совість чиста. Я вбив, щоб очистити мою честь». Добре, що 90,7% ліванської громадськості проти вбивств «честі». Решта, 10%, схвалюють це вважаючи, що такі вбивства допомагають обмежити міжрелігійні шлюби [2].

Дивує така велика кількість жертв, що було вбито вже у XXI столітті. В більшості випадках до винних у цих злочинах відносяться дуже поблажливо. Наприклад, у березні 2008 року суд засудив двох чоловік за вбивство близьких родичок «в нападі люті» всього на шість місяців і три місяці у в'язниці. У першому випадку, чоловік знайшов чоловіка в своєму будинку, і звинуватив дружину в зраді. У другому випадку чоловік застрелив 29-річну заміжню сестру через те, що на виходила з їхнього будинку без згоди чоловіка і розмовляла по телефону з чужими людьми.

В умовах, що перебувають жінки мусульманського світу не можливо навіть існувати. Традиції, що залишились в цих країнах суперечать основним правам людини. Можна стверджувати, що вони не мають прав а тільки обов'язки. Доглядати за чоловіком, вести домашнє господарство, виховувати дітей, і більше нічого. За будь-які непослухи, чи недотриманні традиції, вони ризикують бути побитими, облитими кислотою, і навіть позбавленими життя.

Отже, соціальне становище жінки в мусульманському світі надто складне і суперечливе. Відповідно усталеним традиціям існує безліч заборон, порушення яких, в більшості випадків, призводило до летальних наслідків. Жінки страждали і

страждають заради честі своєї сім'ї, виправдавши її своєю кров'ю. Для нашого світу не звичні ці усталені норми, ми не розуміємо, як можна позбавити маленьку дитину життя лише за те що вона народилася дівчинкою? Відповісти не можливо на це питання, воно залишається відкритим.

Потрібно пам'ятати, що за багато тисяч кілометрів існують звичаї і традиції, які важко зрозуміти пересічній людині та вони в повній мірі передають той світогляд, що там залишився.

Список використаних джерел

1. Волна преступлений, которая позорит весь мир [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.inopressa.ru/article/08sep2010/independent/fisk>
2. Ліщинська О. Соціальна роль жінки в арабських країнах і сучасність [Електронний ресурс] / О.С. Ліщинська. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/14.NTP_2007/Istoria/21718.doc.htm
3. Суад. Сожженная заживо [Електронний ресурс] / Суад. — Режим доступа : http://loveread.ec/view_global.php?id=8734
4. «Убийства чести» [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://skazanie.info/ubijstva-chesti>
5. «Убийства чести» женщин в исламских странах как массовое явление [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.k-istine.ru/islam/apologia_islam_women-07.htm
6. Убийства чести в Пакистане [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.svoboda.org/a/24949153.html>
7. «Убийства чести» – неисламский кошмар исламского мира [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ansar.ru/person/ubijstva-chesti-neislamskij-koshmar-islamskogo-mira>
8. Хіджаб свободи, або Жінка в ісламі [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/hidzhab_svobodi,_abo_zhinka_v_islami.html

The article reveals the peculiarities of Muslim traditions, such as the brutal procedure of Karo-kari, which means murder for honor corrupted women.

Keywords: Muslim World, tradition, «black woman», Karo-Kari.

УДК 32:001:316.3

*Лілія Лутинець
Науковий керівник – С.Г. Вонсович,
доктор політичних наук, доцент*

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЯК СКЛАДОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Представлено дослідження аксіологічних детермінант творення політичної зміни як складової функціонування суспільства у спектрі тенденцій політичного розвитку. Окреслено аспекти теоретичного дискурсу, дотичні до проблематики політичних змін. Сформульовано методологічні принципи аналізу політичної зміни як складової функціонування суспільства. Особливу увагу зосереджено на характеристиці політичних змін і соціальному розвитку, які відбивають важливі сторони політичного життя.

Ключові слова: політична зміна, політичний розвиток, «контекстуалістський» підхід, «інституціоналістський» підхід, соціокультурна динаміка, політична криза, концепції політичної модернізації, політичний перехід.

Говорячи про політичну динаміку, мають на увазі країни, що розвиваються і модернізуються, що переживають перехідні соціально-економічні стани і стадії радикальної трансформації політичних структур.

При цьому нерідко випускається з вигляду те, що і розвинуті держави Заходу проходили у свій час періоди модернізації, що включали в себе еволюційні і революційні перетворення. Та й зараз, незважаючи на наявність щодо стабільної політичної системи, їм час від часу доводиться переживати соціально-економічні і політико-інституціональні зміни, часом навіть кризового характеру.

Дійсно, важко було б знайти країну, навіть саму стабільну, у якій не відбувалося б ніяких інституціональних змін. Це можуть бути зміни, пов'язані як із плавною еволюцією і реформою, так і з радикальним соціальним ламанням у ході революції. Крім того, політичні зміни в основному носять так званий «нелінійний» характер і далеко не завжди сполучені із соціальним прогресом і поступальним рухом суспільства вперед. Можливі і серйозні політичні відхилення. А найчастіше в політичному житті виникають своєрідні комбінації «регресивних» і «прогресивних» змін. Таким чином, можна припустити, що категорія «політична зміна» у широкому змісті охоплює практично усі відомі людські й історії зміни в політичних структурах і державних інститутах [3, с. 5].

Політична зміна має самі загальні соціологічні характеристики будь-якої соціальної зміни, але ними, звичайно ж, не обмежується. Політичні зміни пов'язані з трансформацією усередині інституціональних структур чи з їхньою якісною заміною, обумовленою перетвореннями соціального середовища (економічними і духовно-культурними змінами, зрушеннями і балансом соціальних сил і т.д.). У підсумку можна сформулювати наступне робоче визначення аналізованого поняття: політична зміна – це трансформація політичних інститутів, пов'язана зі зрушеннями в балансі соціальних акторів, зі зміною їхніх потенціалів і позиційного розміщення політичних сил, що обумовлені економічними, духовними, культурними, міжнародними і позасоціальними факторами [4, с. 30].

У питанні про значення інституціональної структури і її зовнішнього середовища для політичних змін склалося два основні підходи, «контекстуалістський» і «інституціоналістський», що розрізняються у виділенні «ведучої» і «відомої» ролей для зазначених детермінант і їм відповідних механізмів детермінації змін, що відбуваються.

Перший підхід пов'язаний з ідеєю «первинної» ролі «соціального контексту», «зовнішнього середовища», тобто соціально-економічної, соціокультурної і іншої обумовленості всіх політико-інституціональних змін, що розгортаються. У силу цього положення не може бути ніяких серйозних політичних змін, наприклад, без визначеної зміни в рівні і темпах економічного розвитку. Цікаво, що в широких рамках даного підходу переплітаються позиції марксистських (західний марксизм) і немарксистських авторів (Р. Арон, Р. Даль, Б. Рассет, С. Ліпсет і ін.). Марксистська парадигма політичних змін виходить з ідеї їхньої детермінації економічним базисом суспільства (насамперед, виробничими відносинами) при відносній самостійності й активній ролі політичної надбудови (держави і т.д.). Відповідно до марксистської логіки спосіб виробництва і форми власності визначають у кінцевому рахунку класову структуру і розміщення соціальних сил, що у відповідності зі своїми матеріальними і економічними інтересами, у свою чергу, задають напрямки змін політичних організацій (держави, партій і ін.) [2, с. 231].

На трохи інших позиціях знаходяться західні ліберальні політологи, що також беруть до уваги динаміку і рівні соціально-економічного розвитку при з'ясуванні

причин і природи політичних змін у розвинутих країнах чи країнах, що розвиваються. Наприклад, С. Ліпсет ще наприкінці 50-х років порушив питання про залежність становлення демократичних інститутів від рівня економічного розвитку і темпів індустріального росту, відзначаючи при цьому, що «чим більше нація процвітає економічно, тим більше в неї шансів для того, щоб вона стала нацією демократичною». Для обґрунтування цієї тези С. Ліпсет залучає такі соціально-економічні показники, як рівень валового національного продукту на душу населення, якість освіти, ступінь урбанізації, індустріалізації і т.д. [5, с. 47].

Істотним фактором, що обумовлює політичні зміни, є також і соціокультурна динаміка в різних країнах. На зміни в політичних відносинах і державних інститутах впливають релігійні, моральні, ідеологічні і етнопсихологічні цінності і традиції. Для політичних змін країни велику роль грає ступінь її «культурної секуляризації» (Г. Алмонд, Д. Пауелл), пов'язаної з пропорцією між віруваннями і встановленнями, раціонально-аналітичними й ірраціонально-афективними компонентами оцінки населенням країни тих чи інших політичних реформ, державних заходів і т.д. [7, с. 163].

Другий, інституціоналістський, підхід до аналізу природи і механізму детермінації політичних змін переводить акценти з їх «зовнішнього середовища» на «внутрішню» структуру політичного життя і державних інститутів (С. Хантінгтон, Т. Скокпол, Д. Марчі ін.). Одна з найбільш серйозних спроб пояснення природи політичних змін за допомогою аналізу їхніх інституціональних механізмів була почата у відомому дослідженні С. Хантінгтона «Політичний порядок у суспільствах, що змінюються» (1968). Політичні інститути тут являють собою форму морального консенсусу, організованого узгодження інтересів і з'єднання на цій базі лій поводження різних соціальних акторів, співвідношення сил між якими постійно змінюється. Можливі самі різні коливання зовнішнього, соціального середовища, економічні кризи і суспільні хвилювання, але усе залежить від ефективності й адаптивної реакції інституціональних механізмів, їхньої сили і здібності керувати країною, підтримувати в ній стабільність. Характер і успіх соціальних змін насамперед залежать, таким чином, від рівня політичної інституціоналізації країни [9, с. 60].

До основних категорій, за допомогою яких можна побудувати узагальнюючу робочу модель політичних змін, слід віднести: «стійкість» і «рівновага», «стабільність» і «криза», «консолідація» й «адаптація» та ін. [6, с. 97].

При цьому необхідно зупинитися на родових поняттях політичної «стійкості» і «стабільності», опозицією до яких відповідно виступають категорії «нестійкості» і «нестабільності». Ці поняття проникнули в самі різні концепції політичної динаміки, але найбільш докладно вони розроблені в рамках структурно-функціонального підходу, ідей синергетики і теорії катастроф. Вихідним пунктом для аналізу політичної динаміки виступає категорія «стійкості» політичного процесу, що позначає, по-перше, його визначений період, що має відповідні тимчасові рамки і темпоральні характеристики, і по-друге, рівень підтримки цілісності і системної організованості визначеного політичного порядку [8, с. 10].

Таким чином, як «нестійкість», так і «нестабільність» політичного життя виявляється у формі кризових явищ різного ступеня гостроти [3, с. 29].

Отже, рівновага і стійкість, з одного боку, і кризова втрата рівноваги сил між основними акторами, що веде до нестійкості інститутів, з іншої, утворюють два потенційні «полюси», що й утворюють «енергетику» політичного процесу, вектори його змін. На цей процес впливає тип країни і її інституціональна організація.

Проблеми переходів від одних якісних станів соціальної динаміки й інституціональної системи до інших створили в політології цілий блок методологічних підходів і теоретичних концептів, що поступово складається в особливу субдисципліну – «політичну транзитологію» (від англійського слова – «transition» – перехід). У число досліджуваних транзитологією об'єктів попадають країни, що мають різні рівні соціально-економічного і політичного розвитку: від індустріально розвинутих до самих відсталих [11, с. 384].

Таким чином, категорія «політичний розвиток» визначалася в дуже вузькому змісті, оскільки під розвитком мався на увазі лише модернізаційний перехід від традиційних структур до сучасної політичної системи. Усі розвинуті країни у свій час пройшли через відомий період модернізації приблизно з кінця XVII ст. до початку XX ст.

Політологічні концепції переходу до «сучасного суспільства», що розроблені на Заході, розділилися на низку таких основних напрямків, як теорії: 1) «модернізації»; 2) «розвитку»; 3) «відсталості» (чи «суброзвитку»); 4) «залежності». Спробуємо послідовно дати коротку характеристику кожної з цих концепцій [12, с. 95].

Як уже відзначалося, однією з перших спроб побудови теоретичних конструкцій, що описують процеси політичних змін у третьому світі, стала розробка концепції політичної модернізації. Поняття «модернізація» використовується звичайно в трьох основних значеннях: по-перше, у самому загальному змісті як напрямок прогресивних змін; по-друге, як модель соціальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XVII по XIX століття (С. Айзенштадт); по-третє, у вузькому змісті як спосіб еволюції відсталих країн, що переходять від «периферійного» до «магістрального» типу суспільства [10, с. 71].

Деякі з наведених вище характеристик ріднять теорію модернізації з концепцією політичного розвитку, що розуміється у вузькому змісті слова як один з напрямків загальної теорії (чи підходу) розвитку (development approach), пов'язаний насамперед з інституціональними змінами. Концепція політичного розвитку концентрує свою увагу на інститутах політичної системи і їхній трансформації. Політичний розвиток, як процес змін, характеризується, по-перше, посиленням диференціації політичних структур, по-друге, зростанням здібностей системи вирішувати соціальні проблеми і керувати суспільними справами і, по-третє, розвитком участі і рівноправності громадян при включенні в політику.

У будь-якому випадку, політичним змінам повинно передувати з'ясування державної стратегії, першочергових завдань, ідеологічних механізмів, трансформаційних ресурсів, кінцевої моделі, заради якої розпочинають політичний процес. Політичним змінам притаманно: Переоцінка існуючого стану та усвідомлення необхідності якісних змін; З'ясування мети, моделі та стратегії їх досягнення; Демонтаж старого; Консолідація на якісно новій основі одиниці, що трансформуються (галузі, регіону, підприємства тощо) [1, с. 15].

Політичні зміни можуть охоплювати окрему сферу життєдіяльності чи всю систему разом. У першому випадку йдеться про такі процеси, як «шокова терапія» в Польщі, Велика депресія в США, нова демографічна політика Китаю на перехресті століть. Таку категорію політичних змін називають локальними трансформаціями. Вони можуть бути самостійними, тобто розпочинатися з метою галузевих змін й закінчуватись після досягнення мети, а можуть розпочинатись як самостійний процес, але з часом активізувати інші сфери суспільного життя щодо модернізації.

Список використаних джерел

1. Дилигенский Г. Индивидуализм старый и новый (Личность в постсоветском социуме) / Г. Дилигенский. — Полис. — 1999. — № 3 — С. 15.
2. Дмитриев А. Введение в общую теорию конфликтов / А. Дмитриев, В. Кудрявцев, С. Кудрявцев. — М. : Полис, 1993. — 231 с.
3. Елизаров А. Элитистские теории демократии и современный российский политический процесс / А. Елизаров. — Полис. — 1999. — № 1. — С. 5.
4. Здравомыслов А. Социология конфликта / А. Здравомыслов. — М.: Дело и Сервис, 1995.— 30 с.
5. Ильин В. Реформы и контрреформы в России. Циклы модернизационного процесса. / В. Ильин, А. Панарин, А. Ахиезер. — М. : Мысль, 1996. — С. 47.
6. Лебедева М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии : учебное пособие / М. Лебедева. — М. : Аспект Пресс, 1998. — 97 с.
7. Матвеев Р. Теоретическая и прикладная политология : учебное пособие / Р. Матвеев. — М. : Мысль, 1997. — 163 с.
8. Мельвиль А. Опыт теоретико-методологического синтеза структурного и процедурного подходов к демократическим транзитам / А. Мельвиль. — Полис. — 1998. — № 2. — С. 10.
9. Мухаев Р. Политология / Р. Мухаев. — М. : Мысль, 1998. — 60 с.
10. Пугачев В. Введение в политологию / В. Пугачев, А. Соловьев. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 71 с.
11. Вонсович С. Політична транзитологія: історія, методологія : монографія / С.Г. Вонсович. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. — 384 с.
12. Соловьев А. Политология. Политическая теория. Политические технологии / А. Соловьев. — М. : Мысль, 2000. — 95 с.

Presented research axiological determinants of creating political change as part of the functioning of society in the spectrum of political tendencies. Outlined aspects of theoretical discourse relevant to the issue of political change. Methodological principles of analysis of political change as part of the functioning of society. Particular attention is focused on the characteristics of political change and social development that reflect important aspects of political life.

Key words: *political change, political development, «kontekstualist» approach, «institutionalist» approach, socio-cultural dynamics, the political crisis, the concept of political modernization, political transition.*

УДК 316.422

Антон Мішакін
Науковий керівник – В.В. Кобильник
кандидат політичних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ: СУТНІСТЬ, МОДЕЛІ, ЕТАПИ

У статті проаналізовано різні теоретичні концепції та підходи в трактуванні терміна «демократичний транзит», здійснено аналіз моделей та етапів його реалізації.

Ключові слова: *демократичний транзит, моделі демократичного транзиту, етапи демократичного транзиту, посткомуністичні трансформації.*

Політичний процес першого десятиріччя ХХІ століття демонструє суперечливу динаміку демократичного розвитку. Політичні режими, що були створені в результаті трансформації авторитарних та тоталітарних суспільств, мають суттєву специфіку у порівнянні з країнами традиційної демократії. Тому актуальною стала проблема дослідження процесів демократичного транзиту, виявлення специфіки різних варіантів перетворень, аналіз їх динаміки тощо. Україна є транзитною державою, тому комплексне вивчення даних процесів допоможе в подальшому краще зрозуміти сутність і природу власних демократичних перетворень.

Дослідженню цієї проблематики присвячені роботи ряду вітчизняних науковців: С. Вонсовича, В. Ребкала, Л. Шкляра, С. Телушина, В. Шахова. Найкраще проблема транзитології представлена у роботах зарубіжних вчених Г. О'Доннела, Ф. Шміттєра, Т. Карозерса, Д. Кіна, Ф. Веффорта, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, М. Макаричевої, М. Баранова, О. Малінової. Незважаючи на достатній обсяг робіт з даної тематики, при вивченні соціально-політичних процесів перехідних суспільств все ще залишаються не висвітленими багато проблем теоретичного та емпіричного характеру.

Спільність і масштаб тенденцій розвитку різних держав, що переживають процес переходу від недемократичного типу режиму до побудови демократії, аналізуються в рамках одного з напрямків політичної науки, що отримав назву «транзитологія». Даний напрямок розглядає політичну трансформацію як складову частину транзиту, що представляє собою головним чином якісну зміну інституційних і соціокультурних механізмів функціонування політичної системи.

У західній політології склалися два основні напрями щодо вивчення трансформаційних процесів: перший з них вивчає «перехідний період» сам по собі і пов'язаний з поняттям *transition*; другий розглядає безпосередньо модель «перехідного суспільства», тобто трансформацію політичного режиму – *transformation* [5, с. 46].

Російські дослідники, як правило, вживають дані поняття в якості тотожних, об'єднаних загальним змістом. І ті, і інші характеризують «різноманітні політичні процеси, що призводять до якісних змін політичного режиму, політичних акторів і інститутів, формальних і неформальних норм і цінностей, що регулюють відносини між ними» [1, с. 16].

Слід зауважити, що теоретична і методологічна системи аналізу, закладені в транзитології, спочатку базувалися на положеннях, що не повною мірою відповідали диверсифікації моделей і результатів демократичних переходів.

Зокрема, принципи універсальності, глобальності, стадіальності, лінійності вектора, уявлення про типові єдині фази (ерозія і розпад авторитаризму, лібералізація режиму, інституційна демократизація, неконсолідована демократія, демократична консолідація) зазнали суттєвої критики. Крім цього, кардинальні зміни, що відбулися в кінці ХХ ст., у тому числі і на пострадянському просторі, демонстрували, що подолання невизначеності перехідного періоду не завжди пов'язане з демократичною консолідацією, оскільки трансформація політичних режимів може бути спрямована не на демократичний розвиток.

Аналіз трансформаційного політичного процесу, що здійснюється в межах транзитології, спирається на взаємодоповнюючі і взаємокоректуючі підходи. Так,

завдяки структурному підходу, в кожному конкретному випадку визначається комплекс факторів (соціально-економічних, соціально-культурних, геополітичних та інших), які жорстко не детермінують розвиток перехідної політичної системи, але водночас створюють певні умови, за яких зростає або спадає інтенсивність демократичного транзиту. Важливою складовою даного підходу є виокремлення набору структурних факторів, що впливають на політичний процес в період становлення і утвердження демократії. Демократичний транзит, при цьому, слід розуміти як наслідок взаємодії і взаємовпливу сукупності факторів політичного розвитку [1, с. 34].

Процедурний підхід до аналізу демократичних транзитів акцентує увагу на стратегіях і практиках політичних акторів інституціонального, інфраструктурного та особистісного рівнів. Досягненням цього підходу виступає виявлення взаємозв'язків між характером взаємодії акторів різних рівнів і формою демократичного транзиту. Найбільш сприятливі для становлення демократії результати досягаються в умовах певного консенсусу між конфліктуєчими і конкуруючими сторонами. При цьому важливо підкреслити, що подальший розвиток і утвердження демократії передбачає все більшу трансформаційну активність акторів особистісного та інфраструктурного рівнів.

У рамках даного підходу демократичний транзит представляє собою послідовність етапів, в ході яких реалізуються політичні практики і активність суб'єктів політики з метою побудови демократичного суспільства.

Неоінституціоналізм, по суті, інтегрує положення структурного і процедурного підходів, хоча і відрізняється вираженою орієнтацією на включення в інституціональний дослідницький аналіз структурних факторів, насамперед компонентів системи цінностей і стратегій політичної поведінки, домінуючих в конкретному суспільстві.

Розглядаючи діяльність тих чи інших суб'єктів у межах функціонування політичних інститутів, цей підхід виходить з розуміння того, що стійкість демократичних правил, норм і процедур забезпечується необхідними якостями інституційної структури. При цьому демократичний транзит являє собою процес політичного розвитку під впливом сукупності формальних і неформальних факторів.

На думку С. Хантінгтона, демократичний транзит – це процес поетапної зміни конфігурації і характеру взаємодії провідних політичних суб'єктів у політичному полі держави. На основі проведених досліджень ним були виділені три моделі демократичного переходу:

- «трансформація»;
- «заміна»;
- «перестановка» [11, с. 119]

За цими етапами, вказує дослідник, відбувається консолідація нового політичного режиму. Розглянемо докладніше кожен із запропонованих С. Хантінгтоном етапів. Так, у період трансформації правляча еліта трансформованих політичних режимів відіграє вирішальну роль, виступаючи фактично ініціатором падіння попереднього політичного режиму і його заміни на демократичний. Дана модель є найскладнішою за структурою і, як правило, вимагає значного часу для реалізації.

У ній виокремлюють п'ять основних фаз:

1) поява реформаторів. На даній фазі з'являються лідери, які незадоволені існуючим політичним режимом і прагнуть до переходу до демократії;

2) прихід реформаторів до влади. У ході цієї фази реформатори долають маргінальний статус для авторитарного суспільства і стають повноцінними гравцями на політичній арені. Як правило, такий процес є природним і еволюційним у розвитку не демократичного суспільства;

3) суперечлива лібералізація. На даному етапі здійснюється спроба провести ліберальні реформи і разом з тим зберегти стабільність системи. Несумісність цих двох завдань призводить до того, що ліберали виявляються при владі тимчасово. До того ж від ступеня успіху здійснюваних перетворень буде залежати, хто прийде до влади після реформаторів: демократи чи консерватори;

4) консенсус з консерваторами. Внаслідок того, що миттєва трансформація політичної системи неможлива в принципі, до того ж залишаються значні групи, зацікавлені у припиненні перетворень, демократи, які прийшли до влади, змушені будуть протидіяти консерваторам або домовлятися з ними;

5) формування опозиції. У ході цієї фази з'являється реальна опозиція демократичним силам, яка здатна заручитися підтримкою широких верств суспільства [11, с. 137]. Прикладом трансформації на посткомуністичному просторі може слугувати Угорщина.

Розглянемо іншу модель демократизації – модель заміни. Вона включає в себе три стадії:

1) боротьбу за падіння режиму;

2) падіння режиму;

3) боротьбу після падіння режиму [11, с. 156].

Для даної моделі характерною є відсутність реформаторської групи у владі. Колишня владна еліта продовжує жорстко утримувати владу. Демократизація ж здійснюється після падіння правлячого режиму силами, які були в опозиції до існуючої влади. Після приходу опозиційних груп до влади, вони розпочинають боротьбу між собою за визначення характеру режиму, що необхідно встановити. Ця модель свого часу була реалізована в Румунії.

Третя модель демократичного переходу – це модель перестановки. Вона являє собою процес, що займає проміжне положення між трансформацією і заміною. У ході реалізації даної моделі процес формування політичного режиму є результатом поєднання дій владної еліти та опозиції. У цій моделі можна виділити наступні етапи:

– владна еліта готова до обговорення зміни політичної системи, але сама його не ініціює. Спостерігається високий ступінь впливу помірних демократів, що дозволяє уникнути крайнощів і радикальності у проведених перетвореннях. При цьому їх сила відносно мала для повалення існуючого режиму;

– перетворення відбуваються в межах їх обговорення та узгодження всередині політичної еліти країни [11, с. 165]. На посткомуністичному просторі модель перестановки була реалізована в Польщі.

Для Радянського Союзу і більшості держав пострадянського простору була характерна модель трансформації. Ця модель в цілому є найбільш розповсюдженою із запропонованих С. Хантінгтоном.

Варто, на нашу думку, звернути увагу іще на одну із концепцій, що аналізує проблему демократичного транзиту з позицій формального підходу – це концепція Т. Карла і Ф. Шміттера. В якості головних параметрів демократичного переходу учені виокремили два:

- провідні актори в процесі переходу, ними можуть бути як еліти так і маси;
- стратегії акторів у процесі переходу, які полягають у компромісних або силових варіантах [7, с. 13].

Поєднання цих параметрів можливі у чотирьох версіях, у відповідності з якими і формують чотири моделі. Першою є модель переходу, за якої основними акторами виступають еліти, стратегія яких носить компромісний характер. Така модель є найбільш ефективною і «безболісною» для переходу. Вона містить в собі риси моделі перестановки С. Хантінгтона й на посткомуністичному просторі спостерігалася, як уже нами було зазначено, в Польщі.

Друга модель – модель реформістського переходу, за якої основними акторами виступають маси, стратегія яких носить також компромісний характер. Дана модель за умови значної тривалості перетворень в часі не може сформувати стабільної консолідованої демократії. Адже швидка зміна політичної системи під впливом мас є неможливою, у зв'язку з тим, що значна частина часу йде на формування нової владної еліти та узгодження її складу з групами населення, які вимагають перетворень. Досягнення повного компромісу на практиці є складним завданням і здатне затягнутися на роки. Ця модель значно наближається за своїми характеристиками до моделей заміни та перестановки С. Хантінгтона і була характерна для Чехословаччини.

Третя модель – модель революційного переходу, за якої основними акторами виступають маси, що використовують силові стратегії. Ця модель не забезпечує гарантованого переходу до демократичного режиму. Внутрішні хвилювання в державі підривають потенціал її розвитку і стабільності. Дана модель відповідає моделі заміни С. Хантінгтона й на посткомуністичному просторі була реалізованою у Румунії.

Четверта модель – модель нав'язуваного переходу, при якому основними акторами є еліти, що використовують силові стратегії. Дана модель, як правило, не сприяє встановленню демократії. При цьому політична еліта втрачає інтерес до процесів, що відбуваються в країні і в суспільстві, ту зв'язку з тим, що занята боротьбою за владу.

Ця модель наближається за своїми характеристиками до моделі трансформації С. Хантінгтона й на посткомуністичному просторі спостерігалася в Радянському Союзі [7, с. 21].

Таким чином, моделі демократичного транзиту дозволяють досліджувати різноманіття варіантів здійснення демократичного переходу.

В свою чергу, процесуальну специфіку демократичного транзиту можна простежити, аналізуючи його етапи. Так, наприклад, З. Бжезинський виділив три основні стадії демократичну переходу стосовно до посткомуністичного простору:

- на першій стадії, що охоплює від одного року до п'яти років, проходить трансформація політичної та стабілізація економічної систем. Це етап становлення основних демократичних інститутів: звільнення преси від партійного контролю,

припинення дії системи поліцейської держави, виникнення коаліції, що виступає за демократичні зміни;

– на другому етапі (3-10 років) трансформується економічна система. У політичній сфері формуються завдання стабілізації, прийняття нової конституції і законодавства про вибори, здійснення демократичних виборів, децентралізації системи державного управління та передачі більшої влади регіонам, зміцнення стабільності створеної раніше демократичної коаліції;

– на третьому етапі (5-15 років) політична система прагне до консолідації. Економіка починає розвиватися на стійкій основі саморегуляції, зростання, нарощування темпів і обсягів виробництва без втручання з боку держави. У цей період, як правило, здійснюється «велика» приватизація, формуються потужні прокапіталістичні лобі і підприємницька культура [6, с. 110].

Альтернативну періодизацію процесу демократичного переходу на посткомуністичному просторі запропонував К. Менгес. У ході аналізу демократичних транзитів у Східній Європі ним були виокремлені десять стадій. К. Менгес розглянув їх розвиток на прикладі шести основних держав – Чехословаччини, Польщі, Румунії, Угорщини, Болгарії і Східної Німеччини. У кожній країні дані стадії реалізовувалися в різний час, займаючи по тривалості від декількох місяців до року і розвиваючись у послідовності:

- 1) поява і зростання демократичних груп;
- 2) зменшення ступеня репресивності політичного режиму;
- 3) зростання впливу реформістських груп всередині правлячої партії;
- 4) визнання політичним режимом демократичних груп шляхом їх легалізації або проведення переговорів;
- 5) забезпечення політичним режимом проведення вільних виборів;
- 6) проведення перших національних вільних виборів;
- 7) початковий етап виконання новообраними демократичними органами влади своїх обов'язків;
- 8) ескалація наруги у відносинах антидемократичних сил, до складу яких входили ультранационалісти і комуністи і демократичних груп;
- 9) здійснення другого циклу національних виборів;
- 10) консолідація демократичних інститутів, у разі вільних і справедливих виборів [6, с. 65].

Отже, можемо констатувати, що демократичний транзит як політичний процес відрізняється різноманіттям форм і варіантів здійснення, що відображається на різноманітності теоретичних конструктів, пропонованих дослідниками для його вивчення.

Список використаних джерел

1. Баранов Н. Трансформации современной демократии : учеб. пособие / Н.А. Баранов. — СПб. : Балт. гос. техн. ун-т, 2006. — 215 с.
2. Вонсович С. Демократичний транзит: ретроспекції класифікації / С.Г. Вонсович // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. — 2012. — Т. 20. — Вип. 22 (4). — С. 210-215.
3. Вонсович С. Трансформації політичного режиму в Україні в контексті політичного транзиту: інсталяція, тенденції, прояви / С.Г. Вонсович // Політологічні студії. — 2013. — Вип. 3. — С. 72-81.

4. Вонсович С. Особливості транзиту в умовах кризовості політичної системи: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / С.Г. Вонсович // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. — 2013. — Вип. 6 (4). — С. 122-125. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filipol_2013_6\(4\)__30.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filipol_2013_6(4)__30.pdf)
5. Дармограй Н. Культура влади трансформаційного періоду / Н. Дармограй // Вісник НАДУ. — 2005. — № 1. — С. 39-50.
6. Кин Дж. Демократия и гражданское общество / Джон Кин ; пер. с англ. — М. : Прогресс-Традиция, 2001. — 400 с.
7. Карл Т. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций) / Т.Л. Карл, Ф. Шмиттер // Полис. — 2004. — № 4. — С. 6-27.
8. Карл Т. Что есть демократия? / Т.Л. Карл, Ф. Шмиттер [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.politnauka.org/library/dem/karlshmitter.php>
9. Сучасні політичні інститути та процеси в умовах реформування політичної системи України : програма та методичні рекомендації для слухачів за спеціальністю «Державне управління» / укл. В.В. Лісничий, О.В. Радченко. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. — 22 с.
10. Фукуяма Ф. Конец истории? [Електронний ресурс] / Фрэнсис Фукуяма. — Режим доступу : <http://www.politnauka.org/library/dem/fukuyama-endofhistory.php>
11. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон ; пер. с англ. — М. : Росс. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2003. — 368 с.

This article analyzes the various theoretical concepts and approaches in the interpretation of the term “democratic transit”, analyzes the models and the stages of its implementation.

Keywords: *democratic transit, transit democratic model, stages of democratic transit, post-communist transformation.*

УДК 94:328.131(477)

Яна Пінкас
Науковий керівник – О.В. Рибшун,
кандидат соціологічних наук, доцент

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

У статті характеризуються особливості трансформацій політичного режиму за період незалежності. Проведено аналіз політичної діяльності глави уряду і вплив стосунків прем'єра та президента на спільну внутрішню і зовнішню політику.

Ключові слова: *політична система, виконавча влада, прем'єр-міністр, президент, Кабінет Міністрів України.*

На сьогодні є гостра необхідність детального вивчення особливостей функціонування глави уряду і Кабінету Міністрів України. Тому що специфіка відносин між гілками влади значно впливає на стабільність у державі.

Метою дослідження є характеристика і аналіз політичної діяльності та впливу прем'єр-міністрів України на трансформації в політичній системі.

Дослідження даної проблеми свідчить про її недостатню вивченість. Більшість науковців зосереджують свою увагу на конституційному статусі та повноваженнях уряду в цілому, але мало уваги приділяють питанню функціонування інституту глави уряду. На сьогоднішній день найбільш ґрунтовними науковими працями, що

висвітлюють аспекти даної проблематики, є дослідження російських дослідників А. Черкасова «Глава государства и правительство в странах современного мира. Конституционно-правовое регулирование и практика» та А. Козиріна й Е. Глушко «Правительство в зарубежных странах». Проте вони не розкривають дану проблему в українському контексті. Серед вітчизняних науковців питання побіжно.

В умовах парламентсько-президентської республіки посада Прем'єр-міністра України набуває ключового значення при практичному здійсненні державної політики, застосуванні законів України та актів Президента України. У зв'язку з цим державний діяч, який очолює Кабінет Міністрів України, повинен наділятися Конституцією України усією повнотою персональної відповідальності за результати свого урядування.

Політична система України сьогодні перебуває на стадії розвитку всіх її компонентів, наповнення її функцій новим змістом, що відповідає статусу незалежної самостійної держави [11].

Сьогодні у нашій державі відбувається процес становлення нового типу політичної системи. Він відображається у реформуванні системи органів місцевого самоврядування, трансформації інституту президентської влади, перерозподілі політичної влади та механізму стримувань і противаг.

Предметом подальшого розгляду є ретроспективний огляд еволюції функціональної ролі виконавчої влади (умовно персоналізованої прем'єр-міністром) у політичній системі. В рамках конкретного дослідження представлено невеликий аспект проблеми – відношення інститутів президента та прем'єр-міністра з результируючим впливом на стабільність/конфліктність політичної системи [8].

Згідно конституційних норм прем'єр-міністр є посадовою особою виконавчої влади, очолює уряд. Для здійснення функціональної діяльності Прем'єр-міністр України наділений відповідними повноваженнями.

Повноваження прем'єр-міністра України визначені ст. 42 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [1].

У разі відсутності Прем'єр-міністра України його повноваження виконує Перший віце-прем'єр-міністр України або віце-прем'єр-міністр України згідно з визначеним Кабінетом Міністрів України розподілом повноважень.

Значення і вага кожного з прем'єрів, як свідчить політична історія новітньої України була різною. Це залежало від багатьох факторів. Від форми правління, в першу чергу, яка впливала на те, якими повноваженнями він був наділений. Від того, звідки він «вийшов» на політичну арену (представником чи ставлеником якого «клану» (ФПГ чи т.п. утворення)). Від особистісних якостей самого прем'єр-міністра.

У період президенства Леоніда Кравчука прем'єр-міністрами були В. Фокін, В. Симоненко, Л. Кучма, Ю. Звягільський, В. Масол [14].

Часта зміна говорить і про регулярні конфлікти між інститутами влади, що часто виражалось у неузгодженні поглядів між прем'єр-міністром і президентом з подальшою заміною «неугодного» прем'єра.

Першим прем'єр-міністром був Вітольд Фокін (23. 10. 1990 – 14.11. 1990; 14. 11 1990 – 2.10. 1992), радянський та український державний і політичний діяч.

Валентин Симоненко нетривалий час виконував технічні обов'язки Прем'єр-міністра України (02. 10. – 12. 10. 1992 року). Фактично, також представник генерації радянської партноменклатури.

Леонід Кучма (прем'єр-міністр України у 1992-1993 роках) на початку 1990-х років – один з лідерів директорату (групи директорів великих підприємств у Верховній Раді України I скликання) і один із засновників Академії технологічних наук України. У жовтні 1992 року за підтримки директорату став прем'єр-міністром України. Умовою зайняття цієї посади Л. Кучма поставив отримання на шість місяців практично диктаторських повноважень. Ці вимоги були задоволені ухваленням Закону № 2796-ХІІ від 18.11.1992 [2].

Безпартійний Юхим Звягільський делегований у владу «донецьким кланом», що пізніше був яскраво оформлений у політичний проект «Партія регіонів» (ПР), яка традиційно користувалася найбільшою підтримкою в Донбасі [5]. 22. 09. 1993 року, після відставки Л. Кучми, Юхиму Звягільському доручили виконувати обов'язки прем'єр-міністра [6].

Фактично, в цей час відбувається один із перших відкритих політичних конфліктів в масштабах політичної системи України, учасниками якого стають південно-східні «червоні директори» (Л. Кучма) і центрально-західні партноменклатурщики (Л. Кравчук). Водночас заявляють про себе «донецькі», щоправда, ще доволі слабкі і неорганізовані.

Останнім прем'єр-міністром за президенства Л. Кравчука був Віталій Масол. Прем'єр-міністром став за поданням президента України Леоніда Кравчука, будучи фактично пропрезидентським головою уряду [14].

Даний період можна охарактеризувати як такий, за якого політична влада була суттєво сконцентрована в апараті Президента, у означений період – в руках Л. Кравчука. Роль прем'єра в цей час – вузькофункціональна.

На виборах 1994 року під передвиборчими гаслами «промислове зростання, економіка є пріоритетом у політиці» Л. Кучма здобуває доволі впевнену перемогу.

Віталію Масолу, який ще залишався главою уряду, 4 квітня 1995 р. Верховна Рада винесла вотум недовіри.

Наступним прем'єр-міністром за поданням президента став Євген Марчук (в.о. з 06.03. 1995р.; прем'єр з 08.06. 1995р.) [15]. Цю посаду він займав менше року – до 27 травня 1996 року, коли був відправлений у відставку з формулюванням «за формування власного політичного іміджу».

Павло Лазаренко – один із найбільш одіозних прем'єр-міністрів України, перебував на посаді з травня 1996 по липень 1997р. Висунутий на посаду глави уряду донецько-дніпропетровськими депутатами і перший, хто офіційно був висунутий від конкретної партії. А саме – партії «Громада».

1997 року президент України Леонід Кучма відправив його у відставку, після чого П. Лазаренко перейшов в опозицію до Л. Кучми, а в 1998 році очолювана ним партія «Громада» пройшла у Верховну раду.

9 лютого 1999 року Генпрокурор України зажадав від Верховної Ради позбавити П. Лазаренка парламентської недоторканності, 15 лютого П. Лазаренко залишив країну, а 17 лютого 310 депутатів із 450 проголосували за позбавлення П. Лазаренка депутатської недоторканності і дали згоду на його арешт [7].

Даний період у історії України можна трактувати як період утвердження авторитаризму Л. Кучми. Водночас, це час виходу на політичну арену нового типу суб'єктів, яких власне й представив прем'єр П. Лазаренко – ФПГ (фінансово-промислових груп) як альтернативи старим номенклатурно-територіально-галузовим кланам, або ж, як їх більш знано – олігархів.

Після відставки П. Лазаренка Указом Президента України від 2 липня 1997 р. в.о. прем'єр-міністра був призначений безпартійний Василь Дурдинець. Кандидатуру Валерія Пустовойтенко затверджено мінімальною кількістю голосів – 226 (при необхідних 226). Пішов у відставку у відповідності з Конституцією України при другому вступі на посаду президента Л. Кучми. Після внесення до парламенту кандидатури на посаду прем'єр-міністра президентом Л. Кучмою знову вступив на посаду, але не отримав підтримки парламенту [14].

На відміну від усіх попередніх прем'єр-міністрів В. Ющенко (22 грудня 1999 р. – 28 квітня 2001 р., 28 квітня 2001 р. – 29 травня 2001 р.) вів себе досить незалежно по відношенню до президента Л. Кучми і проводив (в першу чергу в галузі економіки) досить новаторську політику [10].

26 квітня 2001 р. В. Ющенко був відправлений у відставку у зв'язку з парламентською вотумом недовіри кабінету міністрів. У постанові парламенту було написано, що здійснення урядової програми «Реформи заради добробуту» не тільки не призвело до реальної стабілізації в національній економіці, а ще серйозніше загострило соціально-економічні проблеми в суспільстві.

Наступником В. Ющенка на посаді став Анатолій Кінах. Його підтримували власники великих підприємств Донбасу. Підтримував політику Л. Кучми і інтереси промисловців [14].

У листопаді 2002 року президент України Леонід Кучма відправив у відставку прем'єр-міністра Анатолія Кінаха і висунув на цю посаду кандидатуру Віктора Януковича (21 листопада 2002 р. – 5 січня 2005 р.). Фактично, на цей час ФПГ вже остаточно підім'яли під себе президентську вертикаль.

Особливо боротьба загострюється під час президентських виборів 2004 р. У «велику гру» включились зовнішні актори (Російська Федерація та США), які фактично використали українську політику як арену для апробації своїх технологій.

Апогеєм подій стають осінні місяці, коли політичний конфлікт розгортається у «Помаранчеву революцію», що уможливила врешті легітимізувати президентом В. Ющенка.

24 січня 2005 року в. о. прем'єр-міністра України призначена революційна соратниця В. Ющенка й водночас ставлениця «дніпропетровських» Ю. Тимошенко. 4 лютого 2005 року Верховна рада України остаточно затвердила її на посаді прем'єра.

Тривалі політичні чвари врешті закінчуються заміною Ю. Тимошенко на більш контрольованого Ю. Єханурова (08. 09. 2005 р. – 21. 09. 2005 р.; 22 09. 2005 р. – 26 05. 2006 р.; 26 05. 2006 р. – 04 08. 2006 р.). Свого часу перший заступник прем'єр-міністра в уряді Віктора Ющенка.

Повністю підтримуючи політику президента В. Ющенка, Ю. Єхануров виконував обов'язки прем'єра доволі тривалий час. Але в цей самий час політичні баталії за контроль над Президентом відбувались на іншій – парламентській арені.

Після тривалої парламентської кризи Віктор Янукович 18 липня 2006 р. був висунутий кандидатом на пост прем'єр-міністра від Антикризової коаліції (Партія регіонів-СПУ-КПУ) та 4 серпня 2006 року затверджений на цій посаді [14].

Наступний період ознаменувався боротьбою за владу між В. Януковичем і В. Ющенком, урядом і секретаріатом президента.

Друге прем'єрство Юлії Тимошенко (18 грудня 2007 р. – 11 березня 2010 р.) прийшлося на період світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, що ставило перед урядом численні нестандартні виклики. З іншого боку, ситуацію ускладнювала конфронтація з президентом, який активно втручався в роботу Кабміну [18].

У 2010 р. за результатами президентських виборів Президентом України стає представник донецького фінансово-промислового клану, водночас інсайдер проросійських інтересів В. Янукович.

У березні 2010 року кандидатом на пост глави уряду України пропрезидентська «Партія регіонів» України висунула М. Азарова.

3 грудня 2012 року уряд М. Азарова відправлено у відставку у зв'язку з обранням нового парламенту, хоча закони України з нинішньою редакцією конституції не вимагають обов'язкової відставки уряду.

9 грудня 2012 року президент Віктор Янукович вніс у нову Верховну Раду подання про призначення М. Азарова на посаду прем'єр-міністра України. 13 грудня парламент розглянув і підтримав цю кандидатуру [14].

Даний період в історії України можна охарактеризувати як гротескний олігархічний режим.

21 листопада 2013 року Український уряд на чолі з М. Азаровим розпорядився призупинити підготовку до укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Реверанси з угодами було використано як каталізатор протестних акцій, що врешті призвело до масштабних рухів громадянської непокори, що сьогодні відомі як Євромайдан.

28 січня 2014 року М. Азаров подав у відставку з поста глави уряду «з метою створити додаткові можливості для суспільно-політичного компромісу». У той же день в.о. прем'єр-міністра був призначений Сергій Арбузов (28 січня 2014 р. – 27 лютого 2014 р.) [3].

Після державного перевороту і втечі президента Віктора Януковича, тимчасово виконуючим обов'язки Президента України (з 23 лютого по 7 червня 2014 року), став Олександр Турчинов.

З 27 лютого 2014 року прем'єром стає Арсеній Яценюк – український політичний і державний діяч. Обіймав посади міністра економіки в уряді Єханурова (2005-2006 рр.) і міністра закордонних справ у другому уряді В. Януковича (2007 р.). У 2007-2008 роках був головою Верховної ради України [16]. Проєвропейський політик. Разом із президентом Петром Порошенком (обраний 25 травня 2014 року) вів проєвропейську лінію зовнішньої політики України. 14 квітня 2016 обраний на посаду Прем'єр-міністра України.

За перші сто днів роботи уряду В. Гройсмана спостерігалася часткова стабілізація політичної та економічної ситуації в країні. Одним з найголовніших завдань Уряду В. Гройсман назвав ремонт доріг та анонсував збільшення витрат на ремонт з 4 до 19 мільярдів гривень.

Оцінюючи призначення В. Гройсмана на прем'єрський пост, західні експерти кажуть, що таким чином президент П. Порошенко концентрує у своїх руках відповідальність за соціально-економічну ситуацію в країні.

Деякі українські журналісти вважають В. Гройсмана несамоостійним: називають «аватаром президента» або запитують у самого Гройсмана, чи може він сказати «Ні» П. Порошенкові [19].

Утім, політолог В. Фесенко називає такі оцінки безпідставними. «Це помилкова думка. Гройсман – складніший і я б навіть сказав хитріший, ніж багатьом здається. Він не буде звичайною маріонеткою в руках Порошенка. Це буде досить самоостійна фігура», – сказав він ВВС Україна.

Список використаних джерел

1. “Про Кабінет Міністрів України” : Закон України від 27.02.2014 / Верховна рада України. Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во.
2. “Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання” : Закон України від 22.11.92 / Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 1992.
3. Азаров передал бразды правления Арбузову [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/181352.html>
4. Виктор Фёдорович Янукович. Донецк. Тюрма. Премьер. Досье...[Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vlasti.net/news/75783>
5. Звягильский Ефим Леонидович. Депутат Верховной Рады VII и VIII созывов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://files.lb.ua/person/402_zvyagilskiy_efim_leonidovich.html
6. Звягильский Ефим Леонидович [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://partyofregions.ua/person/4feb1e5cc4ca42c629000002/projects#>
7. Лазаренко Павло Іванович [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.info.pardon.com.ua/biografy/lazarenko_pavel_ivanovich/
8. Ославський М. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади : навчальний посібник / М.І. Ославський. — К. : Знання, 2009. — 216 с.
9. П. Лазаренко: «Сожалею, но насчет пинчука я сильно ошибался»: эксклюзивное интервью бывшего премьер-министра Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.akcent.dp.ua/articles/num/1638>
10. Политические и государственные деятели. Ющенко. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bestpeopleofrussia.ru/persona/1489/bio>
11. Політологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін. ; за заг. ред. М.П. Гетьманчука. — К. : Знання, 2010. — 415 с.
12. Про знаменитості: Вітольд Павлович Фокін: біографія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.people.su/ua/114804_2010
13. Симоненко Валентин Константинович. Біографії українських діячів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukraine-history.com.ua/biografy/sovremennya_ukraine/simonenko.htm
14. Список прем'єр-міністрів України [Електронний ресурс] // Історія Краснокутчини та Слобожанщини. — 2015. — Режим доступу : <http://www.krasnokutsk.org/>
15. У справі вбивства Щербаня спливає генерал Марчук [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://forum.te.ua/showthread.php?t=162727>
16. Центрвиборчком опублікував список партії «Народний фронт» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uanews.kharkiv.ua/politics/2014/09/25/57107.html>
17. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави В.М. Шаповал. — К. : «Програма Л», 1995. — 65 с.
18. Юлія Тимошенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tymoshenko.ua/uk/page/about>

19. Хоменко С. Гройсман – прем'єр: на чолі держави стали «вінницькі» [Електронний ресурс] / С. Хоменко. — Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/04/160401_groysman_new_pm_sx
20. Янукович Віктор Вікторович [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://file.liga.net/person/271-viktor-yanykovich.html>

In the article are characterized transformation peculiarities of political regime during the period of independence. The analysis of political activity of the head of government and the influence of Prime's and President's relationship on mutual internal and external policy has been held.

Key words: political system, executive, Prime Minister, President, cabinet of Ministers of Ukraine.

УДК 321.64«19»

Юлія Подлюк
Науковий керівник – О.В. Віннічук,
кандидат політичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту поняття «тоталітаризм». Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення цього поняття. Досліджено реалізацію тоталітаризму як ідеології у ХХ столітті.

Ключові слова: тоталітаризм, влада, держава, панування, політичний режим.

Тоталітаризм є одним із основних об'єктів вивчення сучасної політичної науки, як феномен ХХ століття він є невід'ємною складовою політичної історії світу. Тоталітарні системи в СРСР, Італії та Німеччині відіграли важливу роль у формуванні сучасного світового порядку і вплинули на розвиток неототалітарних ідей та концепцій суспільного розвитку на сучасному етапі історії людства.

Мета – визначити поняття та ознаки тоталітарного режиму, проаналізувати практику реалізації цього режиму у ХХ столітті.

Тоталітаризм став об'єктом дослідження багатьох політологів та інших науковців. Витоки, умови формування та принципи функціонування тоталітарного суспільства дослідила у своїй праці «Витоки тоталітаризму» німецько-американський філософ та політолог Ганна Арендт. Німецько-американський політолог Карл Фрідріх і американський політичний діяч і соціолог Збігнєв Бжезинський у роботі «Тоталітарна диктатура і автократія» (1956) на основі емпіричного порівняння сталінського СРСР, нацистської Німеччини і фашистської Італії, сформулювали визначальні ознаки тоталітарного режиму. Французький політолог, соціолог і публіцист Реймон Арон у праці «Демократія і тоталітаризм» досліджував сутність різних політичних режимів, зокрема тоталітарного.

Термін «тоталітаризм» походить з латинської мови і означає «той, що охоплює все загалом». Це система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності як економіка і господарство, культура, виховання, релігія [6].

Ганна Арендт визначала тоталітаризм як систему масового терору, який прагне «не деспотичної влади над людьми, а системи, за якої люди непотрібні». [1, с. 509]. Також тоталітаризм можна визначити як державно-політичний устрій

суспільства, основу якого становить сильна особистість (особиста диктатура) і який характеризується цілковитим (тоталітарним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства [4, с. 266].

Загалом тоталітаризмом вважається політичне панування, яке вимагає необмеженого керування підлеглими і їхнє повне підкорення поставленим згори політичним цілям. Примусова уніфікація і невпинна жорстокість тоталітарної влади зазвичай обґрунтовується внутрішніми або зовнішніми загрозами існуванню держави. Тоталітаризм зазвичай передбачає наявність вождя (фюрера), диктатуру і терор, регулярну мобілізацію населення в масові організації, ізоляцію або вбивство фактично або потенційно незгодних. Тоталітарний політичний режим є протилежністю демократичної правової держави [6].

К. Фрідріх і З. Бжезинський у роботі «Тоталітарна диктатура і автократія» (1956) порівнявши сталінський СРСР, нацистську Німеччину і фашистську Італію, сформулювали визначальні ознаки тоталітарного суспільства:

- наявність однієї всеохопної ідеології, на якій побудована політична система суспільства;
- наявність єдиної партії, зазвичай керованої диктатором, яка зливається з державним апаратом і таємною поліцією;
- вкрай висока роль державного апарату, проникнення держави практично в усі сфери життя суспільства;
- відсутність плюралізму в засобах масової інформації;
- жорстка ідеологічна цензура всіх легальних каналів надходження інформації, а також програм середньої та вищої освіти;
- кримінальне покарання за розповсюдження незалежної інформації;
- значна роль державної пропаганди, маніпуляція масовою свідомістю населення;
- заперечення традицій, зокрема традиційної моралі;
- масові репресії та терор з боку силових структур;
- знищення індивідуальних громадянських прав і свобод;
- централізоване планування економіки;
- майже всеосяжний контроль правлячої партії над збройними силами і розповсюдженням зброї серед населення;
- прихильність до експансіонізму;
- адміністративний контроль над правосуддям;
- прагнення стерти всі кордони між державою, громадянським суспільством і особистістю [6].

Р. Арон у праці «Демократія і тоталітаризм» так формулює визначальні ознаки тоталітаризму: монопольне право певної партії на політичну діяльність; ідеологія цієї партії проголошується єдино правильною, а згодом – державною; виняткове право держави на силовий вплив та засоби переконання, державне керування засобами масової комунікації; підпорядкування більшості видів економічної та професійної діяльності державі; політизація та ідеологізація суспільства, вчинків його членів, тому що будь-яка діяльність є державною й підпорядкованою вимогам ідеології; продовженням цього є репресії (поліцейські та ідеологічні) і навіть терор [2, с. 230-231].

Окремі елементи протототалітаризму можна простежити в працях багатьох мислителів, починаючи від античності і закінчуючи сьогоденням.

Так, античний філософ Геракліт Ефеський вважав, що, володіючи мудрістю і досконалим знанням, можна управляти усім суспільством. У стародавньому Китаї тоталітарні форми панування держави над суспільством і особистістю виправдовували мислителі Цзи Чань, Шан Ян та ін. Вони вважали, що держава повинна володіти монополією в ряді галузей виробництва і торгівлі та постійно контролювати поведінку своїх підданих. Давньогрецький мислитель Платон був переконаний, що досконала держава повинна мати абсолютну владу над індивідом. Він критикував демократію, вважаючи ідеальним державний устрій, за якого існує підпорядкування державі не тільки окремої особистості, але і його власності на землю, будівлі тощо. Державний контроль розповсюджувався і на регламентацію розпорядку дня і ночі, обов'язкове сповідування єдиної релігії. Також Платон підтримував ідею застосування смертної кари для політично невігідних та незгодних із державною політикою громадян. Необхідність повного підпорядкування населення країни, окремого індивіда і станів державі, а також цілковитої керованості суспільством розроблені в працях Томаса Мора і Томазо Кампанелли, Гракха Бабефа та ін. Однією з яскравих характерних рис тотального управління є вимога загальної рівності. Так, Гракх Бабеф закликав «назавжди зняти у кожного надію стати більш багатим, більш впливовим, ніж хто-небудь із співгромадян». Він вважав, що досягнення соціальної рівності для всіх можливе лише за встановлення революційним шляхом диктатури народу. У XIX ст. для багатьох французьких соціалістів, німецьких філософів основним стало прагнення до насильницького перетворення суспільства, встановлення загальної рівності, добра і щастя. Тоталітарні ідеї розвиваються в працях Руссо, Фіхте, Гегеля, Маркса, Ніцше та ін. На початку XX ст. тоталітарні ідеї втілювалися в конкретні масові соціальні рухи – комуністичний (соціалістичний), фашистський, націонал-соціалістський та ін.

Загальна риса тоталітарних моделей устрою людського суспільства – всезагальність впливу держави. Тоталітарне управління претендує на монополне право володіння істиною і зазнає неприязні до інакомислення і незгоди. Тоталітарний режим, сформований в СРСР у 20-30-ті роки, характеризувався тотальним відчуженням народу від власності й політичної влади, всеосяжним контролем партійної верхівки над усіма сферами життя суспільства. Домінуючою рисою його була монополія на владу Комуністичної партії. Зрощення партійного і державного апаратів, монополізація політичної влади призвела до утвердження режиму беззаконня і політичного терору. Номенклатурний принцип (призначення та переміщення керівних кадрів з волі «вождя») – головний антидемократичний стрижень командно-адміністративної системи управління, який забезпечував особисту залежність кадрів від вищих керівних органів, їх повну невідповідність народу.

Радянському тоталітарному режиму було властиве широке використання єдиної ідеології (ідеократичність), намагання пояснити кожен аспект соціального життя. Соціальні цілі, зразки поведінки, ворогів він характеризував спрощено, іноді в перекоханій формі. Більшовицька ідеологія, у своєму прагненні легітимізувати тоталітарний режим, претендувала на цілковите уособлення істини, фальсифікуючи

минуле, насаджуючи цінності, підпорядковані інтересам держави-партії. Існуючий суспільний устрій проголошувався вищою формою демократії, а політичний – благом народу. Тоталітарна ідеологія стала об'єктом фанатичної віри, неприступним для критики. Ідеологічна монополія була тісно пов'язана з монополією на інформацію. Головною функцією ідеологічної складової тоталітарного режиму було придушення інакомислення. Єдиним джерелом істини вважалася Комуністична партія. Однодумність культивувалась через позбавлення громадян об'єктивної інформації, яка впливала б на їх власні погляди.

Ще однією важливою рисою радянського тоталітаризму був контроль над економікою. Режим контролював усі галузі економіки через державне соціально-економічне планування, на підставі якого визначались завдання для кожного підприємства. Тому командно-адміністративна система поставала як певна форма організації суспільства та відповідного типу управління. Командна економіка була фундаментом тоталітаризму в СРСР. Радянський тоталітаризм характеризувався також тенденцією до мілітаризації суспільства, нагнітанням психозу щодо пошуку ворогів, вірогідного нападу капіталістичного оточення, що, в свою чергу, породжувало агресивну зовнішню політику.

Тоталітаризм передбачає домінування державного над особистим, поглинання державою індивіда. Від громадян вимагалась не просто лояльність, а активна відданість, ентузіазм щодо режиму [5, с. 325-327].

Автором концепції фашизму традиційно вважають Беніто Муссоліні (1883-1945), який виклав її у статті «Доктрина фашизму». У своєму розвитку фашистський режим в Італії пройшов чотири періоди: так званий «перехідний» чи авторитарний період (1922-1926 рр.), коли проходив процес поступової фашизації режиму при збереженні деяких інститутів буржуазної парламентської держави і опозиції; перша фаза на шляху до тоталітаризму (1926-1929 рр.); друга фаза на шляху до тоталітаризму (1929-1939 рр.); останній період – оперіод так званої корпоративної фашистської держави, яка остаточно так і не була побудована (1939-1943 рр.) [3, с. 24-25].

Визначальними цінностями фашизму були держава і народ. Особливість італійського фашизму полягала в тому, що держава повністю домінувала над народом. Згідно Б. Муссоліні, фашизм потребував сильної держави, яка мала бути цілісним організмом, у жодному разі не поділений на групи ні економічно, ні ідеологічно. Поза державою, на його думку, не могло бути індивідів або груп (політичних партій, культурних об'єднань, економічних союзів, соціальних класів). Конструкція фашистської держави отримала своє логічне завершення в постаті вождя держави і нації. Після 1925 р. щодо свого становища у державі Муссоліні вживав термін «вождь» («дуче»). Як керівник держави він одночасно був головою уряду, очолював шість міністерств (закордонних справ, внутрішніх справ, корпорацій, сухопутних, морських і повітряних військ). Муссоліні також очолював Велику фашистську раду, яка реально вважалась найвищим колегіальним інститутом держави і за своїм значенням у владній ієрархії була понад парламентом. Італійський парламент проіснував до 1936 р., хоча його депутати не обиралися на виборах, а призначалися Великою фашистською радою і дуче.

Основою тоталітарного режиму в Німеччині стала Націонал-соціалістська робітничка партія Німеччини, яка була утворена в 1919 р. Порівняно швидко

лідером цієї партії став Адольф Гітлер. Основні програмні положення нацистського руху в Німеччині були викладені в книзі А. Гітлера «Моя боротьба». В ідеології націонал-соціалізму особливе місце займала концепція нації як вищої і вічної реальності, що базується на спільності крові. Звідси випливало завдання збереження чистоти крові і раси. Нації при цьому поділялися на вищі й нижчі. Вищі (повноцінні) раси повинні панувати над нижчими (неповноцінними), нещадно придушуючи спроби опору з їх боку. У галузі зовнішньої політики теорія расової зверхності служила обґрунтуванням політики імперіалістичних захоплень і поневолення інших народів.

Сталінізм, націонал-соціалізм і фашизм були тоталітарними режимами, але вони відрізнялися між собою. Масові репресії та терор як засіб управління суспільством притаманні усім перерахованим режимам. Однак його масштаби в СРСР, Італії та Німеччині суттєво різнилися. Порівняно невелика хвиля терору в Італії становить одну з основних причин схильності деяких науковців відносити італійський фашистський режим до авторитарних. Загалом слід брати до уваги відмінності режиму Муссоліні, які значно відрізняють його від режимів Сталіна та Гітлера. Серед суттєвих особливостей: збереження монархії, наявність нелегальної опозиції, менший масштаб репресій. В економічному житті тоталітарних держав також відбувалися дещо відмінні процеси. Якщо в СРСР було здійснено націоналізацію економіки, то італійська та німецька влада обмежилися державним втручанням і контролем при збереженні приватного підприємництва. Такі відмінності можна пояснити розбіжностями у цілях правління, оскільки радянська ідеологія визначала саме клас власників як антагоністичний, а влада в Німеччині значною мірою спиралася на власників капіталу. Значні відмінності спостерігаємо у питанні встановлення режимів. Більшовики захопили владу збройним шляхом. Натомість здобуття влади нацистами у Німеччині сталося шляхом законної парламентської діяльності, а фашистами в Італії за допомоги компромісу з монархією [8, с. 14-15].

Таким чином, тоталітаризм є політичним режимом, що намагається контролювати усі сфери життєдіяльності держави. У ХХ столітті тоталітарний режим на європейському просторі був реалізований у Німеччині, Італії, СРСР. Режими у цих державах мали наступні спільні риси: втручання і тотальний контроль держави над усіма сферами життєдіяльності суспільства, наявність єдиної партії і єдиної ідеології, плановий характер економіки, репресії і терор та ін. Але не зважаючи на велику кількість спільних рис, між ними існували певні відмінності, що визначали характер самого режиму.

Список використаних джерел

1. Арндт Г. Витоки тоталітаризму / Г. Арндт ; пер. з англ. — К. : Дух і літера, 2005. — 584 с.
2. Арон Р. Демократія и тоталітаризм / Р. Арон ; пер. з англ. — М. : Текст, 1993. — 304 с.
3. Дем'яненко Б. Три моделі тоталітаризму: порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму : монографія / Б.Л. Дем'яненко. — К. : Нелень, 2000. — 254 с.
4. Калиніна А. Виникнення тоталітаризму: умови формування та типологія / А.О. Калиніна // Актуальні проблеми політики. — 2014. — №51. — С. 264-272.
5. Політична історія України : навчальний посібник / за ред. В.І. Танцюри. — К., 2001. — 488 с.
6. Тоталітаризм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Тоталітаризм>

7. Чабанна М. Дослідження сутнісних рис тоталітарного режиму та зіставлення його різновидів у межах теорії тоталітаризму / М.В. Чабанна // Наукові записки. — Т. 69. — К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2007. — С. 11-16.

The article is devoted to definition the essence and meaning of «totalitarianism». The approaches of different scholars on the definition of the term. Realization of a totalitarian ideologies of the twentieth century.

Keywords: totalitarianism, power, state, domination, political regime.

УДК 242. 7: 316.37

Марія Пожарнюк
Науковий керівник – Г.Б. Вонсович,
кандидат історичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті зроблено спробу визначення основних напрямів дослідження політичних цінностей у сучасній політичній науці.

Ключові слова: політичні цінності, політична культура, політична теорія.

Аксіологія як науковий напрям, що вивчає ціннісні засади функціонування суспільства, виник відносно недавно, лише в другій половині ХХ століття. Однак людство з давніх часів зверталось до розгляду та визначення фундаментальних цінностей співіснування людей, таких як добро, краса, життя, свобода, істина, щастя, справедливість, любов, здоров'я тощо. Що ж стосується системного розгляду політичних цінностей особистості та суспільства, їх взаємозв'язку з культурою і природою, то ця проблема залишається досі недостатньо розробленою в українській політології.

Світ цінностей виникає і оформлюється в процесі духовної діяльності людини, як один з елементів культури. Людина не лише творить цінності залежно від своїх інтересів, бажань, потреб, змінює та реалізує їх у ході суспільно-історичної практики, але й сама виступає найвищою цінністю. А отже аксіологічні дослідження стають частиною пізнання власне людини, вибору сенсу її життя в умовах сучасного світу. Зміни в соціально-економічних, культурних пріоритетах пострадянського суспільства призвели до розгубленості більшості населення, духовного спустошення. Саме тому сучасні вчені визначають першочерговим завданням заповнення ціннісного вакууму, що передбачає системне дослідження духовних основ політики, привернення уваги широких верств громадськості до ціннісних проблем розвитку нашого суспільства і людства в цілому. Така планомірна, комплексна робота передбачає піднесення рівня індивідуальної та суспільної відповідальності за розв'язання соціально-економічних і соціокультурних проблем. Без вирішення ціннісних проблем поступу сучасного людства неможливі подальший соціально-економічний, технологічний розвиток, попередження цивілізаційних катастроф, глобальних проблем тощо.

Стабільність політичної системи демократичного суспільства, згуртованість соціально-політичних утворень передбачає розробку та створення стійкої системи

пріоритетних політичних цінностей. А це, в свою чергу, передбачає визначення базових цінностей, довкола яких згрупуються інші цінності та ідеї. Якою б зазначена цінність не була (екологічна, гуманістична, національна ідея, або ідеї безпеки, свободи, справедливості тощо), вона не повинна бути нав'язаною зверху, абстрактною, або запозиченою у західного суспільства без урахування національних, ментальних особливостей українського суспільства. Процес формування системи цінностей особистості та соціальних груп проходить за участю різних соціальних інститутів та при безпосередній участі держави, її цілеспрямованого та послідовного впливу.

Ситуація в сучасній Україні, що склалась навколо культури, і політичної культури зокрема, засвідчує: розчарування людей у системі цінностей та відсутність чи деформацію нової; страх перед майбутнім, апатію та небажання брати участь у соціально-політичному житті суспільства. Такі кризові настрої відзначаються дослідниками як у молодіжному середовищі, так і серед людей середнього та старшого покоління. Однак, своє майбутнє молода українська держава має пов'язувати більшою мірою саме з діяльністю молоді, свідомість якої формується вже в нових умовах відстоювання незалежності, збереження державності як такої і у перспективі, можливо, побудови демократичного суспільства. При цьому не слід забувати, що діяльність молоді реалізується в умовах соціальної, економічної і духовної незахищеності, переосмислення духовних основ політичної культури, порушення процесу наступності передачі суспільного досвіду від покоління до покоління, відсутності позитивного досвіду життєдіяльності в умовах соціально-економічної, політичної та духовної стабільності. Все це й зумовлює необхідність дослідження системи політичних цінностей.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу основних напрямів вивчення політичних цінностей у сучасній політичній науці.

Насамперед визначимо, що являють собою політичні цінності. Аналіз політологічної, соціологічної і філософської літератури дає нам підстави зупинитися на такому їх визначенні. Цінності – чинники людських дій, які обумовлюють їх зміст і спрямованість і розглядаються у контексті взаємодії людини із своїм суспільним оточенням.

Отже, цінності складаються з певним чином впорядкованої сукупності елементів (системи), вони творяться соціальними групами і суспільством у цілому, між якими здійснюється постійний взаємообмін. Вчені розглядають сукупність цінностей як певну систему, в якій не виключається існування внутрішніх суперечностей між її окремими елементами. Система цінностей формується навколо основної цінності, виділивши яку можна дати загальну характеристику суспільству: релігійне, демократичне, тоталітарне, егалітарне і т.д. [1, с. 132]. Науковці розкривають також співвідношення цінностей і норм, визначивши останні, як практично діючий, модельний аспект цінності.

Розгляду політичних цінностей, не дивлячись на очевидну суспільно визначену потребу в їх усвідомленні, приділяється й приділялась занадто незначна увага в науково-дослідницькій діяльності, або ж їх досліджували лише як складову політичної культури. При цьому не приділялося належної уваги впливу ціннісної компоненти на політичну поведінку, діяльність особистості, політичний процес

взагалі, а також питанню цілеспрямованого формування та оновлення системи цінностей в сучасному соціумі. В другій половині ХХ століття із запровадженням у політологію поняття «політична культура» (Г. Алмонд, С. Верба) в соціально-гуманітарних науках, особливо в підходах західних дослідників [2; 3; 4; 5; 6; 7], активізувалося вивчення політичних цінностей, норм, цілей, установок, політичної поведінки, суспільної моралі, свідомості, напрямів соціалізації особистості.

Політична свідомість перебуває у складних зв'язках із суспільним буттям, що дозволяє нам розглянути її взаємовплив з різними сферами суспільного розвитку. Система цінностей, яка є складовою частиною будь-якої форми суспільної свідомості, складається з кількох взаємовпливових компонентів: філософського і світоглядного, морального і естетичного, політичного і ідеологічного, раціонального і емоційного, що й складають у комплексі кістяк сучасної культури. Таким чином, виникла нагальна потреба в розробці міждисциплінарного підходу до вивчення соціальних і політичних цінностей. Така тенденція простежується в наукових дослідженнях сучасних вчених, які зазначають, що «основна проблема полягає у виробленні загального, єдиного визначення і контексту застосування поняття «цінності», в якому знайшли б своє місце різноманітні його трактування» (І. Лебедев, Н. Розов, Д. Леонтьєв) [8; 9].

В умовах становлення громадянського суспільства, перспективи формування демократичної, соціальної, правової держави великого значення в політичному житті суспільства надається політичній свідомості та культурі особистості, що викликало широкий інтерес багатьох сучасних вчених – представників різних галузей наукових досліджень, різноманітних форм теоретичного пізнання природи, суспільства й людини. Йдеться, насамперед, про дослідження сформульованої нами проблеми в рамках аксіології, соціології, політології, правознавства, психології, історії, філософії.

Ряд учених цінності розглядають в соціально-психологічному, культурологічному, філософському контексті поряд з потребами, цілями, установками особи, як результати духовної діяльності суспільства (В. Ольшанський, А. Здравомислов, Б. Грушин, І. Федякін, Л. Коган та В. Ядов) [10]. Деякі наукові праці присвячені порівнянню традиційних цінностей східного та західного суспільств, а також з'ясуванню їх впливу на формування політичної культури (Г. Головних, Г. Дашутін, М. Михальченко, С. Катаєв, С. Кримський, Ю. Ірхін) [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Культурологічний аналіз визначає цінності, як узагальнені пріоритетні орієнтації особистості, які складають основу культури. Аксіологія, як розділ філософії, досліджує структуру особистості, її свідомість, процес формування ціннісних орієнтацій, вибору пріоритетів. Сучасна філософська думка, розробляючи питання цінностей, першоосновою їх системи називає людину як абсолютну цінність, за допомогою якої визначаються всі суспільні і природні предмети та явища [17]. Філософи розглядають цінності крізь призму діяльності, поведінки, культури людини, її взаємодії з іншими особами, соціальними групами.

У філософських та політологічних дослідженнях останнім часом виразно окреслилася тенденція щодо з'ясування ментально-психологічних основ буття українського суспільства [18; 19; 20; 21; 22, 23]. Дослідниками, зокрема, звертається увага на те, що «категорія національного менталітету окреслює цілий

спектр етнопсихологічних та етноідеологічних, а також національно-світоглядних вимірів історичного буття народу, його характеру, виступаючи синтезуючою ланкою різних виявів етнонаціонального духу» [24, с. 6]. Звідси постає тісний зв'язок між національним і політичним менталітетом, що дозволяє прослідкувати у практично-політичній площині й нормативно змодельовати моральні орієнтації різних верств населення, ставлення до владних структур, утвердження демократичної громадянської позиції. Політична ментальність, на відміну від національної, що існує, скоріше, як данність, дозволяє конструювати реальність, в тому числі через запозичення соціально-позитивних цінностей.

Методологічний підхід до розробки ієрархії цінностей, заснованих на базових людських потребах, представляє А. Маслоу. Сучасна психологія взагалі досить широко розробляє питання «цінностей». Доречно згадати в цьому контексті відомого психолога В. Франкла, який стверджував, що пошук людиною сенсу життя – це вроджена мотиваційна тенденція, що спонукає до пошуку відповідних цінностей. Аналіз системи цінностей, притаманних окремим особам та групам здійснив американський політичний психолог К. Уолтер. Соціальну теорію цінностей вивчали У. Томас, Ф. Знанецький, К. Клакхон.

Особливий внесок щодо системного розуміння суспільно-політичних цінностей здійснили західні вчені в другій половині ХХ століття, які активно займалися розробкою питань політичної культури та свідомості, напрямами її формування та віковими особливостями (Ж. Піаже, З. Фрейд, К. Доудінг, Ч. Кулі, Д. Істон, Дж. Нейсбіт, Ф. Фукуяма, С. Ліптон, Т. Парсонс, Ю. Хабермас, Е. Ціммерман, П. Коен, Е. Еріксон, Й. Гейзінга, Е. Фромм, Г. Алмонд, А. Турен, Ж. Блондель, Дж. К.Голдфарб, Ф. Бейлі, М. Дюверже, Р. Танер, М. Паренті, Дж. Томсон, Г. Йонас, Дж. Херманн).

Щодо розгляду політичних цінностей заслуговує на увагу розроблений в рамках структурно-функціональної парадигми підхід до вивчення джерел протестної поведінки суб'єктів політики. При цьому особлива увага приділяється поняттю «депривації», всебічно обґрунтованому у працях С. Стауфера, Р. Мертона і В. Рунсімана.

Таким чином, політичні цінності займають одну із ключових позицій у дослідженнях сучасної світової політології. Також у політології визначилися ряд напрямів, які вивчають різні аспекти, що пов'язані з цінностями. Це: системний, аксіологічно-нормативний, філософський, культурологічний, соціально-психологічний, ментально-політичний тощо.

Список використаних джерел

1. Гавриленко І. Соціальний розвиток: Навчальний посібник / І.М. Гавриленко, П.В. Мельник, М.П. Недюха. — К. : Праксен, 2014. — 484 с.
2. Fukuyama F. The end history and the last man / F. Fukuyama. — N. Y. : Avon Books, 1992. — 270 p.
3. Hallinan T. The Sociological Study of Social Change / T. Hallinan, Manreen // American sociological review. — 1997. — Vol. 62. — P. 2-9.
4. Lodge C. The Next American Ideology / C.C. Lodge. — N. Y., 1986. — 240 p.
5. Naisbitt I. Megatrends: Ten new directions transforming our lives / I. Naisbitt. — New York, 1982. — 380 p.
6. Parenti M. Inventing Reality: The Politics of New Media / M. Parenti. — St. Martin's Press, 1993. — 264 p.
7. Touraine A. Critique de la modernite / A. Touraine. — Paris, 1992. — 285 s.

8. Лебедев И. Политические ценности как сложный и многомерный объект / И.А. Лебедев // Вестник Московского университета. Сер.12. Политические науки. — 1999. — № 2. — С. 38-49.
9. Леонтьев Д. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д.А. Леонтьев // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. — 1996. — № 4. — С. 35-45.
10. Бабкін В. Соціальна держава та захист прав людини / В.Д. Бабкін // Правова держава. — Вип. 15. — К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. — С. 3-17.
11. Головных Г. Ценностные ориентации и перестройка общественного сознания / Г.Я. Головных // Философские науки. — 1999. — № 6. — С. 85-89.
12. Дашутін Г. Гуманізація політичного процесу як мета і засіб модернізації України : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Г.П. Дашутін ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2002. — 16 с.
13. Дашутін Г. Український експеримент на терезах гуманізму / Г.П. Дашутін, М.І. Михальченко. — К. : Парламентське видавництво, 2012. — 335 с.
14. Ирхин Ю. Политология : учеб. пособие / Ю.В. Ирхин. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Изд-во РУДН, 2006. — 463 с.
15. Катаєв С. Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... докт. соціолог. наук: 22.00.01/ С.Л. Катаєв ; Ін-т соціології НАН України. — К., 1998. — 32 с.
16. Крымский С. Философия как путь человечности и надежды / С.Б. Крымский. — К. : Курс, 2000. — 308 с.
17. Школенко Ю. Ценности XX века / Ю.А. Школенко. — М. : Знание, 1990. — 64 с.
18. Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / відп. ред. Л.І. Кормич. — Вип. 16. — Одеса : Юридична література, 2015. — 452 с.
19. Гелей С. Основи політології : навчальний посібник / С.Д. Гелей, С.М. Рутар. — 3-є вид., перероб. і доп. — К. : Товариство «Знання», КОО, 1999. — 427 с.
20. Дьяконов І. Зміст поняття «ціннісні орієнтації» / І.В. Дьяконов // Мультиверсум. — 2004. — Вип. 43. — С. 93-101.
21. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (масова свідомість і культура як суб'єкти формування громадської та національної свідомості) / В. Іщук. — К. : Смолоскип, 2000. — 80 с.
22. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др. ; под ред. Ю.Н. Пахомова. — К. : Наук. думка, 2002. — 632 с.
23. Українська душа. — К. : Феникс, 1992. — 128 с.
24. Патлах І. Національний менталітет як об'єкт етнополітичного аналізу : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05 / І.М. Патлах ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2002. — 16 с.

This article attempts to determine the main areas of research of political values in modern political science.

Keywords: *political values, political culture, political theory.*

УДК: 323.1(519.3)

Олександра Сидорчук
Науковий керівник – **Г.Б. Вонсович**,
кандидат історичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ПІВНІЧНОЇ КОРЕЇ

У статті зроблено спробу дослідження політичного режиму Північної Кореї, його ознак та проявів.

Ключові слова: *Північна Корея, неототалітаризм, авторитаризм, тоталітаризм, патерналізм, культ вождя, ідеологія.*

Постановкою проблеми в статті є те, що неототалітарні політичні режими, зокрема і режим Північної Кореї, є мало досліджуваними у сучасній вітчизняній політології.

Актуальність роботи зумовлена появою нових тоталітарних режимів, що презентують себе для світової спільноти як демократичні. Одним із таких режимів є неототалітаризм у Північній Кореї. На нашу думку, такі режими потребують детального дослідження і вивчення та аналізувати, щоб на власному прикладі не повторювати подібного розвитку подій.

Метою роботи є дослідження рис неототалітаризму та його проявів, як реального, а не віртуального політичного режиму в Північній Кореї.

У світовій політичній історії було три тоталітарні режими – націонал-соціалізм, фашизм, та комунізм. Проте зазначимо, що загалом авторитарні режими існують здавна, у т.ч. й у сьогоденні у різноманітних проявах: від більш ліберальних, до більш тоталітарних; і кожний різниться по своєму, і по своєму впливає на світову спільноту.

Так, поняття “Авторитарізм” (лат. *autoritas* – повна влада) – режим правління, за якого всю чи більшу частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб. Роль представницьких органів влади зведено нанівець або занижено. Характерною рисою режиму є ліквідація або формальне спрощення місцевого самоврядування, застосування репресій і терору. Крайня форма авторитаризму – тоталітаризм [1].

Авторитарні режими можуть бути класифіковані як:

– абсолютистські монархії, в яких верховна, виконавча, законодавча та судова влада цілковито належить одній особі (Саудівська Аравія, Об’єднані Арабські Емірати тощо);

– військово-бюрократичні диктатури, встановлені внаслідок військових переворотів (у різні часи: Аргентина, Бразилія, Греція, Чилі тощо);

– вождистські тоталітарні – спираються на авторитет сильного лідера, можуть мати підтримку народу і передумовою становлення яких може виступати певна загроза для держави (Німеччина часів Гітлера, СРСР часів Сталіна);

– неототалітарні режими – владу контролює одна партія, інших партій або не існує, або вони мають декоративний характер (Корейська Народна Демократична Республіка).

– персональні тиранії – влада належить диктаторові та спирається на підтримку поліцейського апарату (в різні часи: Гаїті, Нікарагуа, Сомалі, Уганда).

В умовах авторитарних режимів можуть існувати профспілки і політичні партії, але під жорстким контролем правлячої особи або правлячого угруповання.

У ХХІ столітті класичні тоталітарні режими «гітлерівської» Німеччини, «сталінського» СРСР та «муссолінівської» Італії відійшли у минуле, на зміну їм приходять неототалітарні режими та режими тоталітарних демократій [5]. Інформаційно-фінансовий тоталітаризм як різновид неототалітаризму – це новітня форма політичного володарювання епохи інформаційного суспільства, котра вже зараз досить чітко проявляється у вигляді певних тенденцій до системного політичного впливу та контролю за масовою свідомістю застосовуючи для цього новітні інформаційні технології (електронні мас-медіа, Інтернет, цілеспрямоване

управління світовими інформаційними потоками, маніпулювання інформацією) та соціально-економічні ресурси (фінанси, престиж посада).

Неототалітарні режими формально діють за наявності багатьох партій, опозицій, періодичних виборів, але завдяки різним маніпуляціям влада зберігається в руках однієї масової партії. Елементи таких режимів наявні в Мексиці та Сирії (правлячі партії: Інституційно-революційна в Мексиці та БААС у Сирії). Наближеним до цього різновиду був політичний режим в Білорусії та в деяких країнах – колишніх республіках СРСР, зокрема партія Єдина Росія в Російській Федерації.

Візьмемо для прикладу Північну Корею. Повна назва держави звучить так: Корейська Народна-Демократична Республіка. З цього приводу влучним є вислів політолога Д.Фурмана, що проголошення демократії та можливість жити в демократії – це дві різні речі. Далі він говорить про те, що якщо людина приймає деякі норми, вважає їх нормами, але слідувати їм не може, вона імітує дотримання цих норм [10]. Так є і з тоталітарною демократією, оскільки відкритий тоталітаризм для цивілізованої світової спільноти вважається неприпустимим, владні кола неототалітарних держав проголошують державу демократичною, закладаючи формально усі принципи соціального, правового та демократичного суспільства, але при цьому майже ізолюючи громадянське суспільство від участі у формуванні державної влади [6].

Щоб розглянути, чи дійсно Північна Корея є неототалітарною, розглянемо шість базових характеристик тоталітаризму, сформульованих К. Фрідріхом у роботі «Природа тоталітаризму» (1954):

– офіційна ідеологія, яка претендує на охоплення всіх аспектів людського існування і орієнтується на досягнення одвічних цілей, наприклад, на створення досконалого суспільства;

- масова партія, яка зливається з державною бюрократичною організацією;
- монополія партії над ефективними засобами комунікації;
- концентрація в руках партії і держави всіх засобів збройного насильства;
- централізований контроль і керівництво економікою;
- система терористичної поліцейської влади [11].

Неототалітарний політичний режим має певні схожі характеристики з тоталітарним режимом, але й містить відмінності.

Отож, офіційна ідеологія присутня як у тоталітарному режимі, так і у неототалітарних. У Північній Кореї офіційна ідеологія називається «Чучхе». Спочатку, будучи близьким союзником Сталіна і СРСР, Північна Корея поступово дистанціюється від світового комуністичного руху. Чучхе, ідеологія опори на власні сили, замінила марксизм-ленінізм в якості офіційної ідеології, коли країна прийняла нову конституцію 1972 року. У 2009 р. до конституції внесені зміни, що видалили згадки відносно комунізму.

Назва державної ідеології Північної Кореї – «ідеї чучхе» – не піддається адекватному перекладу на європейські мови. Природно, в словнику є переклад слова чучхе як «самобутність, основна частина». Але якщо сказати, що сутність ідей чучхе – це уявлення про самобутність і самостійності, то це значить не сказати майже нічого.

Щоб зрозуміти зміст цього терміна, слід звернутися до значення складів, складових його. «Чу» означає «господар», а «Чхе» – «тіло, сутність, субстанція, природа». Тобто, чучхе означає не просто «самостійність», а таку ситуацію, коли людина є господарем і себе самого, і всього навколишнього світу. Дійсно, основний філософський принцип ідей чучхе, сформульований Кім Ір Сенем і детально розкритий в класичній праці Кім Чен Іра «Про ідеї чучхе» (1982 рік) так і звучить: «людина господар всього і вирішує все».

Іншими словами, ідеї чучхе ставлять в центр всесвіту, в центр суспільства людину. В умовах обмежених технічних і технологічних потужностей, теорія чучхе повинна була переконати громадян КНДР, що людина сильніша за машини і може вичавити з них навіть ту продуктивність, яка в них спочатку не закладалася.

Однак визначення людини як центру всесвіту зовсім не означало того, що ідеї чучхе підтримують індивідуалізм. Якраз навпаки, людина, згідно чучхе, може проявити себе тільки через колектив, керований талановитим лідером, вождем [5].

Далі розглянемо політичні інститути, такі, як партії та вибори у Північній Кореї. Згідно конституції, Північна Корея є демократичною республікою, Верховні Народні Збори і провінційна Народна Асамблея обираються прямим загальним і таємним голосуваннями. Виборче право гарантується всім громадянам у віці від 17 років і старше. Вибори в Північній Кореї не є конкурентоспроможними і мають лише поодинокі перегони кандидатів. Тим, хто хоче голосувати проти єдиного кандидата в бюлетені, необхідно перейти до спеціальної кабінети, щоб викреслити ім'я кандидата, про що, на думку багатьох північно-корейських перебіжчиків, занадто ризиковано навіть думати.

Усі обрані кандидати є членами Єдиного демократичного вітчизняного фронту, в народному фронті домінує ТПК (Трудова Партія Кореї). Дві малі партії знаходяться також у коаліції — Партія молодих друзів небесного шляху і Соціал-демократична партія Кореї; вони мають кілька виборних посадових осіб. ТПК здійснює прямий контроль над відібраними кандидатами для обрання членів двох інших сторін [8]. Мешканці країни ходять на «вибори» кожні п'ять років. Однак у бюлетенях зазначено лише одного кандидата, який набирає 100% голосів.

За Конституцією 1998 р. колишній президент КНДР Кім Ір Сен є «Вічним Президентом», тому його пост ніхто не вправі займати. Конституція покладає більшість функцій, що зазвичай належать главі держави, на Верховні Народні Збори. Після смерті Кім Ір Сена в 1994 р., головою уряду став його син, Кім Чен Ір.

Уряд КНДР очолює Прем'єр-міністр, він перебуває під контролем Верховного Народного Комітету (ВНК). ВНК займається розробкою політичного курсу і наглядом за кабінетом міністрів.

Кім Чен Ір був главою держави до смерті 17 грудня 2011 р. Він займав кілька посад і мав кілька офіційних звань, у тому числі – генеральний секретар Трудової партії Кореї, голова Комітету Державної Безпеки і Верховний Головнокомандувач збройними силами. Також він носив офіційний титул «Дорогий голова» (його батька, Кім Ір Сена називають «Великий голова»). Прем'єром уряду станом на 2012 рік є Чхве Ен Рім [2].

Тоталітарний політичний режим передбачає масову партію, яка концентрує у собі всю владу, всі засоби комунікації та впливу, та проникає у всі сфери життя. За неототалітаризму важливим інструментом маніпулювання є маніпулятивна

демократія. Тобто формально право прийняття рішень має народ. Тобто демократичні інститути існують тільки формально, і на практиці не діють. Неототалітаризм характерний тенденціями до патерналізму, етатизації, латентності [3].

У Конституції КНДР проголошено свободу релігії. Насправді ж усі релігії були жорстоко придушені. Християнство, від часу заснування КНДР, сприймалося корейцями як ворог комунізму. Тисячі християн були вбиті під час і після Корейської війни. Діють два протестантських храми, один католицький (не визнає влади Ватикану) і один православний.

Проте справжньою релігією, яка охоплює всю країну є культ вождя – Кім Ір Сена і його сина – Кім Чен Іра. Їхні портрети висять майже повсюди, в самих неочікуваних місцях, таких, як метро, поля і т.д. І кожен, хто проходить повз, повинен вклонитися портрету, причому для іноземців винятків не має. У кожному дитячому садку висить портрет Кім Ір Сена, макет села, де він народився та сцени з його дитинства. Тобто, дитина змалечку виховується в єдиновірному ідеологічному руслі. У КНДР зараз 102 рік. Місцевий календар відраховує час із дня народження «Великого вождя товариша» (саме так називається офіційний титул) Кім Ір Сена.

Таким чином, підсумовуючи чинник культу вождя, можна зробити висновок, що у Північній Кореї принцип державного управління базується на основі патерналізму, як це відбувалось у СРСР за часів Сталіна, Леніна і т.п.

Для тоталітарних режимів характерні масові репресії, терор. А для неототалітаризму характерно встановлення контролю над людьми, монополія влади на ЗМІ, інформаційна цензура [3]. Комунікації та зв'язок у Північній Кореї теж знаходиться під чітким контролем. Інтернет та інші технології, пов'язані із мережами, розвиваються повільно, під наглядом державних спецслужб. Декілька інтернет-кафе у Пхеньяні (переважно у великих готелях) мають обмежений доступ до мережі [7].

У березні 2009 року Уряд Північної Кореї скасував заборону громадянам на користування мобільними телефонами. Мешканці Пхеньяна тепер можуть купити телефони і підключитися до оператора Koryolink, створеного разом із єгипетською телекомунікаційною фірмою. У 2012-2013 роках проникнення мобільного зв'язку в Північній Кореї зростає швидкими темпами. Станом на 2013 рік у Koryolink приблизно 2 млн. абонентів. Компанія SUNNET (KPTC, GSM 900), яка колись була єдиним постачальником стільникового обслуговування у КНДР, офіційно не підтримує роумінгу з іншими країнами.

Телекомунікаційна система країни доволі застаріла. Телефонні дроти здебільшого протягнуті лише до державних установ та організацій, а також до великих поштових офісів. На вулицях телефонів-автоматів і телефонних будок майже немає. Можна використовувати телефон, телекс і факс у Центрі Міжнародного Зв'язку. У провінційних готелях міжнародний зв'язок є, проте там такої послуги туристам не надають. На корейському телебаченні є лише 3 канали. Два з них доступні лише у вихідні, а інший виходить в ефір лише ввечері. Через це мильні опери із сусідньої Південної Кореї є найпопулярнішим контрабандним товаром [7].

Ця країна має найбільш ізольовану та проблематичну економіку, що планується верхівкою, тобто Трудовою партією Кореї. Погодні умови, нестача

палива та техніки для цивільного вжитку, нестача капіталовкладень у галузі промисловості окрім воєнної, негативно впливають на економіку Північної Кореї.

Привертає увагу й те, що при пошуку новин про Північну Корею, більша частина новин носить мілітарний характер, або пропагують успіхи (як правило – сфальшовані) про створення супер-зброї. Приміром, на сайті BBC за цей рік немає ні однієї новини іншого характеру, тобто з 8 новин, немає ні однієї, яка б розповідала про культуру, освіту, чи якісь інші нейтральні теми, які не стосуються сили [12]. Фактично те саме відбувається на сайті 24 каналу [13] та на сайті «Дзеркало тижня» [4].

Неототалітаризм характерний тенденціями до патерналізму, етатизації, латентності. Також відмінністю між тоталітарним і неототалітарними політичними режимами є рівень корупції. У тоталітарному суспільстві корупція має досить низький рівень, а в неототалітарному рівень надзвичайно високий. В Північній Кореї за часів Кім Ір Сена рівень корупції був низьким, так як отримати матеріальні блага (квартира, автомобіль і ін.) можна було тільки високим чинам, а звинувачення в корупції миттєво руйнувало кар'єру. Після його смерті все це можна купити, і з'являється сенс в корупції. Приватний бізнес зараз хоч і не є під заборону, проте і не внесений в законодавство, що дає чиновникам привід брати великі хабарі. В кожного підприємця в місяць на хабарі йде 3-4 тис доларів [2]. При оцінці в діапазоні від 0 (максимальний рівень корупції) до 100 (відсутність корупції) Північна Корея отримала оцінку 8 [9].

Підводячи підсумок, можна сказати, що як назва: Корейська Народно-Демократична Республіка, так і демократична конституція Північної Кореї не відповідають дійсності. Адже, всі факти: панівна ідеологія, культ вождя, єдина правляча партія, яка має вплив на всі сфери життя, вибори, що нічого не вирішують, тотальний контроль за засобами масової інформації та комунікації, заперечують демократичність режиму, і стверджують його тоталітарний характер. Проте деякі відмінності, які були зазначені в роботі, дають підстави стверджувати що в країні панує неототалітарний політичний режим.

Слід зауважити, що не дивлячись на те, що половинна населення країни знаходиться за межею бідності, а партія тотально проникає у всі сфери життя, та керує подачею інформації на свій розсуд, народ не постає проти влади, а вірить та служить їй.

Список використаних джерел

1. Авторитаризм [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
2. Ланьков А. Как коррупция стала спасением для жителей Северной Кореи [Електронний ресурс] / Андрей Ланьков. — Режим доступа : <http://carnegie.ru/publications/?fa=59921>
3. Вонсович С. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект) : монографія / С.Г. Вонсович. — К. : ІПП Мошак М. І., 2008. — 200 с.
4. Газета «Дзеркало тижня» [Електронний ресурс] — Режим доступа : <http://gazeta.dt.ua/search/%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%8F>
5. Курбанов С. Идеи чучхе: конфуцианская традиция [Электронный ресурс] / С.О. Курбанов // Восточная коллекция. — 2001. — № 4 (7). — Режим доступа : <http://all-on-korea.narod.ru/modernjuche.html>

6. Калиніна А. Від класичного тоталітаризму до тоталітарної демократії [Електронний ресурс] / А.О. Калиніна // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць ; голов. ред. С.В. Ківалов. — 2014. — Вип. 52. — С. 281-288. — Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/371/Kalynina%20Vid%20klas1.pdf?sequence=1>
7. Політика Північної Кореї [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%97#.D0.9F.D0.BE.D0.BB.D1.96.D1.82.D0.B8.D1.87.D0.BD.D0.B0_.D1.96.D0.B4.D0.B5.D0.BE.D0.BB.D0.BE.D0.B3.D1.96.D1.8F
8. Гетьманчук М. Політологія [Електронний ресурс] / М.П. Гетьманчук. — Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/374-poltologiya-getmanchuk-mp.html>
9. Северная Корея: ещё несколько удивительных фактов о «королевстве отшельников» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mixstuff.ru/archives/58292>
10. Фурман Д. Проблема 2008: общее и особенное в процессах перехода постсоветских государств : полная стенограмма лекции от 27сентября 2007 г. [Електронний ресурс] / Д.Е. Фурман. — Режим доступу : <http://www.polit.ru/article/2007/10/19/furman/>
11. Юрій М. Політологія : підручник [Електронний ресурс] / М.Ф. Юрій. — Київ, Дакор. — 2006. — Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part3/702.htm
12. BBC Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/search/?q=%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%8F>
13. 24 канал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://24tv.ua/pivnichna_koreya_tag1804/newsfrom24/

The article attempts to study the political regime of North Korea, its signs and symptoms.

Key words: *North Korea, neototalitarianism, authoritarianism, totalitarianism, paternalism, cult leader, ideology.*

УДК 327

Анна Смержевська
Науковий керівник – Ю.С. Скороход,
доктор політичних наук, професор

ПЕРСПЕКТИВИ І НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ІНДОНЕЗІЯ ЗА ПРЕЗИДЕНСТВА ДЖОКО ВІДОДО

Стаття присвячена дослідженню перспектив, напрямків реалізації та проблем зовнішньої політики Республіки Індонезія під керівництвом новообраного президента Джоко Відодо. Також приділено увагу результатам діяльності попереднього президента країни Сусіло Б. Юдхойоно і їх можливому впливу на місце Індонезії в регіоні та світі на сучасному етапі.

Ключові слова: *зовнішня політика, лідерство, глобальна морська вісь, АСЕАН.*

Зовнішня політика Індонезії під керівництвом нового президента Джоко Відодо зумовлена прагненням відігравати більшу роль в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Ключовим показником цього стала його передвиборча програма, в якій зроблено акцент на зміцненні країни в якості глобальної морської осі. У короткостроковій перспективі новому лідеру доведеться зіштовхнутись з потужною опозицією всередині країни і низкою проблем у внутрішній політиці, що упродовж усього часу з моменту здобуття Індонезією незалежності суттєвим чином

впливала на вироблення зовнішньополітичного курсу країни, а це, у свою чергу, так чи інакше зумовить певну політичну нестабільність. У зв'язку з цим постає питання: яким буде вектор діяльності Індонезії на міжнародній арені і чи виявляться успішними ініціативи Джоко Відодо?

Індонезія завжди послідовно виступала з підтримкою ідеї створення норм поведінки в Тихому океані, в першу чергу, через механізми АСЕАН. Щодо Індійського океану, то інтерес Джакарти до нього був незначним, незважаючи на те, що країна мала міцні історичні зв'язки з регіоном в рамках Бандунгської конференції та Руху неприєднання. Сьогодні Індійський океан привертає все більшу увагу глобальних гравців, які, зважаючи на його стратегічне значення, прагнуть реалізувати власні інтереси, пов'язані з необхідністю отримати доступ до енергосировини та можливість торгувати нею. КНР у 2011 р. отримала право на розвідку мінеральних ресурсів у західній частині Індійського океану. Сполучені Штати також активно нарощують тут присутність для підтримання своєї політики на Близькому Сході. Поряд з цим спостерігаються тенденції зростання економік Індії та африканських країн [1].

У зв'язку з важливістю Індійського океану та відсутністю архітектури безпеки в цьому регіоні, Індонезія вбачає для себе необхідність проектувати свою зовнішню політику у західному напрямку та посилити активність в районі Індійського океану. З очікуванням появи спільноти АСЕАН у 2015 р. в Індонезії з'явиться можливість поширити свій вплив в обох сферах. У цьому ж році Індонезія візьме на себе головування в Асоціації регіонального співробітництва з країнами Індійського океану (IORA), яке триватиме протягом 2015-2017 рр. Також країна виділила 20 млн. дол. на підтримку своєї програми із нарощення потенціалу країн Тихоокеанського регіону у 2015-2019 рр. Окрім вже існуючої співпраці, Індонезія налаштована розвивати нові напрямки, такі як демократизація, риболовля, культура, молодь і спорт [6].

Новаторською ідеєю Джоко Відодо стало позиціонування Індонезії в подальшому як глобальної морської осі, що сприятиме більшому зв'язку між Тихим та Індійським океанами та перетворить державу на ключового гравця у забезпеченні стабільності в цьому регіоні. Для досягнення цієї мети новий президент має намір збільшити морський потенціал Індонезії для гарантування безпеки в таких стратегічних ділянках Індійського океану, як Малакська, Зондська та Ломбоцька протоки. Крім того, Джакарта прагне створити інституції та виробити норми, які б пов'язали Тихий та Індійський океани. Основними країнами, які керівництво Індонезії планує залучити до участі в цій ініціативі, є Індія, Австралія і ПАР з огляду на їх високий інтерес до Індійського океану та вплив у світі. Індія – найбільша в економічному плані країна Південної Азії. ПАР відіграє суттєву роль на африканському континенті і має перебрати на себе головування в Асоціації регіонального співробітництва з країнами Індійського океану у 2017-2019 рр. Австралія також зацікавлена у створенні регіональної архітектури в Індійському океані.

Демонстрування бажання водночас використати статус Індонезії як середньої держави та підкреслити роль морських шляхів свідчить про суттєві зміни зовнішньополітичного курсу, що так чи інакше матиме вплив на відносини з іншими країнами регіону. Однак, Індонезія може зіштовхнутись з труднощами,

оскільки кожна з цих держав має власні підходи до реалізації цього проекту. Індія, наприклад, негативно сприйме ідею залучення Пакистану до такої співпраці. Тому Відодо постає перед необхідністю ретельно узгоджувати інтереси ключових держав, і те, наскільки успішно він це робитиме, безпосередньо впливатиме на авторитет Індонезії і її політичну вагу [3].

Основне завдання, яке ставить перед собою команда Джоко Відодо, полягає в оновленні політичної, економічної та культурної ідентичності Індонезії, не лише як країни-архіпелагу, а й як морської держави, одночасно з цим дотримуючись давнього принципу «вільної та активної» зовнішньої політики. Радник президента з питань зовнішньої політики Різал Сукма під концепцією морської держави в Індонезії розуміє нову доктрину, мета якої – посилити позиції Індонезії у світовій політиці, перетворивши країну у глобальну морську вісь. Очевидним є те, що дана концепція виходить зі стратегічного розташування Індонезії між Індійським та Тихим океанами. Центральне місце країни у регіональній архітектурі Індійсько-тихоокеанського регіону є в даному випадку ключовим і відображає зростаючі регіональні амбіції Індонезії. Уряд визначив п'ять цілей, які мають бути реалізовані в рамках нової стратегії:

- 1) вироблення культури поведінки в морі;
- 2) збереження та раціональне використання морських ресурсів;
- 3) розвиток морської інфраструктури і зв'язку;
- 4) морське співробітництво за допомогою дипломатії;
- 5) створення морської оборонної потужності [4].

Слід відзначити, що під час президентства Юдхойоно, який був першим главою держави, обраним прямим голосуванням з початком періоду реформ, зовнішня політика Індонезії набула більш інтернаціоналістського характеру, вийшовши за звичні межі регіону Південно-Східної Азії, зокрема в ході другого терміну його повноважень. При прийнятті зовнішньополітичних рішень, Юдхойоно прагнув вивести країну поза регіональну архітектуру Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема, поза рамки АСЕАН, чому сприяло усвідомлення Індонезії як держави середнього рівня. Жорстке дотримання принципу «тисяча друзів і жодного ворога» на початку своєї другої каденції Юдхойоно обрав стратегію свідомого уникнення суперечливих питань, таких, як спір у Південно-Китайському морі, які могли б поставити під загрозу інтереси Індонезії або призвести до ескалації напруженості в регіоні, намагаючись поряд з цим виконувати лідерську роль середньої держави. Така неоднозначна позиція дозволила країні залишитись вільною від втягнення у суперечки, які б стали на заваді нарощенню відносин з великими державами регіону, як, наприклад, з КНР. У той же час Індонезія розвиває тісні зв'язки зі Сполученими Штатами та проектує свою лідерську позицію в мусульманському світі. Незважаючи на давню традицію нейтралітету і невтручання у внутрішні справи, яка залишається одним з основних принципів зовнішньої політики країни, Індонезія посилила свою роль в якості захисника прав людини і демократії у всьому регіоні. Активна історична роль та інтереси Джакарти в АСЕАН як «першої серед рівних» набула нового значення, оскільки сприяє посиленню участі країни в інших регіональних організаціях, таких як Східноазійські саміти та G20 [1].

Активна зовнішня політика, продемонстрована Юдойоно під час другого президентського терміну, може створити для Відодо ряд проблем, особливо якщо взяти до уваги його відносно недосвідченість у веденні міжнародних справ та потенційні внутрішні протистояння між його урядом та опозицією. Переорієнтація зовнішньополітичних директив у напрямку фокусування уваги на стратегічній ролі Індонезії як морської держави та середньої сили посилить прояви державоцентризму у декількох сферах. По-перше, збільшення ролі Індонезії у співробітництві Південь-Південь та Асоціації регіонального співробітництва з країнами Індійського океану. По-друге, зміцнення єдності всередині АСЕАН та здобуття більшої ваги в ОІС. По-третє, активна участь у вирішенні конфліктів, встановленні миру та постконфліктному миробудівництві.

На регіональному та міжнародному рівні Індонезія, як і раніше, прагне досягти миру, стабільності та поступального розвитку в Південно-Східній Азії. Зокрема, країна активно бере участь у створенні до кінця 2015 р. Спільноти АСЕАН та підтриманні єдності організації за допомогою діалогу зі всіма зацікавленими сторонами. Відодо може відмовитись від двосторонніх зовнішньополітичних ініціатив Юдойоно і повернутись до більш традиційного багатостороннього підходу (регіонального і глобального) із закріпленням керівної ролі Індонезії в АСЕАН [5].

На думку президента Джоко Відодо, зовнішня політика Індонезії протягом наступних п'яти років базуватиметься на таких пріоритетах:

1. Підтримання суверенітету Індонезії. Країна, здійснюючи взаємодію на міжнародній арені, виходитиме з принципу взаємної поваги територіального суверенітету і негативно сприйматиме будь-які дії, спрямовані на порушення цього принципу іншими державами. Також у 2015 р. передбачається активізувати прикордонну дипломатію та збільшити присутність у цих районах. Для розмежування морських територій було розроблено план дій для ведення переговорів з приводу прикордонних питань.

2. Посилення захисту індонезійських громадян та юридичних осіб. Індонезія надалі даватиме свою згоду на відправлення працівників-мігрантів, якщо національне законодавство країни призначення передбачає захист цієї категорії осіб або якщо Індонезія має двосторонню угоду з цією країною, яка гарантує такий захист. Дані заходи будуть реалізовуватись і на регіональному рівні, зокрема шляхом створення недискримінаційного документа АСЕАН із захист прав працівників-мігрантів.

3. Активізація економічної дипломатії. Індонезія має на меті посилити регіональну та міжнародну співпрацю у сфері морської інфраструктури, енергетики, рибальства та захисту морського середовища. На двосторонньому рівні це співробітництво розвиватиметься в рамках стратегічної асоціації з країнами-партнерами. Уряд Індонезії прагне дотримуватись законів та нормативних актів з метою викоринити незаконний рибний промисел у своїх територіальних водах і готова до координації зусиль з іншими державами. Економічна дипломатія Джакарти також зосередить свою увагу на прискоренні розвитку інфраструктури і зв'язку. Будівництво глибоководних портів та електростанцій є перспективними напрямками співробітництва з іноземними партнерами [2].

Як країна середньої потужності з населенням близько 250 млн осіб, третя найбільша демократія світу, країна з найбільшою кількістю мусульманського населення Індонезія продовжуватиме відігравати важливу роль на регіональному та міжнародному рівні. АСЕАН залишається пріоритетом зовнішньої політики за президентства Джоко Відодо. Індонезія зацікавлена у встановленні більш демократичного світоустрою, зменшення диспропорцій у розвитку та благополуччі країн, міжнародної взаємодії на основі взаємної поваги інтересів та забезпеченні стабільності і безпеки у світі.

Індонезія і надалі буде робити свій внесок у справу захисту миру та безпеки у світі. Для реалізації цієї мети на регіональному рівні для Індонезії актуальною є участь у повній та ефективній реалізації Декларації про поведінку сторін в Південно-Китайському морі та якомога швидшого укладення відповідного Кодексу поведінки. Для підтримання регіональної стабільності Індонезія закликає всі країни утримуватись від застосування сили або погрози силою та поважати принципи міжнародного права. Також індонезійське керівництво зберігає в якості своїх пріоритетів побудову спільноти АСЕАН [7].

У 2015 р. Індонезія прийматиме ювілейний 60-ий саміт Конференції держав Азії та Африки, що має на меті відновити дух співпраці по лінії Південь-Південь. Дана Конференція є символом звільнення від колоніальної залежності та подальшого зростання азійських і африканських країн. У зв'язку з цим Індонезія наголошує на важливості палестинського питання, що вимагає уваги всього міжнародного співтовариства. Джакарта має на меті продовжувати підтримувати боротьбу палестинського народу за створення суверенної держави і активно закликає інші країни визнати незалежність Палестини. Для налагодження більш тісних відносин між двома народами планується у найближчому майбутньому відкрити почесне консульство в Рамаллі на додаток до посольства, акредитованого в Палестині, з резиденцією в м. Амман (Йорданія) [5].

Індонезія відома у світі як один з основних учасників операцій з підтримання миру і безпеки під егідою ООН. На сьогодні країна є шістнадцятим найбільшим контрибутором миротворчих місій, внесок якої нараховує 1843 співробітники. Передбачається, що у 2019 р. ця цифра зросте до 4000. Для уряду країни пріоритетним питанням залишається незаконна міграція в рамках «Балійського процесу», що вимагає, на його думку, тісної координації між країнами походження, транзиту та призначення. Індонезія реалізовує політику у цьому напрямку, зважаючи на свої зобов'язання в якості активного учасника глобальної боротьби з тероризмом [2].

Більшість аналітиків сходяться на думці, що Відодо навряд чи відійде від основної концепції зовнішньої політики Юдхойоно. Однак, новому президенту доведеться зустрітись з низкою викликів, залишеними у спадок його попередником, як наприклад, зберігати баланс між підтриманням статусу середньої держави за кордоном і вирішувати внутрішні проблеми. Маючи реформаторські амбіції і не належачи до традиційної еліти, Джоко Відодо ймовірно зіштовхнеться з жорстким супротивом деяким його внутрішнім реформам в парламенті, де потужною є опозиційна коаліція. Для того, аби успішно реалізовувати зовнішньополітичний порядок денний, президенту доведеться вирішити ряд проблем:

1. Контролювати невідповідність між зобов'язаннями Індонезії та ресурсами, наявними в неї, для виконання цих зобов'язань. Наприклад, у питанні зміни клімату досягнути мети, поставленої Юдхойоно, щодо збільшення викидів Індонезії, що вимагатиме значних політичних зусиль.

2. Досягти впевненості у тому, що ріст націоналізму в Індонезії не поставить під сумнів її міжнародний вектор діяльності та репутацію у світі. Що стосується економічного націоналізму, то президент має підтримувати баланс між занепокоєнням суспільства з приводу іноземної експлуатації та потребою країни в отриманні закордонних інвестицій та збереження свого міжнародного іміджу.

3. Прагнути не лише зберігати, а й покращувати становище демократії та прав людини в Індонезії, що дозволить підвищити роль м'якої сили за кордоном. Це передбачає вживання заходів протидії іслаським угрупованням, які виступали із захистом прав релігійних меншин – шіїтів, християн та ахмаді. Також нагальною залишається проблема серйозного порушення прав людини та відсталості східного регіону Індонезії Папуа, де в останні десятиліття активізувався повстанський рух.

4. Приділяти більшу увагу регіональному лідерству Індонезії в АСЕАН, незважаючи на зростання невдоволення щодо його ефективності та темпів розвитку. Незважаючи на те, що деякі недемократичні члени організації намагаються гальмувати втілення в життя прогресивних заходів, які пропонує Індонезія в АСЕАН, дана структура з її комплексом інституцій є корисною платформою, через яку Джакарта може реалізовувати свої амбіції середньої держави. Тому новий президент має працювати над збереженням єдності АСЕАН та формуванням шляхів його розвитку. Зокрема, Джокові може сприяти зміцненню Міжурядової комісії АСЕАН з прав людини та залучати до цього держави зі схожими поглядами, як Філіппіни і Тайланд.

5. Найважливіше – пристосувати країну до потенційно несприятливих геополітичних реалій. Наприклад, примусові дії Китаю проти декількох держав АСЕАН в Південно-Китайському морі можна сприймати як прямий виклик концепції динамічної рівноваги Джакарти та Всеосяжного договору про дружбу і співробітництво в Індо-Тихоокеанському регіоні, які базуються на спільній безпеці та спільних нормах. Однак, окрім цих ініціатив, які планується реалізувати в майбутньому, варто вживати інших заходів для того, аби адекватно реагувати на сучасні реалії, особливо щодо конфліктних вузлів у Південно-Китайському морі.

Список використаних джерел

1. Chen Jonathan. Indonesia's Foreign Policy under Widodo: Continuity or Nuanced Change? / Jonathan Chen // The Perth USAsia Centre. — 2014. — http://perthusasia.edu.au/usac/assets/media/docs/publications/Chapter4_Chen.pdf
2. Declaración anual de prensa. Ministra de Relaciones Exteriores de la República de Indonesia 2015 // Embajada de Indonesia en Madrid. — January 12, 2015. — <http://embajadaindonesia.es/declaracion-anual-de-prensa-ministra-de-relaciones-exteriores-de-la-republica-de-indonesia-2015/>
3. Hamzah B. A. Sinking the Ships: Indonesia's Foreign Policy under Jokowi / B.A. Hamzah // Rajaratnam School of International Studies. — January 20, 2015. — <http://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2015/01/CO15016.pdf>

4. Neary Adelle. Indonesia under Jokowi: A Foreign Policy Driven by a “Global Maritime Nexus” / Adelle Neary // Center For Strategic & International Studies. — October 23, 2014. — <http://cogitasia.com/indonesia-under-jokowi-a-foreign-policy-driven-by-a-global-maritime-nexus/>
5. Nguyen Phuong. Indonesia’s Foreign Policy under Jokowi: A Giant Comes Knocking / Phuong Nguyen // Center For Strategic & International Studies. — January 13, 2015. — <http://cogitasia.com/indonesias-foreign-policy-under-jokowi-a-giant-comes-knocking/>
6. Parameswaran Prashnath. Between Aspiration and Reality: Indonesian Foreign Policy After the 2014 Elections / Prashnath Parameswaran // The Washington Quarterly. — November 01, 2014. — <http://twq.elliott.gwu.edu/between-aspiration-and-reality-indonesian-foreign-policy-after-2014-elections>
7. Syailendra Adi Emirza. Consensual Leadership in Asean: Will It Endure Under Jokowi? / Emirza Adi Syailendra // The Establishment Post. — January 29, 2015. — <http://www.establishmentpost.com/consensual-leadership-asean-will-endure-jokowi/>

The article is dedicated to researching of perspectives, directions of realization and problems of the foreign policy of the Republic of Indonesia led by newly-elected President Joko Widodo. Also attention is paid to the results of the activities of the previous President Susilo B. Yudhoyono and their possible impact on Indonesia's place in the region and the world at the present stage.

Key words: foreign policy, leadership, global maritime axis, ASEAN.

УДК 323.21:303.42

Юліана Харкава
Науковий керівник – Т. В. Білецька,
кандидат соціологічних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті здійснено спробу окреслити різні теоретичні підходи у дослідженні публічної політики. Виявлено складові публічної політики. Проаналізовано формування публічної сфери та її становлення в період сучасності.

Ключові слова: політика, публічна сфера, державна політика, публічна політика, соціальний простір.

Публічна політика є тим соціально-політичним утворенням, яке за своєю природою покликане виступати умовою і засобом, що дозволяє суспільству формувати стратегію порядку денного, створювати внутрішні стимули і цінності інноваційного розвитку, переводити конфлікти що виникають у цьому процесі в позитивно-функціональне русло, перетворюючи їх тим самим в елемент соціально-політичної динаміки. Публічна політика у всьому різноманітті свого прояву являє собою широке коло процесів і явищ, які потребують детального теоретичного аналізу.

Демократичні зміни, що відбуваються в Україні та світі в останні десятиліття, надають людині дедалі більше можливостей як для участі у політичному житті суспільства, так і для впливу на прийняття урядових рішень та формування

державної політики загалом. Дослідники з цього приводу зазначають, що розвинена свідомість і величезна інформованість людини початку третього тисячоліття спонукають її до вивільнення із під традиційного державного контролю та до участі – уже в якості «громадянина світу» – у різноманітних формах самоврядування, альтернативних рухах (споживачів, феміністських, екологічних тощо), які доволі часто стають транснаціональними [1, с. 32]. Ці процеси зумовлюють інтерес до вивчення феномену публічної політики, адже саме вона зосереджується на тому, яким чином відбувається взаємодія суспільства і держави у вирішенні тих або інших проблем.

У США, Канаді та країнах Західної Європи публічна політика вивчається протягом тривалого часу. В Україні цей напрям залишається недостатньо дослідженим. Серед іноземних науковців, які займаються вивченням публічної політики, можемо виокремити В. Парсонса, Л. Пала, К. Паттона, Д. Савіцкі, Х. Коулбетча, Дж. Андерсона, П. Кньопфеля, К. Ларю, Ф. Варона, Н. Беляєву, Н. Шматко. Серед українських – В. Тертичку, О. Дем'янчука, С. Телешуна, С. Ситник, І. Рейтеровича, О. Титаренка, С. Вирового.

У цій же статті буде зроблена спроба уточнити поняття публічної політики з огляду на існуючі в сучасних розвідках підходи до його витлумачення.

Дослідження публічної політики нерозривно пов'язане із вивченням публічної сфери. В другій половині ХХ століття інтерес до ролі громадської думки був підтриманий публікаціями Ю. Габермаса, який концептуально оформив процес злиття приватних суб'єктивностей в риторично персоніфіковану громадськість у понятті публічної сфери. Даний процес ґрунтується на комунікативній раціональності як динамічній інтерсуб'єктивній конструкції. Ю. Габермас розвиває ідею комунікативної раціональності, демонструючи її потенціал в умовах постмодерну.

Згідно із Ю. Габермасом, громадянське суспільство включає в себе постійно виникаючі асоціації, організації та рухи, які резонують з тим, що відбувається у сфері приватного життя, посилюючи і посилаючи все це в публічну сферу. Тим самим громадянське суспільство безпосередньо пов'язується із публічною сферою. Як зазначає сам Ю. Габермас, комунікативна структура публічної сфери зберігається лише завдяки енергійному громадянському суспільству [2, с. 58].

Визначення публічної сфери, дане Ю. Габермасом у 2006 році, пов'язує її із дуалістичною моделлю деліберативної демократії: «Уявіть собі публічну сферу як посередницьку систему комунікації між формально організованими і неформальними, такими, що йдуть обличчям до обличчя обговореннями на аренах, розташованих і нагорі, і в самому низу політичної системи» [3, с. 115].

У США та Західній Європі дещо відрізняються підходи до розуміння публічної політики. Концепт публічної політики в США розумівся і розуміється, головним чином, через дії держави, державного апарату, урядових чиновників (близько до поняття *public administration*). Це багато в чому пояснюється демократичними традиціями і розвиненими дієздатними демократичними інститутами, від початку високим рівнем децентралізації політичної системи США, політичного плюралізму та конкуренції.

Публічна політика в європейській традиції – це не тільки вироблення і реалізація управлінських рішень державою, а й демократична участь різних груп за

інтересами, державних і недержавних політичних акторів у політико-управлінському процесі, досягнення комплексного бачення соціальної проблеми з дотриманням процедур узгодження інтересів перед безпосередньою політичною дією уряду [4, с. 76-77].

У процесі становлення громадянського суспільства ми дедалі більше переконуємося у можливості впровадження терміна суспільна (замість державна чи в поєднанні суспільна/державна – як компромісний варіант) політика й, відповідно: суспільна політика (public policy) й аналіз суспільної політики (public policy analysis) – як підкреслення важливості, що вона проводиться в суспільстві, для суспільства і в умовах розбудови громадянського суспільства [91, с. 12].

В. Парсонс у своїй фундаментальній праці «Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики» зазначає, що публічна політика зосереджується на тому, що Дьюї колись визначив як «суспільство і його проблеми». Вона пов'язана із тим, як питання і проблеми визначаються й формулюються і яке місце вони займають у порядку денному політичної діяльності й політичного управління. Але це також і дослідження того, як, чому і наскільки ефективно державна влада здійснює заходи чи утримується від них [5, с. 17].

Дж. Андерсон розглядає публічну політику як політику, що здійснюється урядовими чиновниками та органами влади і зачіпає істотну кількість людей [6, с. 12].

Група європейських авторів у своєму підручнику визначає публічну політику як зв'язок послідовних рішень чи діяльності, прийнятих різними публічними, а інколи й приватними, дійовими особами, ресурси, інституційна приналежність і інтереси яких є різними, з метою розв'язання проблеми, політично визначеної як колективна [7, с. 44].

У навчальному посібнику «Основи публічної політики та управління», який був підготовлений групою вітчизняних дослідників, дається наступне визначення. А саме: публічна політика – це форма політичного процесу, який реалізується в публічному просторі, підтримується інформаційно-комунікаційними ресурсами та представлена комплексом прозорих вертикальних і горизонтальних взаємодій його учасників.

С. Борисевич зазначає, що публічна політика трактується як наука про «публічну дію», тобто вирішує завдання публічного менеджменту. Публічна політика існує:

– по-перше, як сукупність практичних акцій, превентивних заходів (попередження злочинності, наркоманії тощо), контролю, регуляції, публічного обговорення;

– по-друге, публічна політика – це ансамбль категорій соціальної перцепції (безпосереднє відображення об'єктивної дійсності органами відчуттів), соціальних класифікацій і ієрархій, визначення норм і девіації (відхилення від норми), оціночних суджень [8, с. 54].

Н. Конон в широкому значенні визначає публічну політику як відкриту, гласну, доступну для участі сферу суспільного життя, в якій суб'єкти політичних відносин взаємодіють один з одним. У вузькому розумінні публічна політика – це взаємодія держави, влади, інститутів громадянського суспільства, бізнесу, різноманітних соціальних груп з приводу реалізації суспільних інтересів,

виробництва, розподілу і використання суспільних ресурсів і благ з урахуванням волевиявлення народу або населення певних територій [9, с. 656].

Таким чином, «публічна політика» є багатомірним поняттям. Частина дослідників трактує публічну політику як урядові дії, спрямовані на здійснення заходів у різноманітних сферах.

Інші науковці зосереджують увагу на комунікативному аспекті публічної політики та зазначають, що інститути громадянського суспільства, різноманітні групи, об'єднання, рухи, експерти, науковці, журналісти отримують в сучасних умовах велику кількість можливостей для впливу на прийняття управлінських рішень у державі. Об'єднує ці підходи те, що обидва розуміють під кінцевою метою реалізації публічної політики вирішення тих або інших суспільних проблем.

Можемо визначити публічну політику як сукупність взаємодій органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, метою яких є вироблення ефективних управлінських рішень. Також варто зазначити, що з удосконаленням інформаційно-комунікаційних технологій та підвищенням рівня транспарентності політичних процесів поняття «публічна політика» набуватиме розвитку, що зумовлює необхідність його подальшого вивчення та уточнення.

Складність визначення поняття «публічна політика» (Public policy) пов'язане з її нерозривним зв'язком з «державною політикою». Що ж є спільного та відмінного між поняттями «державна політика» та «публічна політика»? По-перше, механізми формування – у публічній політиці – це завжди механізми, які забезпечують можливості представлення та узгодження позицій заінтересованих сторін у прийнятті політичного рішення. Для американців державна політика (Public policy) є «публічною», оскільки ці механізми вже закладені в плюралістичній моделі формування державної політики. Чим відрізняється «публічна політика» та «державна політика» дає аналіз самого механізму прийняття рішень та програм (вироблення політики), зокрема таких параметрів, як:

- спосіб, у який актуалізується проблема і набуває статусу суспільно значимої;
- на скільки заінтересовані сторони мають можливість користуватися каналами доступу до прийняття рішень;
- чи є ці канали;
- чи існують зворотні зв'язки між суб'єктом і об'єктом прийняття рішень тощо. Тобто «державна політика» й «публічна політика» можуть як ототожнюватися, так і становити різні поняття залежно від механізму їх вироблення.

По-друге, публічна політика спрямована на забезпечення суспільного інтересу (на відміну від таких варіантів, як «державний інтерес», «корпоративний інтерес», «приватний інтерес»). За певних політичних інтересів держава може блокувати та «відмовлятися» від санкціонування певних суспільних інтересів і вони ніколи не набувають статусу публічного інтересу. Завдання публічної політики – створити механізми виявлення і забезпечення суспільного інтересу.

По-третє, «державна політика», «державне управління» нині піддаються суттєвим трансформаціям під впливом нових структур суспільних взаємодій (мереж), глобалізації (глобальне управління) інформаційних технологій (електронне врядування). Публічна сфера набуває значимості як платформа взаємодій та вироблення суспільних інтересів, формулювання суспільних цілей та

завдань. Державна політика перестає бути державною як такою і набуває ознак публічності в тому розумінні, що держава визнається актором, що діє та вибудовує свою політику і здійснює управління в публічній сфері [10, с. 19-21].

Публічна сфера – це відкрита, доступна всім бажаючим область вільного обговорення громадянами суспільно значущих питань. Публічна сфера ближче, ніж парламентський комплекс, до сфери приватного життя, де вперше виражаються соціальні проблеми, пов'язані з неврахуванням потреб будь-яких груп або провалами в регулятивній діяльності державного апарату. Проблеми, які переживає в особистому досвіді індивідів як їх незадоволеність або фрустрація, спочатку артикулюються повсякденною мовою у спілкуванні в сім'ї, в колі друзів, зі знайомими, сусідами, колегами по роботі. Ця мережа взаємодій і становить приватну сферу.

Публічна сфера, зважаючи на неформалізований характер, не відділена жорсткої гранню від приватної сфери і тому має більшу чуйність, ніж інституціоналізована політична система, до нових соціальних проблем. Вона їх відстежує, привертає до них увагу, драматизує їх таким чином, щоб за їх вирішення бралися законодавчі органи. Недовірлива, підозріла громадськість також пильно стежить за тим, як ці проблеми вирішуються. Обговорення всіх «великих питань» останніх десятиліть в сучасних демократичних суспільствах ініціювалося не представниками державного апарату або членами парламенту. Ризик, пов'язаний з великомасштабними технологічними проектами і науковими експериментами, загрози навколишньому середовищу, глобалізація і проблеми нового економічного порядку, мультикультуралізм, неподолана соціальна та економічна нерівність жінок – всі ці питання піднімалися спочатку в публічній сфері і лише потім ставилися на «порядок денний» для розгляду в рамках інституціоналізованої політичної системи. Виняток становить, мабуть, міжнародний тероризм. Обговорення цієї найгострішої на даний момент проблеми почалося фактично одночасно як в офіційній, так і неформалізованій публічній сфері.

Коли і як виникає публічна сфера? Два найвидатніших теоретика публічної сфери, Арндт і Габермас, відповідають на це питання по-різному. Арндт будує свою концепцію на основі ідеалізованої моделі античного полісу, виходячи з дихотомії публічне / приватне. В її інтерпретації антична публічна сфера ототожнюється з державою. Публічна політична сфера створюється дією, тобто таким видом активної діяльності, яка спрямована на саморозкриття унікальної особистості і на конституювання «спільності світу всередині певної людської групи» [11, с. 277]. Останнє означає встановлення за допомогою «мови і вчинку» взаємозв'язку між вільними рівними людьми, що утворюють в результаті солідарне політичне співтовариство.

Відроджуючи аристотелівську традицію в розумінні політики, Арндт розглядає владу як потенціал загальної волі, сформованої у вільній, не примусовій комунікації рівних громадян. Вона протиставляє владу і насильство: «Насильство може лише зруйнувати владу, воно не здатне зайняти її місце» [11, с. 268]. Комунікативною владою ніхто не може володіти: «... Владою ж, власне, ніхто не володіє, вона виникає серед людей, коли вони діють разом, і зникає, як тільки вони знову розсіюються» [11, с. 265]. Політичну владу не можна накопичувати, щоб потім пустити в хід для затвердження своїх інтересів, вона існує лише в тій мірі, в

якій реалізується, породжуючи легітимні закони та інститути. «З реалізованої владою ми маємо справу всякий раз тоді, коли слова і справи виступають нерозривно сплетеними один з одним, де промови, отже, не порожні, і справи не перетворюються в німе насильство; де словами не зловживають з метою приховування намірів, але кажуть їх, щоб розкрити дійсність, і діяннями не зловживають в цілях насильства і руйнування, але засновують і усталюють ними нові зв'язки, створюючи тим самим нові реальності. Влада є те, що кличе до існування і взагалі утримує в бутті публічну сферу»[11, с. 265].

Якщо для Арндта рання сучасність – це час занепаду публічної сфери, то Габермас саме до XVII-XVIII ст. відносить виникнення публічної сфери нового типу, яка не співпадає з державою, а протистоїть їй. З роками його погляд на майбутнє публічної сфери стає все більш оптимістичним. У роботі «Структурна трансформація громадськості» Габермас пов'язує з історією сучасного суспільства і підйом, і занепад нової публічної сфери. Вона зародилася в таких місцях громадського обговорення як салони, клуби, кафе і, що найбільш важливо, в пресі. Газети, журнали, публічні дискусії формують критично мислячу аудиторію. Публічна сфера виникає як опосередкована ланка між державою і деполітизованою приватною сферою. Функцією цієї публічної сфери було спостереження за абсолютистською державою з метою забезпечення прозорості політичних рішень.

Але повернемося до питання про становлення публічної сфери в період сучасності. Яким чином відбувається правова організація соціального простору, де ведуться вільні критичні дискусії по фундаментальним політичним питанням? Окреслені Габермасом в «Теорії комунікативної дії» хвилі юридифікації можна розглядати, в тому числі, і як етапи правової інституціоналізації публічної сфери. Оскільки публічна сфера є посередником між приватною сферою і державою, то умовою її становлення є характерна для сучасності диференціація, в даному випадку диференціація приватної сфери і держави. Ця диференціація розпочалася зі становлення сильної монархічної держави в період абсолютизму. Утвердження державної монополії на законне застосування сили вело до відокремлення держави від традиційного життєвого світу, до перетворення її в підсистему, регульовану таким специфічним засобом як влада.

Перша хвиля юридифікації закріплює це виокремлення сучасної держави, створеної абсолютизмом. Друга хвиля, яка вела до правової держави, встановлювала конституційне обмеження адміністративної влади. Захист життя, свободи і власності індивідів від державної сваволі означав захист приватної сфери життєвого світу, як сфери негативної свободи від дій державного апарату. Це посилювало диференціацію держави і суспільства. Третя хвиля вела до демократичної правової держави. Встановлення загального і рівного виборчого права і прав на організацію політичних асоціацій і партій означає інституціоналізований захист вже безпосередньо самої публічної сфери. Це сфера позитивної свободи, в рамках якої громадяни можуть організовуватися, щоб впливати на державу. Четверта хвиля юридифікації, яка привела до демократичної правової держави благоденства, мала двозначні наслідки для публічної сфери.

З одного боку, вона допомагала приборканню ринкової економічної системи в інтересах життєвого світу, а з іншого боку, сприяла вторгненню держави в приватну сферу. Посилення інтервенціонізму адміністративної системи веде до

диференціації суспільства і держави, тобто загрожує самій умові існування публічної сфери. Боротьба за демократизацію сучасного суспільства має бути спрямована на зміцнення незалежності публічної сфери і зростання її впливу на формально організовану політичну систему.

Отже, публічна політика виступає проміжною структурою між приватними секторами життєвого світу і політичною системою. Артикулюючи і резонуючи проблеми, що знаходяться у приватній сфері, і чинячи тиск на політичну систему, публічна політика виконує роль посередника.

Публічна політика горизонтальна (на відміну від політики владної – вертикальної) і є складовою політичного процесу, що безпосередньо впливає на формування й ухвалення політичних рішень, забезпечує зв'язок між владними структурами та суспільством – економічними акторами, громадськими організаціями та рухами, експертами, цільовими суспільними групами. А публічна політика, в розумінні горизонтальної суб'єктної структури відкритості можлива лише при належній взаємодії добровільних асоціацій, соціальних рухів, з яких і складається громадянське суспільство, з органами державної влади.

Список використаних джерел

1. Мельвиль А. Политология: учеб. / А.Ю. Мельвиль. — М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, Проспект, 2010. — 624 с.
2. Синекопова Г. Нормативные основания публичной сферы и их критический анализ / Г. Синекопова // Теория языка и межкультурная коммуникация. — 2007. — №2. — С. 58-63.
3. Бодрунова С. Концепции публичной сферы и медиакратическая теория: поиск точек соприкосновения / С. Бодрунова // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2011. — Т. XIV. — №1 (54). — С. 110-132.
4. Беляева Н. Развитие концепта публичной политики: внимание «движущим силам» и управляющим субъектам / Н. Беляева // Политические исследования. — 2011. — № 3. — С. 72-87.
5. Пал Л. Аналіз державної політики / Л.А. Пал ; [пер. з англ. І. Дзюби]. — К. : Основи, 1999. — 422 с.
6. Андерсон Дж. Публична політика: вступление // Публичная политика: от теории к практике / сост. и науч. ред. Н.Ю. Данилова, О.Ю. Гурова, Н.Г. Жидкова. — СПб. : Алетейя, 2008. — С. 11-34.
7. Аналіз і пілотаж публічної політики / П. Кньопфель, К. Ларю, Ф. Варон, Н. Малишева ; [пер з фр. І.С. Микитин]. — К. : Алерта, 2010. — 424 с.
8. Основи публічної політики та управління : навч. посіб. / [С.О. Телешун та ін.] ; нац. акад. держ. упр. при Президенті України, каф. політ. аналітики і прогнозування. — К. : НАДУ, 2011. — 312 с.
9. Конон Н. Теоретичні засади дослідження публічної політики в сучасній політичній науці / Н. Конон // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць. — К., 2012. — Вип. 60. — С. 653-657.
10. Тотьев К. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве / К.Ю. Тотьев // Государство и право. — 2002. — № 9. — С. 19-25.
11. Арендт Х. *Vita activa, или о деятельной жизни* / Х. Арендт ; [пер. с нем. и англ. В.В. Библихина; под ред. Д.М. Носова]. — СПб. : Алетейя, 2000. — 437 с.
12. Азроянц Э. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э.А. Азроянц. — М. : Издательский дом “Новый век”, 2002. — 416 с.

An attempt to outline different theoretical approaches in research of public policy is carried out in the article. Found out the constituents of public policy. Forming of public sphere and its becoming is analysed in the period of contemporaneity.

Keywords: *policy, public sphere, public policy, public policy, social space.*

УДК 327.39

*Андрій Шабанов,
Науковий керівник – Т. В. Ігнат'єва,
кандидат історичних наук, доцент*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОШУКИ УКРАЇНИ

У статті досліджуються геополітичні пошуки України пов'язані з основними світовими геополітичними трансформаціями початку ХХІ століття: формуванням нової системи міжнародних відносин; намаганням США зберегти свій гегемонізм і вплив на прийняття світових політичних рішень; загостренням стосунків між США / НАТО / ЄС, з однієї сторони, і Росією – з іншої; намаганням РФ повернути собі статус великої держави, задаючи вектори розвитку новітнім політичним процесам тощо.

Ключові слова: *геополітика, міжнародна система, геополітичні трансформації, Україна, Росія, політичні партії, геополітичні вектори.*

Початок ХХІ століття – період надзвичайно насичений різноманітними подіями геополітичного характеру: трансформація системи міжнародних відносин; намагання США зберегти свій гегемонізм і вплив на прийняття світових політичних рішень; в арсенал державного та регіонального протистояння повернулася війна як інструмент вирішення політико-економічних проблем; воєнне протистояння на теренах України та Сирії; загострення стосунків між США / НАТО/ ЄС, з однієї сторони, і Росією – з іншої; намагання РФ повернути собі статус великої держави, задаючи вектори розвитку новітнім політичним процесам тощо.

В цій системі турбулентності міжнародного простору, Україні важливо віднайти та реалізувати свій вектор геополітичного розвитку, захистити свої національні інтереси, зберегти цілісність та суверенність, опираючись на історичний досвід і використовуючи сучасне бачення світових політичних процесів.

В сучасних умовах осмислення можливих шляхів розвитку, пошук кожною країною своєї власної геостратегії набуває актуальності, що безпосередньо стосується і української держави. Здобутки вітчизняних науковців-геополітиків у сфері зовнішньої політики та національної безпеки формують геостратегічні вектори розвитку України і мають прикладний характер. Приміром, М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко [1], проаналізувавши сценарії розвитку головних центрів економічної сили (США, ЄС, Китаю, Японії, Росії, АСЕАН), намітили стратегічні напрямки і контури реалізації Україною своїх національних інтересів.

У монографії колективу авторів «Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти» під редакцією Ф. Рудича [2] досліджуються актуальні проблеми геополітичного виміру сучасної України.

Аналізу векторів гео економічного співробітництва України (європейського, чорноморського тощо), геополітичної та гео економічної трансформації її економічних ринків присвячені дослідження В. Дергачова [3].

Мета статті – дослідити процес формування українського вектору геополітики.

Геополітична реальність та геополітичні орієнтації українських президентів, а відтак й – України були різними. За президентства Л. Кравчука та Л. Кучми наша держава входила в пул того поясу центральноєвропейських країн, що тягнувся від Балтії до Балкан. Найбільший геополітичний вплив на держави цього поясу справляли США. ЄС тоді ще тільки інституціоналізувався.

Після формування ЄС та консолідації Росії на початку XXI ст., Україна опинилася в своєрідному геополітичному трикутнику між США+, ЄС+ та РФ+. З огляду на те, що кожен із цих гравців мав свій набір інструментів впливу на Україну, Л. Кучма виробив концепцію «багатовекторності» і спритно дрейфував між цими великими геополітичними гравцями. Тактично ця геостратегія мала певні плюси – не потрібно було негайно відповідати на запитання, які могли б не відповідати інтересам одного з цих гравців. Однак були й мінуси – Україна перетворилася на «сіру зону» – зону невизначеності, а, отже, і небезпеки [4, с. 25]. Її не оберігали ні безпекова парасолька НАТО, ні – Ташкентського пакту/Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ – військово-політична міжнародна організація, до якої входять Росія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, створена 1992 року).

Україна тривалий час вірила гарантіям її безпеки та територіальної цілісності, які були прописані у доволі необов'язковому Будапештському Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Це – міжнародна угода, укладена 5 грудня 1994 року між Україною, США, Росією та Великою Британією про неядерний статус України [5, с. 102].

Спроба замінити концепцію багатовекторності української зовнішньої політики була зроблена після Помаранчевої революції президентом В. Ющенко. Була сформована чітка проєвропейська та проатлантична політика України. Впродовж всього свого президентського терміну, аж до 2010 року, він пробував формально включити Україну у процес європейської та атлантичної інтеграції (з НАТО). Цим зусиллям України, почала активно протидіяти Росія. Триумфом російської дипломатії і катастрофою для України став Бухарестський саміт НАТО 2008 року, де Україні та Грузії не дали плану приєднання до ПДЧ. У пресі це зібрання охрестили «самітом великих надій» і «великих скандалів». Не увінчалися успіхом і плани інтеграції з ЄС, хоча «Угоду про асоціацію України з ЄС» почали готувати ще при В. Ющенку. Протягом 2007-2012 рр. було проведено 21 раунд переговорів щодо підготовки Угоди про її асоціацію в ЄС у рамках трьох робочих груп.

З обранням президентом В. Януковича, у 2010 році, військову доктрину було змінено на законодавчому рівні (як реверанс Росії): зафіксовано «позаблоковий» статус України. Наша держава офіційно відмовилася від наміру інтегруватися в НАТО, що, в сою чергу, не означало припинення співпраці з цією організацією. Тай процес підготовки «Угоди про асоціацію України з ЄС» за інерцією тривав і надалі.

Навіть президент В. Янукович до певного моменту боявся офіційно перекреслити євроінтеграційні наміри українців. Очевидно, будучи цілком підпорядкованим впливу Росії, він просто готувався до останнього рішучого кроку – спроби відмовитися від європейської інтеграції, яка була офіційною та законодавчо закріпленою позицією України. Поза всякими сумнівами В. Янукович, у відповідності з планами В. Путіна, мав привести Україну у реваншистський проект по відновленню ССРСР – Євразійського союзу. Ці плани мали різні стадії і форми розвитку: СНД, ОДКБ та Митний союз. Однак суть залишалася одна і та ж – реанімація ССРСР.

В певний момент В. Янукович спробував однозначно зробити Україну «росієцентричною», жорстко прив'язавши її до російських неоімперських інтеграційних процесів. На фінішну пряму він, очевидно, вийшов 9 листопада 2013 р., коли відбулася його таємна зустріч із В. Путіним на військовій базі в Росії. Очевидно тоді погоджувався остаточний план повернення України у фарватер російського геополітичного курсу.

Підписання, а точніше не підписання угоди про асоціацію, мало відбутися 28-29 листопада 2013 р. у Вільнюсі. Тому за кілька днів до того уряд України, який був слухняним виконавцем волі президента В. Януковича, вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Таке розпорядження було офіційно оприлюднено тогочасним прем'єр-міністром України М. Азаровим. Рішення уряду України призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС викликало хвилю протестів у самій Україні. Станом на 22 листопада 2013 р. в багатьох містах України (Донецьку, Харкові, Києві, Львові тощо) стали стихійно виникати Євромайдани. Тримісячне протистояння на столичному Майдані, яке призвело до гострих сутичок, завершилося поваленням режиму президента В. Януковича.

У результаті зміни уряду, Верховна Рада України почала швидко змінювати і зовнішньополітичну концепцію, і оборонну доктрину України, і геополітичні орієнтації. Було вирішено підготувати та підписати «Угоду про асоціацію України та ЄС». Тим більше, що після такого важкого протистояння, ЄС вже не мав особливих заперечень щодо асоційованого статусу України.

Ці зміни базувалися з одного боку на стихійних вимогах протестуючих із Майдану, а з іншого – політичними установками партій та рухів, які брали участь у протестах на Майдані.

На нові геополітичні установки української політичної еліти жорстко відреагувала Росія В. Путіна, яка наприкінці лютого 2014 р. розпочала інтервенцію в Україну. Головним об'єктом став півострів Крим та Східний регіон нашої країни.

Натомість Верховна Рада запропонувала прийняти закон «Про внесення змін до деяких законів України (стосовно забезпечення і гарантування національної безпеки України)», який передбачав відмову від позаблокового статусу України. Згідно з пояснювальною запискою, «проголошення України в 2010 році «позаблоковою» державою не зумовило посилення безпеки України, а навпаки, знизило обороноспроможність і рівень національної безпеки». У зв'язку з цим у проекті закону передбачається внесення змін до законів України «Про засади національної безпеки України» і «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», згідно з якими на законодавчому рівні закріплювалася євроатлантична інтеграція і

вступ до Організації Північноатлантичного договору/НАТО, як стратегія зовнішньої політики України.

Готуючи інтервенцію в Україну, Росія переслідувала декілька цілей. По-перше, метою військової операції у Криму була розвідка боєм, з'ясування наскільки далеко може просунути Росія у своїх планах, і наскільки рішучими можуть бути США та ЄС у процесі консолідації своїх зусиль щодо захисту України.

По-друге, метою-мінімум В. Путіна було зробити Україну некерованою, посіяти повний хаос як через свою агентуру, так і через проросійські організації, що знаходяться на українських теренах.

По-третє, мета-мідіум полягала у створенні в Криму під протекторатом Росії або маріонеткової квазідержави, або встановлення подвійного суверенітету, або створення настільки самостійного федеративного утворення, що воно фактично буде незалежне від України.

По-четверте, метою-максимум було створення в Криму плацдарму для подальшої дестабілізації ситуації в Україні і, або повзучої, поступової, або ж навіть і одномоментної анексії України. Одним із варіантів такої анексії мало стати знищення українського уряду. Інший варіант заключався в нівелюванні здобутків Майдану через розміщення на ключових посадах в українському уряді, Верховній Раді своїх кадрів, заміна/дискредитація лідерів Майдану тощо.

По-п'яте, існує також ціла низка другорядних цілей, які, насправді, можуть стати основними. Це стосується, насамперед, так званої «сланцевої революції» у видобутку газу, яка загрожує російській монополії на ринку. Ціна на газ постійно падає, тому потрібно диверсифікувати ринки і здешевлювати доставку газу. Тому Росія мала на меті оптимізацію і здешевлення проекту «Південний потік» який мав пройти дном Чорного моря з Новоросійська в болгарський порт Варну (або до Румунії) і далі через Балканський півострів в Італію й Австрію.

Досить важливим стратегічним завданням РФ у Криму було будівництво глибоководних портів з LNG терміналами для скрапленого газу і LPG танкерів з посадкою 25 метрів. Мета – експорт скрапленого газу до Китаю та інших неєвропейських споживачів газу. Поволі але неухильно реалізується передбачення Генрі Кіссінжера про те, що центр світових політичних впливів переміщається з Північної Атлантики, Європейсько-Американського тандему в Тихоокеанський басейн, у багатокутник США-Китай-Японія-Південна Корея-Тайвань. Варто просто проаналізувати об'єми виробництва, кількість інновацій та наукових розробок, людський потенціал. Тому Росія хоче втягнути у «газові ігри» ще й цей регіон так як Європа поступово диверсифікує поставки енергоносіїв.

Досить цікавим і актуальним аспектом питання геополітичного майбутнього України є питання його бачення різними політичними партіями та рухами.

Приміром, партія «Батьківщина» пройшла цілу еволюцію поглядів. Якщо говорити про її геополітичні орієнтації епохи В. Ющенка, коли Ю. Тимошенко була прем'єр-міністром, ця партія підтримувала ті чи інші форми інтеграції України з ЄС. Однак, Ю. Тимошенко завжди виступала проти євроатлантичної інтеграції, вступу України до НАТО. Зараз відбулося усвідомлення хибності цієї позиції, хоча все одно прем'єр-міністр А. Яценюк підкреслює, що про вступ у НАТО не йдеться. Можливо це тактичний хід – сигнал Росії.

Натомість, партія «Удар» однозначно – проєвропейська і виступає за інтеграцію із ЄС у доступних для України формах. Однак її позиція щодо євроатлантичної інтеграції доволі невизначена, радше ситуативна. Очевидно вона змінюється.

Права партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода», навпаки, як і кожна європейська права партія, спочатку була проти європейської інтеграції України. Однак, Євромайдан скорегував її відношення до євроінтеграції. Тепер, принаймні на словах, вона виступає за обережну євроінтеграцію, проте зі збереженням української специфіки. Натомість, щодо НАТО вона мала і має однозначно позитивну позицію, тобто виступає за широке євроатлантичне співробітництво.

27 листопада 1914 р. Блок Петра Порошенка, Самопоміч, Народний фронт, Радикальна партія і Всеукраїнське об'єднання Батьківщина підписали угоду про інтеграцію в Європейський союз і виконання всіх пунктів Угоди про асоціацію на цьому шляху. Також всі п'ять партій – членів коаліції зафіксували, що скасують позаблоковий статус України, і вступ до НАТО відтепер буде метою України.

Якщо проаналізувати менші політичні та громадські українські утворення, то їхні погляди на загал є проєвропейськими та євроатлантичними.

Після прямої російської агресії в Україну процес кристалізації геополітичних преференцій політичних та громадських гравців Майдану дуже прискорився. До російської інтервенції та проросійських виступів на Південному Сході протистояння сприймалося виключно як внутрішня справа, внутрішній конфлікт між клептократичною владою та народом, тобто це був конфлікт по вертикалі.

Однак, події останнього року показують, що страх перед війною, навпаки, об'єднав Північний Захід і Південний Схід країни, вони за єдність у рамках України. Єдиним виключенням є Крим, який окупований російською армією. Тепер конфлікт набрав міжнародного чи геополітичного характеру саме з вводом російських військ. Протистояння стало горизонтальним.

Події в Україні зараз дуже динамічно розвиваються. Ніхто не очікував такої гострої і навіть неадекватної реакції Росії В. Путіна. По суті він зруйнував весь світовий status quo. Російсько-український конфлікт нагадує Карибську кризу 1962 р. яка мала міжнародні наслідки.

Міжнародні відносини сучасності досить складні та непередбачувані. Стає очевидним, що ми входимо у світ, в якому Китай стає головною економічною силою. Всі інші геополітичні гравці мусять до цього пристосуватися. Саме тому Росія намагається відновити свій статус великого міжнародного та геополітичного гравця щоб мати можливості протистояти сильному сусідові. Мабуть саме цим і пояснюється демонстративне ігнорування норм міжнародного права західного зразка Росією. Новий політичний гегемон Китай, не переймається такими дрібницями, це країна явно не демократична. Може саме цим і пояснюється ставка РФ на насильство яка хоче відродити «право сильного».

Отже, сучасна Україна знаходиться у доволі складному геополітичному становищі. За роки незалежності її геополітичні вектори і міжнародні партнери не раз змінювалися, впливаючи на реалізацію її геополітичної стратегії. Це пов'язано як із геополітичною вагою України, яка не є актором в міжнародному просторі, так із різними політичними силами які очолюють нашу державу. Саме вони характеризуються різного роду конформізмом і незрілістю. Можливо, ще зарано

говорити, що політичні еліти України швидко навчаються, однак реагують вже достатньо швидко. Що вселяє надію на те, що в подальшому їх політичні кроки будуть не реактивними, а осмисленими.

Список використаних джерел

1. Геоeкономiчні сценарії розвитку і Україна : монографія / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. — К. : ВЦ «Академія», 2010. — 328 с.
2. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : [кол. моног.] / за ред. Ф.М. Рудича. — К. : МАУП, 2002. — 488 с.
3. Дергачев В. Геоeкономика Украины: теоретические и прикладные основы / В.А. Дергачев. — Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2002. — 244 с.; Дергачев В. Геоeкономическая трансформация Украины : монографія [Електронний ресурс] / В.А. Дергачев. — Режим доступа: <http://www.dergachev.ru/book-19/index.html>; Дергачев В. Геополитическая и геоeкономическая трансформация Украины [Електронний ресурс] / В.А. Дергачев. — Научные труды в 7 кн. — Кн. 6. — Режим доступу : <http://dergachev.ru/book-16/index.html>
4. Бжезінський Зб. Велика шахівниця / Зб. Бжезінський. — Львів-Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. — 236 с.
5. Коппель О. Україна на Близькому Сході / О.А. Коппель, Б.О. Парахонський // Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підручник / В.А. Манжола, В.Ю. Константинов, С.В. Андрущенко та ін.; кер. авт. кол. В.А. Манжола ; за ред. Л.В. Губерського. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — 512 с.

The article deals with the world's major geopolitical transformation of the XXI century: the formation of a new system of international relations; US attempts to maintain its hegemony and influence on the world's political decision-making; the return of war in the arsenal of national and regional confrontation as a tool for solving political and economic problems in Europe in general and in particular in Ukraine and Syria; aggravation of relations between the US / NATO / EU on the one hand, and Russia - on the other; Russia attempts to regain great power status, asking the vectors of the latest political processes and so on.

Key words: *geopolitics, international system, geopolitical transformations, Ukraine, Russia, political parties, geopolitical vectors.*

УДК: 32:001

Роман Шевчук
Науковий керівник – **В.Г. Чабанов**,
кандидат філософських наук, асистент

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІЧЕНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті здійснено спробу розкрити проблеми та особливості політичної освіченості в українському суспільстві.

Ключові слова: політична освіченість, суспільство, статистика, освіта, Україна, дослідження.

Українська держава у розрізі сьогодення переживає складні часи, які характеризуються певними проблемами, що потребують вирішення. Серед них можна виокремити важливу й актуальну проблематику політичної освіченості українського суспільства. Перебування нашої держави довгий час під гнітом тоталітарно-авторитарного режиму Радянського Союзу зумовило важкі наслідки для України. В Радянському Союзі високий рівень політичної освіченості був

невигідний владі і ця тенденція продовжується і у наш час. Однозначно, політично освіченими людьми владним елітам важко керувати і таке суспільство більш ефективно здатне контролювати владу. На сьогодні брак політичної освіти українського суспільства супроводжується такими проблемами: незнанням своїх прав і свобод, відчуженням від політики, незацікавленістю громадськими справами і суспільними проблемами, відстороненим ставленням до ухвалення політичних рішень та законів, нездійсненням контролю над діяльністю державних службовців. Тому, із формуванням високого рівня політичної освіти суспільства, починає вирішуватись і цілий ряд інших проблем, які заважають якісно розвиватись державі.

Проблематику політичної освіти в Україні досліджували такі вітчизняні науковці як: С. Пронін, Т. Поснова, А. Прокопенко, Ю. Калиновський, А. Карнаух, А. Колодій.

Мета дослідження – виявити особливості та проблеми політичної освіти в Україні, дослідити фактори формування політичної освіти українців.

В політичній науці поняття «політична освіта» визначають, як надання людям знань про їхні права і свободи, способи й механізми їх здійснення і захисту, про улаштування суспільства й інститутів публічного врядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, це формування вміння і бажання людей ідентифікувати суспільні інтереси й домагатися їх задоволення [5, с. 3].

Проблема виховання громадянина має давню історію, ще з часів Античності. Сократ, наприклад, вважав, що основу виховання взагалі становить саме громадянське виховання. Антисфен Афінський дотримувався думки, що виховання має бути вільним. Слід зауважити, що у ті часи домінуючим був саме перший погляд на проблему. Платон у своїх «Діалогах» звертав увагу на те, що метою виховання є такий вплив на людину, щоби вона з дитинства хотіла стати досконалим громадянином. Він вказував на єдність трьох начал у вихованні – політичного, правового і морального. Пізніше ідеї громадянського виховання розвивали Аристотель, Ж.-Ж. Руссо, Т. Кампанелла, К. Гельвецій, П. Гольбах, М. Костомаров, К. Ушинський. В радянські часи цій проблемі надавали значну увагу, зокрема, А. Луначарський, М. Горький, А. Макаренко, В. Сухомлинський [2, с. 102].

Політична освіченість передбачає формування компетенції про основи політичного життя країни та світу. Сюди входять знання про політичний устрій держав світу; політичні організації та інституції; принципи, процедури та регламенти суспільної взаємодії; виборчу систему країни; характер важливих державотворчих процесів; ознаки розвинутого громадянського суспільства. Поряд із цим формування політичної освіти передбачає виховання сприйнятливості плюралізму думок, толерантного ставлення до опонентів, неприйняття насильства у будь-яких формах. Важливою складовою громадянського виховання є також формування культури міжетнічного та міжнаціонального спілкування.

Видатний український політолог С. Рябов, досліджуючи проблематику політичної освіти українського суспільства сформулював таке структурне бачення системи політичної освіти:

- перш за все це заклади освіти (школи, професійні й вищі навчальні заклади), діяльність яких передбачає навчання й виховання майбутніх громадян (громадянську освіту);

- різновидом політичної освіти є політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян і покликане надати їм необхідні знання про існуючі суспільні проблеми та способи їх розв'язання, вміння брати участь у такому розв'язанні й мотивувати до цього;

- самостійною ланкою політичної освіти є навчання тих, хто здійснює професійне керування процесами суспільно-політичного життя – державних службовців та політиків, що виборюють право визначально впливати на розв'язання проблем громад і нації. У цьому разі йдеться про політичну просвіту й її різновид – політичне навчання;

- зрештою, складовою політичної освіти є академічне навчання, здійснюване у вищих навчальних закладах і спрямоване на підготовку фахівців у галузі політичної науки та її викладання [4, с. 4-5].

Двадцять п'ять років після встановлення незалежної України активно пропагуються принципи демократії, намагаються переформувати політичну систему згідно цих принципів. Проте дієвість прогресивних перетворень безпосередньо пов'язана ще й зі зміцненням політичної свідомості, освіченості і культури громадян.

Для кращого і глибшого розуміння проблематики даного дослідження можна продемонструвати ряд соціологічних даних.

Так, за результатами соціологічних досліджень, проведених центром Разумкова: на запитання *«Чи можна про Вас сказати, що Ви цікавитесь політикою?»* респонденти відповіли: Так (55%), Ні (40%), Важко відповісти (5%). На запитання *«Чи можете Ви сказати, що залучені до активної громадської діяльності?»* були отримані такі результати: Так (12,6%); Ні (72,4%); Важко відповісти (15%). І на запитання *«Чому Ви не залучені до активної громадської діяльності?»* респонденти дали таку відповідь: Не маю потреби в цьому – (58,8%); Не маю можливості – (31%); Важко відповісти – (10,2%) [5].

Отже, результати соціологічних досліджень показують, що основу проблематики політичної освіченості в українському суспільстві на сьогодні становлять такі характеристики: не знання своїх прав і свобод, відчуження від політики, не зацікавленість громадськими справами і суспільними проблемами, відстороненим ставленням до ухвалення політичних рішень та законів, не здійсненням контролю над діяльністю державних службовців. Саме тому специфіка такої політичної поведінки і політичної діяльності громадян не призводить і не здатна сформувати відповідальну владу; а велика кількість представницьких інституцій (зокрема, політичних партій) не виконують своїх функцій.

Можна стверджувати, що наявна проблематика з недостатньо високим рівнем політичної освіченості українців склалась внаслідок історичних особливостей. Зокрема, перебування України майже 70 років у складі Радянського Союзу, де діяла тотальна пропаганда, що залишила відбиток на поколіннях українців. В Радянському Союзі для влади не була вигідна політична освіченість населення, адже це б завадило контролю над суспільством. Політична ментальність суспільства сформувалася таким чином, що українці не звикли контролювати владу

і часто є аполітичними, адже за часів радянського союзу могли мінімально впливати на владу і на її рішення. Тому великою проблемою є те, що українці не знають механізмів реалізації своїх інтересів і контролю влади. В Україні політичні партії носять ім'я певних лідерів і не мають ні ідеології, ні програми партії і відстоюють інтереси або того ж лідера, або певних олігархічних кіл. До прикладу, можна взяти останні позачергові парламентські вибори 2014 року, в яких, зокрема, брали участь партії, що за своєю суттю значною мірою орієнтовані на лідера, а не на програму (БПП, «Батьківщина», «Радикальна партія Олега Ляшка», «Народний фронт»). Всі ці партії сформувались навколо лідера і якщо останнього не буде, то з'являються ризики, що партія втратить свої політичні рейтинги й дивіденди, а, можливо, й взагалі перестане існувати у такому форматі. Така ситуація пов'язана і ще й з тим, що в українській політичній системі немає стійкої сформованої партійної традиції і супроводжуються ці процеси відповідним рівнем політичної культури.

Наслідком і результатом ефективності політичної освіченості українців має бути формування людини й громадянина, характерними якими є: почуття власної гідності, шанування прав людини і вміння їх захищати; уміння мислити критично й незалежно, вимогливо ставитися до влади; відданість демократичним цінностям, віра в них, сповідування таких цінностей суспільного життя, як права людини, верховенство права, справедливість; політична освіченість, компетентність; знання, визнання і дотримання законів; толерантність і готовність до компромісу, до розв'язання конфліктів шляхом певних угод [3, с. 38].

На нашу думку, представникам правлячої верхівки також не вигідна політична освіченість населення, саме тому держава не працює над політичною освіченістю та політичною грамотністю, адже владній еліті не вигідно, якщо суспільство буде їх контролювати, це буде для них досить проблематично. Ми вважаємо, що політична освіченість людини й громадянина має розвиватись із ранніх етапів політичної соціалізації, зокрема, з дитинства, спочатку в сім'ї, потім у школі. Потрібно розвивати патріотизм, відданість своїй державі, виховувати громадянську активну молодь і розвивати громадянське суспільство. В нашій державі громадянське суспільство тільки зароджується і це наслідок недостатньої політичної освіченості. Саме тому в Україні першочергово повинна розвиватись політична освіченість населення, тоді сформується якісні зміни в країні і в ментальності нації.

Список використаних джерел

1. Карнаух А. Роль політичної освіти та виховання у процесі формування політичної культури молоді [Електронний ресурс] / А.А. Карнаух. — Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6327/1/Karnaukh.pdf>.
2. Головатий Н. Соціологія молоді / Н.Ф. Головатий. — К. : МАУП. — 1999. — 224 с.
3. Косарева Н. Особливості громадянського виховання студентської молоді Н.І. Косарева // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства : зб. наук. статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару. — Черкаси : Черкаський комерційний технікум, 1998.
4. Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку / за загальною редакцією С.Г. Рябова. — К., 2005. — 44 с.
5. Центр Разумкова [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua/>

The article is an attempt to reveal the problems and peculiarities of political education in Ukrainian society.

Key words: political education, society, statistics, education, Ukraine, research.

УДК 321.01:316.422

Кристина Шкрибайло
Науковий керівник – А.В. Найчук,
кандидат філософських наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА» ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті розглянуто процес формування поняття «держава» з різних точок зору. Також у роботі прослідковано як саме відбувалась трансформація цього поняття на протязі всієї історії його існування за допомогою праць видатних мислителів які займались дослідженням даного питання.

Ключові слова: держава, суспільство, суверенітет, влада, цінності, справедливість, глобалізація.

Держава є одним з найбільш багатоманітних утворень які формувались протягом часу, складніше держави по структурі може бути саме суспільство. На протязі всього розвитку держава завжди залишалася основним елементом суспільного життя, а саме виступала допоміжним інструментом політичної влади, як і саме суспільство в цілому, пройшла шлях змін та трансформацій [1, с. 197]. Саме тому багато дослідників намагалися зрозуміти, що саме являє собою держава, яким чином вона виникла і необхідна суспільству, в чому природа держави.

Мета дослідження полягає у розкритті підходів до сутності поняття «держава».

Перші спроби визначення держави ми бачимо у мислителів стародавніх часів. У стародавньому Китаї вважалося, що держава – «Піднебесна» – є земним світом, над яким «небо» поширило свою владу. Небо – виступало у даній інтерпритації як певна верховна інстанція, регулююча сила, що уособлює розум, вищу справедливість, опікується «Піднебесною» (державою) та керує нею. Конфуцій, відповідно до патріархально-патерналістичної традиції розбудови держави, уподоблював її великій родині.

У представників античного суспільства існувало уявлення про державу як вираження спільних інтересів. Вони розглядали питання держави неодноразово, та утворили багато бачень щодо цього явища. За Платоном ідеальна держава вбачалася в управлінні кращих – філософів. Аристотель же вважав, що держава утворюється, коли виникає потреба спілкування: спочатку виникає сім'я, потім поселення, і зрештою держава [8, с. 309]. Цицерон вважав державу здобутком народу, він підкреслював, що тут існує взаємна згода громадян у питаннях права: «народ – це будь-яке об'єднання людей, зібраних разом у будь-який спосіб, а держава – об'єднання багатьох людей, пов'язаних між собою згодою щодо питань права і спільності інтересів».

На розвиток думки Середньовіччя значний вплив справляла християнська релігія. У вченні Фоми Аквінського держава виступає як певна частина порядку,

творцем якої є Бог. Кінцеву мету він вбачав у досягненні «спільного блага», а саме ідеального способу життя, а для цього потрібно, «щоб громадяни проживали в одному регіоні для підтримання нормальних стосунків. Також, щоб відносини усередині держави були правильними, мислитель вважав необхідністю існування станової нерівності, збереження феодальної ієрархії, привілейованого становища можновладців, дотримання всіма встановленого Богом обов'язку підкорятися правителям, які уособлюють державу [6, с. 342].

Новий час, що настав після Середньовіччя, суттєво відрізняється від попереднього періоду. На змінну теократичним поглядам прийшла система, в центрі якої була поставлена людина. Ідейною основою даного явища стає юридичний світогляд, який складає основу політичної свідомості. Фундаментом юридичного світогляду є раціоналізм, який вимагає вводити наукові дослідження неупереджено і вільно. Раціоналізм вимагає оцінки суспільних і політичних явищ із позицій здорового глузду, застосування до них правил логіки. Основоположниками даної теорії стали твори Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Г. Гроція [11, с. 128].

Н. Макіавеллі ввів один із основних термінів політичної науки Нового часу – state (держави). Держави в його баченні означає соціально-політичний стан суспільства, тобто: відносини між владарюючими і підвладними, наявність побудованої, організованої політичної влади, наявність юстиції, впровадження законів [7, с. 42-44].

Ж. Боден визначав державу як управління спільним, яке здійснюється суверенною державою на основі права, справедливості і законності. Основною ознакою державної влади, введеною Ж. Боденом, є суверенітет. Найголовніше відкриття Бодена звучить: суверенітет не є принципом влади у державі – він є принципом держави, з якої походить будь-яка влада [13, с. 360].

Щодо Г. Гроція, то він у своїй теорії походження держави, в основі якої лежить потреба людини до спілкування заради самозбереження, визначав державу, «досконалим союзом вільних людей, встановленим заради дотримання права й загальної користі». Основною ознакою держави він вважав верховну владу, дії якої не підпорядковані іншій владі і не можуть бути відмінені ніким, крім верховної влади.

Одним із перших новітніх філософів, хто спробував зв'язати політичну теорію з «цілком сучасною системою мислення», був Т. Гоббс. Держави стала розглядатися як творіння всемогутнього правового договору – контракту, як продукт людських дій, в основі якого розум і свідомість.

Демонструванням теорії «природного права і суспільного договору», щодо сутності держави, було вчення Дж. Локка. Держави, на його думку, являє собою спільність людей, об'єднаних під спільною владою ними ж встановлених загальних законів і створеної судової інстанції [10, с. 163]. Від інших форм об'єднання людей держави відрізняється тим, що є «політичним суспільством» і «отримує владу встановлювати, яке покарання повинно накладатися за різні порушення, вчинені членами цього суспільства, і які порушення цього заслуговують, також вона володіє владою карати за збитки, нанесені будь-кому з його членів іншими, які не входять в дане суспільство...» [18, с. 486]

Монтеск'є, розглядав державу як суспільство, в якому є закони, відносини між людьми в такому суспільстві регулюються правом, а позитивні закони народів

визначають і забезпечують основні блага в суспільстві [14, с. 258]. Таким чином, головне завдання держави в такому випадку це – примирення існуючих протиріч між людьми в суспільстві, використання загальної сили до окремих членів суспільства, які порушують закон [9, с. 26].

У XIX – на початку XX ст. починає обґрунтовуватись ідея про класову природу держави, тобто головним виступає саме боротьба класів між собою [12, с. 63]. Марксистське розуміння природи держави було викладене Ф. Енгельсом у праці «Походження сім'ї, приватної власності й держави» У ній обґрунтовувалась теза, згідно якої держава виникає через те, що общинно-родовий лад був підірваний поділом праці а його наслідком є – розколом суспільства на класи. К. Маркс і Ф. Енгельс вважали, що за суттю держава – це знаряддя класового панування. І лише, після падіння класових відмінностей, знищення класів у майбутньому комуністичному суспільстві поступово відіме [16, с. 163].

Втілення ідей лібералізму держави знайшло своє відображення в концепції «держави загального добробуту», яка набуває поширення у другій половині XX ст. Основою концепції стала праці Дж. Кейнса «Загальна теорія зайнятості процента і грошей» [9]. Згідно з даною концепцією, цілковите панування приватної власності та вільної конкуренції призводить до надмірної соціально-економічної поляризації населення, та загострення боротьби різних класів і верств між собою. Держава визначається в даній концепції, активним учасником економічного й суспільного життя [20, с. 532].

Кожна із суспільствознавчих наук, більшість яких інституціоналізувалися в кінці XIX – на початку XX ст., одним із аспектів свого дослідження вважає державу, та дає визначення. Наприклад у філософському словнику держава розглядається як одне з головних понять філософії і ряду соціально-політичних наук (соціології, політології, правознавства та ін.) та трактується як особлива організація політичної влади у соціально-неодноріднім суспільстві, при допомозі якої забезпечується його цілісність і безпека, здійснюється управління суспільством в інтересах домінуючої його частини. Основними ознаками, властивими державі, є: всеохоплюючий характер; територія; єдність; офіційний характер; структурованість; наявність населення тощо [15, с. 18]. У політологічному словнику, держава визначається як базовий інститут політичної системи і політичної організації суспільства, який створюється для налагодження життєдіяльності суспільства в цілому і здійснення політичної влади домінуючою частиною населення у соціально-неоднорідному суспільстві з метою забезпечення його цілісності й безпеки, задоволення загальних соціальних потреб.

Тобто, згідно з даними тлумаченнями, інститут держави, володіє рядом властивостей, які ми вважаємо невід'ємними і незмінними. Держава є корпорацією, яка включає в себе урядовий апарат і сукупність громадян (підданих) [3, с. 18]. Має чітко визначенні кордони та існує тільки при умові визнання іншими державами тощо.

Формування нових підходів до сутності держави пов'язані з формуванням світового суспільства, яке враховує спільність соціальних відносин, які не можуть інтегруватися в національно-державну політику або визначатися нею [5, с. 10]. На даному етапі, враховуючи глобалізаційні процеси, можна виділити ряд підходів до сутності та функцій держави:

- національна держава зберігає свій суверенітет і залишається головним актором в міжнародній системі;
- національна держава частково втрачає свою автономію (Л. Туроу);
- національна держава повністю втрачає свій суверенітет в управлінні соціальними і політичними процесами, які відбуваються як на їхній території, так і за її межами (У. Бек, З. Бауман)

Отже, проаналізувавши підходи до сприйняття держави в контексті історичного розвитку, можна дійти до висновку, що класичне тлумачення держави повністю не охоплює як ранні так і сучасні держави [2, с. 194].

Отже, проаналізувавши підходи до сутності держави та прослідкувавши яким чином змінювались підходи до її розуміння під впливом зовнішніх глобалізаційних процесів, ми можемо зазначити, що вона є неоднозначним, складним і суперечливим явищем, що залишає проблему відкритою для досягнень її сутності.

Список використаних джерел

1. Гринини Л. Государство и исторический процесс. Эпоха формирования государства: общий контекст социальной эволюции при образовании государства / Леонид Ефимович Гринин. — М. : КомКнига, 2007. — 272 с.
2. Федякин А. Образ государства как исследовательская задача современной политологии / А.В. Федякин // Вестник Московского университета: [научный журнал]: Серия 12. Политические науки. — М. : Изд-во Московского университета, 2005. — № 3. — С. 3-18.
3. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; [пер. с англ., под ред. В.А. Ядова]. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 416 с.
4. Антология мировой философии : в 4 т / [ред. коллегия : В. В. Соколов, В. Ф. Асмус, В. В. Богатов и др.]. — М. : Мысль, 1969. — Т. 1. — Ч. 1 : Философия древности и средневековья. — 1969. — 576 с.
5. Антология мировой философии : в 4 т / [ред. коллегия : В. В. Соколов, В. Ф. Асмус, В. В. Богатов и др.]. — М. : Мысль, 1969. — Т. 1. — Ч. 2 : Философия древности и средневековья. — 1969. — 936 с.
6. Аквінський Т. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Тома Аквінський ; [пер. з латини О. Кислюка]. — К. : Основи, 2003. — 794 с.
7. Макиавелли Н. Государь: Сочинения исторические и политические. Сочинения художественные : сборник / Никколо Макиавелли ; [пер. с итал. Г. Муравьевой, Н. Томашевского, Е. Солоновича и др.]. — М. : Эксмо, 2008. — 512 с.
8. Себайн Джордж Г. Історія політичної думки / Г. Джордж Себайн, Л. Томас Торсон ; [пер. з англ.] — К. : Основи, 1997. — 838 с.
9. Рябов С. Політологічна теорія держави / Сергій Геннадійович Рябов. — К. : Тандем, 1996. — 240 с.
10. Локк Дж. Сочинения: в 3 т. / Джон Локк ; [пер. с англ. и лат. ; ред. и сост. А. А. Субботин]. — М. : Мысль, 1988. — Т. 3: Два трактата о правлении. — 1988. — С. 140-405.
11. Монтескье Ш. Персидские письма / Шарль Луи Монтескье ; [перев. с франц.]. — М. : Гос. изд. художественной литературы, 1956. — 398 с.
12. Азаркин Н. Монтескье / Николай Михайлович Азаркин. — М. : Юрид. лит., 1988. — 128 с.
13. Руссо Ж.-Ж. Трактаты / Жан-Жак Руссо. — М. : Наука, 1969. — 703 с.
14. Маркс К. Твори / Карл Маркс, Фрідріх Енгельс. — К. : Видавництво політичної літератури УРСР, 1959. — Т. 3: Німецька ідеологія. Критика новітньої німецької філософії в особі її представників Фейєрбаха, Б. Бауера, І. Штірнера. — 1959. — С. 9-433.
15. Философский словарь / [авт. сост. И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Липецкий, А.В. Шуба]. — К. : А.С.К., 2006. — 1056 с.
16. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / [відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін ; упоряд. В.П. Горбатенко, А.Г. Сапринін]. — К. : Генеза, 1997. — 400 с.

17. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника]. — М. : Прогресс-Традиции, 2001. — 304 с.
18. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек ; [пер. с нем. А.Б. Григорьева, В.Д. Седельника]. — М. : Прогресс-Традиция, 2007. — 464 с.
19. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман ; [пер. с англ.]. — М. : Изд.-во «Весь мир», 2004. — 188 с.
20. Малахов В. Национализм как политическая идеология / В.С. Малахов. — М. : КДУ, 2005. — 320 с.

The article deals with the process of forming the concept of «state» from different perspectives. Also in the followed how the transformation took place this concept throughout the history of its existence by means of works of prominent thinkers who researched the subject.

Key words: *state, society and sovereignty. power, values, justice, globalization.*

Для нотаток

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПОЛІТІЯ:

**НАУКОВІ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”**

Випуск 6

Підписано до друку 24.03.2017 р. Гарнітура «Таймс».

Папір офісний. Друк цифровий.

Формат 60×84/16. Умовн. друк. арк. 8,2

Тираж 50.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Надруковано у навчальній лабораторії комп'ютерної техніки
історичного факультету

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32301.